

Bárányi Ferenc

EGYSZEMÉLYES ÖRÖKKÉVALÓSÁG

EGYSZEMÉLYES ÖRÖKKÉVALÓSÁG

2019

BÁRÁNYI FERENC
EGYSZEMÉLYES ÖRÖKKÉVALÓSÁG

Az elektronikus könyv megjelenési éve: 2019

Szöveggondozás: Horváth Éva
Műszaki szerkesztés: Farkas-Ráduly Melánia
(szovegkovacs.blog.hu)

© Bárányi Ildikó, 2019

Előszó

Ez a regény egy trilógia harmadik kötete.

Az *Égbe nyúló kockakövek* (az első rész) a romániai Marosvásárhely orvosi egyetemének életét mutatja be az ötvenes években, az akkor még kizárólag magyar hallgatók sorsán keresztül.

A második kötet, a *Boldogság délibábja* (eredetileg a *Földhözragadt boldogság* címet adta neki a szerző) a falura kihelyezett fiatal orvosok munkakezdését, harcát, kudarcait tárja elénk.

Ez a befejező kötet, az *Egyszemélyes örökkévalóság*, a magyar orvost nagyvárosi környezetben követi nyomon, de egy párhuzamos szálon a gyerekkoráig, születéséig megy vissza a cselekmény.

Az életrajzi ihletésű regénytrilógia kötetei:

1. *Égbe nyúló kockakövek*, első megjelenés: 1983, Facla Könyvkiadó

2. *Boldogság délibábja*, első megjelenés: 2008, Irodalmi Jelen Könyvek

3. *Egyszemélyes örökkévalóság*, első megjelenés: 2011, Eurostampa Kiadó

Kozma Árpád még sohasem járt ezen a klinikán, pedig itt, a Bánság fővárosában élte le gyermekkorát. Megilletődve lépett be a második emeleti folyosóra, még a tenyere is megizzadt, mert izgult. Jód- és valami furcsa karamellszag keveréke fogadta. Később rájött, hogy ez a sebészeti osztályok jellegzetes szaga, amely a számtalanszor sterilizált, barnára pergelődött műtési lepedőkből ered.

Egy derékig befáslizott beteg bicegett nehezen, mankó híján egy székre támaszkodva. Őt kérdezte meg, hol található a professzor. Az csak intett a hosszú folyosó vége felé, és továbbtolta a széket. Az egyik kórteremből valóban kilépett egy idősebb úriember, aki alacsony volt, kopasz, és makulátlan fehérségű, hátulgombolós sebészi köpenyt viselt.

– Jó napot, professzor úr... Kozma Árpád doktor vagyok... – és óvatosan beletörölte a jobb tenyerét a nadrágja szárába, hátha a prof kezét nyújt. De nem ez történt. Az öreg huncut mosollyal pillantott rá fél szemüvege fölött, és mutatta:

– Menjen balra, a negyedik ajtó a professzor úr kabinetje.

Kopogtatott, de nem jött válasz, óvatosan benyitott, de bár ne tette volna.

– Maga kicsoda? Mit keres itt? – rivallt rá egy elhízott, vörös arcú ember. Bizonyára ő a professzor – gondolta Kozma. Másodjára már nem tévedhet: ennek teljesen kerek szemüvege van, bikavadító vörös kerettel.

– Én... Én vagyok az új aneszteziológus szekundár¹ az ön klinikáján... Kozma Árpád doktor.

– Mii?! Hát maga lett az első a versenyvizsgán, és nem az én... az én...

– Hát igen.

– Mi az, hogy hát igen?! Hány éves vagy?

– Huszonnyolc.

– Túl öreg. Pofátlanul elfoglald a helyet náladnál értékesebb fiatal emberek elől. Szégyellj magad!

De Kozma nem szégyellte magát, a barátságtalan fogadtatás ellenére is úgy érezte: győzött. Igen, legyőzte ellenfeleit, akikkel meg kellett küzdiön ezért a posztért. Már nem izgult, sőt büszkén húzta ki magát.

– Ülj le! – förmedt rá a prof, és a vizsgálóágyra mutatott, de az tele volt dossziékkal, papirosokkal. – Nem oda, erre!

A párnázott szék rugói átszakították a műbőr kárpitot, csak óvatosan lehetett ráülni anélkül, hogy baj történjen.

– És mondd csak, hogy merésztél betolakodni az én klinikámra az én engedélyem nélkül? Rádadásul még magyar is vagy, ugye? Ki segített onnan felülről, mi? Mogyorósi elvtárs?

– Nem volt protekcióm, egyszerűen jelentkeztem a versenyvizsgára, és nekem sikerült, mert alaposan felkészültem, talán jobban, mint mások – nézett farkasszemet a dühöngő professzorral, aki most inkább hasonlított egy piaci henteshez, mint emberi koponyákban turkáló orvoshoz, pedig Mihescu országosan elismert agysebész

¹Szekundár: orvosi rang. A szekundár elvégezte az orvosi egyetemet, és három évet dolgozott általános orvoscént, csak ezután jelentkezhetett szakosodási képzésre, de a felvételhez sikeres versenyvizsgát kellett tennie. A szakvizsgáig nevezték a már jövődő szakmáját gyakorló-tanuló orvost szekundárnak.

volt. Kozma Árpád úgy gondolta, föláll, mielőtt a prof kirúgná, de rémülettel vette észre, hogy valami visszahúzza a székre: egy törött rugó beleakadt a nadrágjába.

– Ülj le! – hangzott ismét a parancs. – Hová való vagy?

– Én temesvári.

– Azt hittem, erdélyi... Én szebeni vagyok – mondta jóval halkabban, egy cseppnyi nosztalgiával a hangjában. – Aztán nálam dolgozni kell, nincs lazálás. Ha nem viselkedsz rendesen, úgy kirúglak... – felemelte a kezét, de nem úgy, mintha használni akarná, inkább humoros fenyegetésként. Láthatólag az arcvonásai is megenyhültek a szigorú profnak, amikor Kozma vállára csapott, de ez már inkább férfias simogatás volt.

– Hej, ha te tudnád, fiam, milyen szép dolog az agysebészet, és milyen keveset tudunk róla!

Arcára a szerelmesek mosolya költözött, és beszélt, beszélt az agyról, amely egy élő, lökötő szerv, mint a szív, de a szív csak egy primitív húscsomó, amelybe bele lehet vágni, az agyba viszont nem, bár néha mégis muszáj, daganatot, vérömlényt kell eltávolítani, ilyenkor hihetetlenül nehéz eldönteni, hol és mennyit szabad ki vágni a gondolkodó szervből.

– Kioperálok a tumort, de béna marad a beteg. Ezzel segítettem vagy ártottam neki? Tudod, ki volt Olivecrona?

– Igen: svéd agysebész, ő operálta meg Karinthy Frigyeszt, aki ezt az *Utazás a koponyám körül* című regényében meg is írta.

– Hallj oda, hogy te miket tudsz; ezt a szerzőt nem ismerem. Persze magyar.

– Igen, Karinthy magyar, de Radu Boureanu, a temesvári opera első igazgatója lefordította a könyvet románra.

Mihescu professzor elmerengett, hosszú ideig a szoba felső sarkát nézte, ahol egy pók szőtte a hálóját, nem messze Ceaușescu portréjától. Rágyújtott, kivett az íróasztalából egy üveg albán konyakot, és töltött magának belőle egy vizespohárba, több mint félig.

– Iszol?

– Köszönöm, ha lehet, inkább nem.

– Akkor menj és becsüld meg magad, mert ha nem...

– és ismét felemelte a kezét.

Kozma a folyosó nyitott ablakához támolgott, és mélyet szívott a botanikus kert friss levegőjéből. Érezte, hogy alaposan végig kell gondolja mindazt, ami történt. A prof nyilván nem őt akarta maga mellé, tehát meg fogja keseríteni az életét. És akkor mi van? Már annyi mindent kibírt ebben az életben, ebbe se fog belehalni. Fontos az, hogy bekerült a nagyvárosba, egyetemi klinikára. „Ha ti nem is akartok engem, én akarlak titeket!” – mondta egy moldovai fejedelem, aki le is fejeztetett mindenkit, aki ellent mert mondani neki. Hű, milyen megszállottja az agysebészetnek ez a prof! Talán nem is lesz olyan durva hozzá, végül is megkínálta konyakkal...

Kifelé menet belépett a helyiségbe, amelynek ajtajára Fürdő volt kiírva. Gondolta, ott megvizsgálhatja, milyen sérülést szenvedett a nadrágja a törött rugós széken. A befáslizott lábú beteg ült odabent: a hátul gombolódó sebészi köpenybe öltözött apró emberke éppen annak a haját nyírta. Akit Kozma doktor professzornak nézett, a klinika borbélyja volt.

– Na, megtalálta a professzor urat? Ne ijedjen meg tőle, nem rossz ember, csak a szája csúnya. Rudi bácsi vagyok – nyújtotta borotvaszappan-szagú kezét.

Mikor hazaért, az édesanyja megkérdezte, hogy mit választott.

– Reanimátor² leszek a városi klinikán.

– Jézus Mária, fiam, ez borzasztó! A múltkor ott jártam: beteget hozott a mentő, akinek orrán-száján ömlött a vér, már alig élt szegény. Rohantak vele a lifthez, és mindenki kiabálta, hogy „a reanimálóba!”³ Hát ezt akarod te csinálni? Tudod, hogy mi ez, fiam?

– Tudom, anyám – válaszolta Árpád, pedig nem tudta. Akkor még nem tudta, mit választott.

A versenyvizsgára több mint negyvenen jelentkeztek. Ott izgultak az udvaron, senki sem törődött velük, pedig már rég elmúlt 9 óra. Csendesen cigarettáztak, gyakran nézték az órát, csak egy Sztálin-bajuszos magas legény dicsekedett hangosan.

– Tegnap este Marosán professzornál vacsoráztam – pattintott a hüvelykujjával, mintha a világ legtermészetesebb dolga lenne, hogy őt, a suhanc doktort vacsorára invitálta a bizottság elnöke, pont a versenyvizsga előestéjén. Jóképű férfi volt, fekete bőrdzsekit és divatos helánkát⁴ hordott. Kozma senkit sem ismert a kollégák közül, találomra megkérdezte a mellette álldogálót.

– Ki ez az ember?

– Rögbijátékos, a megyei pártprímás unokaöccse – vont

²Reanimátor: intenzív terápiás orvos (szó szerinti fordításban).

³Reanimálás: intenzív terápia.

⁴Helánka: általában jugoszláv gyártmányú, magas nyakú, vékony műszálás garbó. A márkanevből köznév lett.

vállat a megkérdezett Ribis doktor, és a hangsúlyból Árpád megértette, hogy ennek a hangoskodó fickónak kemény protekciója van. Meg annak a hosszú lábú, szőke csajnak is, aki a még égő csikkról újabb cigarettára gyűjtött, és mindkettőn ottmaradt a rúzs lenyomata.

– Igen, mert a szőke valakinek a valakije – emelte szemét az égre Ribis doktor.

És micsoda véletlen, pont őt szólította fel a bizottság, hogy húzzon tételt az írásbeli dolgozathoz. Rosszabbat nem is húzhatott volna. Kozma rémulten konstataulta, hogy semmi sem jut eszébe a lép sérüléseiről azonkívül, hogy a megszakadt lépet ki kell venni, ez pedig édeskevés.

Két óra állt a rendelkezésére, hogy leírja azt, amit erről tud. Lázasan kutatott az emlékezetében, gondolatban lapozgatta a könyveket és azt a harminchat füzetet, amelyben kidolgozta a fontosabb tételeket. Vizuális típus volt, mint a legtöbb orvos, de most semmi, de semmi nem jelent meg lelki szemei előtt.

Ez volt élete legelső román vizsgája, eddig csak magyar iskolába járt, és az orvosit is magyarul végezte Marosvásárhelyt. Mi lenne, ha egyszerűen felállna és kimenne? De rögtön el is hessegette ezt a gondolatot, mert szégyellte, és különben is a sikeres vizsga első feltétele, hogy az ember jelenjen meg a vizsgán. De ez versenyvizsga!

Az igazság az, hogy Kozma doktor alaposan felkészült, de pont erről és épp most semmire sem emlékezett. Hadonászva vitatkozott önmagával, a töltőtollából véletlenül egy csepp tinta ki is hullott a lepecsételt papírra. Másikat kért, mert a tintacsepp jelzés lehetett, amiért kizárhatják a versenyből.

Hát akkor lássuk, és tegyük föl, hogy hoznak egy beteget, akinél felmerül a lép sérülésének lehetősége. Melyek a tünetek? Nem. Először a lép anatómiai helyzetét kell meghatározni, a szerepét, aztán a sérülés formáját: kis repedés, teljes szakadás és a többi. A tünetek ebből adódnak, a fájdalom foka, belső vérzés, esetleg sokkos állapot...

Kozma nem emlékezett szinte semmire, amit a lép sérüléséről tanult, ezért egyszerűen leírta a saját véleményét, mégpedig alapos magyarázatokkal. Maga előtt látta az elképzelt sápadt beteget, a hasüregben sok vér: sebészi csipesszel leszorítani az artériát és vénát, dupla kötés szorosan, fel nem szívódó cérnával, vérátömlesztés, ha kell, s a többi, s a többi. Miközben így, rendszerre megfogalmazta az egészet, egyre inkább oldódott benne a feszültség, és olyan részletkérdések is előjöttek, amelyekről fogalma sem volt, hol olvasta, mikor tanulta vagy tapasztalta, de valahogy mégis tudta.

Másnap az eredményhirdetésnél Kozma Árpád az utolsó padba ült, behunyt szemmel várta, hogy elhangozzék a neve és az eredménye. A legalacsonyabb osztályzatokkal kezdték, azokkal, akik ötös⁵ alatt írtak. Rettegve figyelte, hogy mikor kerül sor rá, és amikor már a hatosokon is túl voltak, nagyot sóhajtott, hála istennek nincs a leggyengébbek között. A hetesek is leperegtek, és még mindig nem mondták a nevét. Gyermekes öröm és kamaszos boldogság vett rajta erőt. Egy nagy csöcsű doktornő, aki mellesleg az egyetem párttitkára is volt, folytatta az eredményhirdetést...

⁵Ötös: A romániai iskolarendszerben 1-től 10-ig osztályoznak. Az 1-4 osztályzatok bukást jelentenek, az első átmenőjegyet az 5-ös, a legjobb a 10-es.

– Nyolcasnál magasabb jegyet csak két doktor elvtárs ért el.

Árpád nem mert hinni a fülének, ezek szerint ő a ket-tő közül az egyik.

– Igen... Cozma Arcadie⁶ 8,30 és Ribis Ion 8,60.

Kettejük szeme találkozott, Ribis doktor hüvelykuj-jával az ég felé mutatott, és mintha óvatosan keresztet is vetett volna. Árpád is, de csak gondolatban, mert a vallásos orvosokat sátáni dühvel üldözte a kommunista hatalom.

A sárga hatos villamos kattogva vitte hazafelé, a Gyár-városba: boldog volt, és most tudatosult benne, hogy a marosvásárhelyi orvosin nem csak adatokkal tömték a fejét, hanem megtanították orvosilag gondolkozni. Persze jól tudta: ez csak félsiker, pontosabban egyharmad, mert még hátravan a szóbeli és a „társadalmi jegy” próbája. Ettől félt a legjobban.

Elmondta, milyen eredményei voltak a Duna-parti igen nehéz körzetben, megmutatta azt a két kitüntetést, amit a jó munkájáért kapott, elhallgatta, hogy nem párt-tag, ekkor azonban közbeszólt a nagy keblű doktornő:

– Mondja, doktor elvtárs, miért államvizsgázott, kapott diplomát csak két évvel később? Talán ismétlőre bukott?

Kozmával fordult egyet a világ, a rémület görcsbe szorította a torkát, mert tudta, most mindent elveszít, ha kiderül, hogy őt kizárták az egyetemről két évre, mert többpártrendszer, szabad parlamenti választásokat követelt, és egyenlőséget a magyar nemzetiségnek, na meg azt, hogy az oroszok menjenek végre haza. Segítségké-

⁶Cozma Arcadie: a Kozma Árpád romános változata.

rően nézett a bizottságra. Maroşan prof, aki előző nap tízest adott a szóbeli vizsgájára, biztatóan mosolygott, a párttitkárnő ütemesen kopogtatta ceruzájával az asztalt, mint aki mindent tud, de türelmesen megvárja, hogy a bűnös töredelmes vallomást tegyen.

– K  t évre letiltottak az   llamvizsg  r  l – nyögte ki Árpád, de rögtön meg is bánta, hogy kimondta. Hát-ha ezek még nem tudják az igazságot, hátha a Duna-parti szekuritáté m  g nem értesítette őket? Eddig olyan jól ment minden, ha most sikerül   tcs  szni...

– Miért? Miért tiltották le az   llamvizsg  r  l? – kopogtatott tovább a n  .

Kozma döntött. Dupla vagy semmi. Mindent feltett az utolsó lapra, mint egyik császári katonatiszt   se, aki egyetlen éjszaka elkártyázta az egész apai jussát, hajnalban az asztalra dobta a kardját és tiszt  i becsületszavát. Veszett. Ott helyben f  be l  tte magát. Árpád nem adta meg magát ilyen könnyen, vontatott hangon, de folyékonyan hazudott.

– Az   gy volt, hogy a hatodév legnehezebb vizsgája után örömünkben egy kicsit ber  gtunk, a bentlakásban levetk  zt  nk, és az egyik kollégánk lefényképezte a cs  r  ...

–   s lányok is voltak ott? Ugye, voltak? – kuncogott a párttitkárnő, k  zben ütemesen rengett k  t jól fejlett tejcs  rd  ja.

Kozma csak bólintott, megj  tszotta, hogy szégyelli magát, de ravaszul, mint aki nem nagyon b  nja azt, ami történt. „Mint egy h  mringy  ” – villant   t az agyán.

– Jól van, doktor elvtárs, mi   rt  kelj  k a munkáját, és gratulálunk a kit  ntet  seihez.

Árpád kitámolygott, és nem tudta, örüljön-e vagy rettegjen e miatt a veszélyes győzelem miatt.

– Most azonnal visszamész, és megmondod az igazat! – suttogta Réka, a felesége. – Mert ezek mindent tudnak.

– Nem megyek vissza, és ne hidd, hogy mindent tudnak. De elhitetik velünk, hogy a gondolataink sem maradhatnak titokban előttük. Később biztosan megtudják, miért zártak ki az egyetemről, de ha addig sikerül elkapnom egy posztot Temesváron, fújhatnak egy kiló tollat a...

Ugyanolyan határozottan mondta ezt, mint amilyen folyékonyan hazudott az előbb, de tudta, hogy nincs igaz, mert a „szocializmust építő” Romániában nem volt törvény, csak egy: a párt akarata. Valahogy úgy, mint a vadnyugaton: az utolsó érv ólom formájában repült ki a Colt csövéből.

Három hely létezett Temesváron, amiért negyvenkét orvos versengett. Másnap kifüggesztették az eredményt: Kozma Árpád lett a harmadik, ami azt jelentette, hogy három évig tanulja a szakmát, és utána, ha sikerül a szakvizsgája, itt dolgozhat a városban nyugdíjas koráig. Ha a Jóisten és a párt is így akarja. Most már csak az volt a kérdés, a három posztból melyik marad meg neki, hisz előtte ketten választanak.

Az első egy rajoni főorvos volt, aki három tízest kapott a társadalmi, politikai próbájára, ezzel pedig elvitte az egyetlen sebészi helyet. Igaz, ez csak poliklinikai⁷ hely volt, ami nem is jelent igazán sebészi munkát, hisz csak kórisméz, betegszabadságot ad és kötüzi azokat, akiket mások operáltak meg. Ribis doktor volt a második, ő

⁷Policlinică: járóbeteg-rendelő, rendelőintézet (románul).

a mentőszolgálatot választotta, így az aneszteziológia maradt Kozmának. Nagyon boldog volt, mert ha ő az első, akkor is ezt választotta volna. Csak jóval később tudta meg, milyen nehéz szakma. Állítólag Bolyai azt mondta: az igaz ember két megoldás közül a nehezebbet választja. De miért? Amikor a víz is arra folyik, amerre a legkisebb az ellenállás, a feldobott kő is mindig visszahull... de amíg fenn van...

– Hová megy?

– A sebészetre.

– Most nincs látogatási idő, jöjjön délután – szölt rá nem túl barátságosan egy elhízott, dupla tokájú alak, aki mellett Kozma doktor egyszerűen csak elment, pedig fején ott díszlett a hatalom jele: a Portás feliratú kerek sapka. Igaz, ő sem köszönt, és nem mutatkozott be, mert valahogy megszokta, hogy neki előre köszönnek, a Duna menti falvakban mindenki ismerte. Itt senki. Ezért elhatározta, ezentúl mindenkinek előre köszön, főleg az alacsonyabb beosztásúaknak, mert azok érzékenyebbek. Később rájött, hogy nem csak azok.

Kettesével vette a lépcsőfokokat a második emeletig, mégis úgy látszott, elkésett, mert pont akkor özönlött ki egy kórteremből a reggeli vizit. Tucatnyi fehér köpenyes, élükön a vezér, utána, mint a darvak, V alakban az uszály. Kozma valami jóreggelfélét suttogott, mert érezte, hogy ezeknél a reggel már jó régen elmúlt, de senki sem figyelt rá. Gyorsan magára kapta a köpenyét, és beállt a sorba.

Áporodott kórházzsag búzlott a kórtermekben, amely a jódtinktúra, a gennyes sebek, a böjti belek gázai és a

párolgó burjánteák keverékéből áradt. Szellőztetni kel-
lene, de nem lehetett, mert a bepárasodott ablakszemek
közti helyet élelmiszerekkel tömték ki a betegek. Édes-
ség, alma, levesek, egyik-másik befőttesüvegben már a
penész is kivirágzott. *Penicillium notatum*, ebből állí-
totta elő Fleming a penicillint.

– Nincs már penicillin a patikában, professzor úr –
szólalt meg a vezér mellett álló szemüveges, magas, csi-
nos nő. Ő mindig második volt a sorban a vezér után,
akit professzor úrnak szólított: de ez nem a vörös arcú
agysebész volt, hanem valaki más, az általános sebészeti
osztály főnöke, Dani professzor.

Vizit után a sok fehér köpenyes hirtelen szétoszlott,
mindenki ment a maga dolga után, Kozma doktor ott
maradt a folyosón egyedül, senki sem hederített rá.

Most mit tegyen? Menjen be Dani professzorhoz, mi-
után mindjárt a legelső napon el is késett, hátha az is
úgy fogadja, mint előző nap az agysebész? Inkább óva-
tosan kopogtatott azon az ajtón, amelyre Főnövér volt
kiírva. Semmi válasz. Viszont megszólalt a telefon a háta
mögött az előtérben: ez volt a klinika egyetlen telefonja.
Kipattant az ajtó, és elsuhant mellette a csinos, magas
nő, aki Dani prof után járt a viziten: ő volt a főnövér.
Hosszasan csevegett valakivel, közben a fekete telefon-
kagylóba fújta a füstöt, majd visszaviharzott a szobájába.
Kozmát észre sem vette. Mit tehetett szegény: ismét ko-
pogtatott, de most nem felejtett el köszönni, mégpedig
természetesen kezeit csókolommal.

A főnövér nagyokat harapott a szendvicséből, közben
egyet-egyét szívott a cigarettájából is. Alaposan szem-
ügyre vette Kozmát, majd két harapás között elővette

a termoszt, és feketekávét töltött két csészébe, nem kérdezte, hogy kér-e, csak azt, hogy mennyi cukorral.

Akkoriban babkávét csak a dolláros boltban lehetett kapni, de dollárja senkinek sem volt, csak a véletlenül hazalátogató nyugatiaknak. Ha román állampolgárnál házkutatáskor dollárt találtak, szigorúan megbüntették.

– Szóval maga az új aneszteziológus – mondta, de inkább megállapította, mint kérdezte, és közben olyan felsőbbrendű magabiztossággal nézett Kozmára, mintha legalábbis ő lenne a prof. Látszott, hogy ez az asszony parancsoláshoz szokott, és nem tűr semmilyen ellentmondást.

Kozma Árpád akkor még nem tudta, hogy a legtöbb főnővér ilyen, a klinika második embere, de nemcsak a viziten, hanem mindenben. Ő parancsol a nővéreknek, takarítónőknek, sőt az orvosoknak is, ha házirendről, munkabeosztásról vagy bármilyen adminisztratív tevékenységről van szó. Olyan, mint a házmester, vagy vonaton a kalauz, mert a professzor, aki a klinika mozdonyát vezeti, nem törődik azzal, mi történik a háta mögött, csak legyen rend a vagonokban.

– Jöjjön, bemutatom Bozan doktornak, ő a reanimáló főnöke.

A Műtők feliratú ajtó mögött hagyta Kozmát. Jöttek és mentek körülötte az emberek, főleg nők, fejükön apácás fityulával, fehér köpenyben, másokon agyonmosott moltonköpeny⁸ lógott, egy férfi almazöld hátulgombolósban, nyakában félárbócra eresztett gézmaszkkal nagy élvezettel szívta a cigarettáját, amelyet óvatosan, egy

⁸Molton: 100% gyapjúból készült, mindkét oldalán bolyhos vastag anyag, kórházi köpenyek készítésére is használják.

arasznyi csipesszel tartott gumikesztyűs jobbában. Ezt már értette Árpád: így cigarettáznak a sebészek két műtét között, hogy sterilizált köpenyükhöz ne érjen semmi, nyilván a csipesz is steril. Őt szólította meg, persze kellő távolságból, nehogy hozzáérjen.

– Doktor úr, hol találom Bozan doktort? Én is orvos vagyok.

A megkérdezett nagyot szívott, maga mögé fújta a füstöt, mintegy mutatva az irányt, amerről egy magas targoncát tolt valaki.

– Pont most jön ki a műtőből, az a sovány... Különbén én nem vagyok orvos, csak műtős asszisztens. Tica – intett a csipesszel.

A targoncán egy ember feküdt pokróccal letakarva, mély álomban, szájából ujjnyi vastag gumicső meredt az égnek. Bozan doktor olyan sovány volt, hogy vékonyabb már nem is lehetett volna, fejét kissé féloldalt tartotta. Kozmának az a furcsa érzése támadt, hogy Don Quijotét látja sebészi egyenruhában.

– Szervusz – nyújtotta kezét a sebészlovag. Árpád a gumikesztyűs kézszorítástól megborzongott. – Jó, hogy megjöttél, nagyon sok a munka. Látom, kemény legény vagy: ilyen kell hogy legyen egy reanimátor – veregette meg a vállát, majd hirtelen szája elé kapta a gézmaszkot, lehajolt és belefűjt a beteg szájából kiálló gumicsőbe, majd a biztonság kedvéért tenyerével a beteg mellkasát is megnyomta. Suhogva áradt ki belőle az éterszagú levegő.

– Még nem lélegzik spontán, de nincs időnk megvárni, hogy fölébredjen a műtőben, addig lélegeztetőgépre tesszük – és még egyszer belefűjt, többször is, amíg az

ágyhoz értek. Közben úgy beszélt két befúvás között, mint a főnővér két harapás között, de Bozan nevetgélt is ezalatt. Stefán bácsi, a műtős altiszt, aki a betegeket hordozza, felnyalábolta a madárcsontú idős asszonyt, és óvatosan az ágyra fektette. Bozan gyorsan egy hosszú csövet kapcsolt a betegből kiálló másik csőhöz, valamit babrált a lélegeztetőkészüléken, mire az beindult. Egyenletesen szisszent, sóhajtott, a beteg mellkasa engedelmesen emelkedett és süllyedt. Fülét a betegre szorította, és két-három belégzésig hallgatózott.

– Mindig meg kell hallgatni a jobb tüdőt, mert az intubációs szonda könnyen becsúszhat a bal hörgőbe, az tágasabb. Te vigyázz rá, amíg fölébred, én megyek operálni. Megtapintotta a pulzust és elviharzott.

„Vigyázzak rá, de hogy vigyázzak? Mit csinálok, ha megáll a gép? Ha a beteg fölébred... vagy, ha nem ébred föl? Úristen, mibe keveredtem!”

A gép egyenletesen szuszogott, a csövek minden belégzéskor megnyúltak, kilégzéskor visszahúzódtak, mint a harmonika, mert olyanok voltak, akár a gázálarc csövei, vagy mint a libagége. Stefán bácsi eligazította a takarót, és elcammogott.

– Mit csináljak, ha leáll a gép? – szólt utána Kozma.

– Hívjon valakit, itt vannak a nővérek, ők tudják, mit kell csinálni olyankor.

Árpád odakuporodott a beteg lábához, és le nem vette a szemét a mellkasáról, amely ritmikusan emelkedett és süllyedt. A gép egyhangúan végezte emberi munkáját, pontosan, fáradtság nélkül. A levegőben kilélegzett éter csípős illata terjedt, Kozma időnként megtapintotta a beteg pulzusát, már csak, hogy csináljon valamit. Fel-

állt, nyújtózkodott, mert ijedten érezte, hogy elálmosodott, persze a belélegzett étertől, de nem mert kimeni a folyosóra, mert hátha történik valami a beteggel, akire vigyáznia kell, akit rábíztak.

Nagy sokára megmozdult az asszony, kezével bizonytalanul az intubációs szonda felé nyúlt, köhögött, a gép összevissza kattogott, Árpád megpróbálta lefogni a beteg kezét, de túl későn, mert az kihúzta a szondát a szájából, nagyot köhögött, aztán oldalára fordult és nyugodtan elaludt, mintha mi sem történt volna. Kozma doktor kiabált, hogy nővér, nővér, de éppen egy sem volt a közelben, a gép pedig tovább működött teljesen fölöslegesen, lélegeztette a semmit.

„Vajon hogy kell megállítani?” – töprengett. Sok kapcsoló volt rajta, taláломra megnyomott egy pirosat, de bár ne tette volna, mert a gép éktelen szirénázásba kezdett. Most aztán igazán nem tudta, mit csináljon, de nem is volt rá szükség, mert egyszerre rohant be két nővér és Bozan doktor is.

– Jól van, látom, már detubáltad a beteget.

– Nem én – tartotta kezében az intubációs csövet –, a beteg mozdult meg, és már nem tudtam lefogni a kezét, kitépte a szájából.

– A tüdejéből, fiam, de nincs baj semmi, csak azt jelenti, rendesen felébredt.

– Én kiabáltam a nővérek után, de nem volt itt senki – mentegetőzött tovább az ifjú doktor.

– Persze, hogy nem, mert lenn voltunk a patikában, de tudtuk, hogy a doktor úr itt van és vigyáz rá.

– Hogy érzi magát? – paskolta meg Bozan az asszony arcát, aki nehezen mozgó nyelvvel dadogott vala-

mi olyasmit, hogy „Mikor operálnak?”. Az ébredező betegek rendszerint ezt kérdik, mert az operációból semmi-re sem emlékeznek, ez az általános érzéstelenítés óriási előnye. Egyik előnye.

– Nem baj, hogy a beteg önmaga detubálta magát? – használta Kozma az újonnan megtanult szakkifejezést.

– Persze, hogy nem baj, de máskor ne nyomogasd a piros kapcsolót, mert az a vészjelzés, a frászt állítod az emberbe. Azzal a zöld gombbal kell megállítani a gépet. – És a masina tényleg nem szuszogott tovább, a beteg hangosan horkolt, Bozan ismét eltűnt.

Árpád csak most nézett alaposan körül. Jobbra négy ágy, és baloldalt is ugyanannyi, távol egymástól, hogy jól körbe lehessen járni mindegyiket. Minden ágy fölött egy kihúzható irodai lámpa, oxigéncső, ami vízzel félig teli üvegen buborékol keresztül, ágytálak, fémcsövek és gumicsövek: fogalma sem volt, mi folyhat ezekben. Az „ő betegétől” számított harmadik ágyon a beteg feje le volt takarva, csak a mezítelen lábai nem, ujjai között egy cédula. Azt tudta Árpád, hogy akkor ez már halott, de már jött is Stefán bácsi, és vitte, ugyanazzal a tárgoncával, amivel a beteget behozta.

– Miben halt meg?

– Mérgezésben, valami gyomirtót ivott. Verte a férje.

A folyosón csörömpölve tolták végig az ételestargoncát. Na nem, ez egy másik volt, nem az, amelyen Stefán a betegeket és a hullát szállította. Az ételeskocsi tiszta fémből volt, rajta hatalmas fazekak, rengeteg tányér és szeletelt kenyér. A takarítónők osztották az ételt, könnyű volt felismerni őket, egyenruhájuk kopott gyapotszőke, és egytől egyig mind kövérek. A 2-es kórterem

előtt idősebb, de ropogósra keményített fityulás nővér hangosan parancsolgatott nekik, mert az ő kórtermébe nem engedett be senkit, személyesen vitte az ebédet minden betegének. Később ő szólította meg az ácsorgó, bámészkodó Kozmát.

– Doktor úr, hadd mutakozzam be, Olteanu Ilonkának hívnak, csak a férjem román, én székely vagyok. Jöj-jön velem.

A folyosó legvégére, a tálalóba vitte, ott állt a szoba közepén az ételeskocsi, rajta a nagy fazekak, amelyeknek az alján még maradt egy kevés leves. A takarítónők mosogattak, Bozan állva egy hatalmas merőkanálból itta a levest, Stefán bácsi cigányok által faragott, barnára vénült fakanállal ette a maradékot. Árpád gyomra nagyot kordult, pedig még csak déli egy óra volt, és akkor még nem tudta, hogy a sebészetben nincs olyan, hogy pontos órában vége a munkának, innen mindenki akkor megy haza, amikor már nincsen rá szükség, négykor, ötkor vagy még később. Az ebéd rendszerint kimarad, összefolyik a vacsorával.

A sebészeknek mégis aránylag könnyebb, ők befejezik az operációt, kifűjják az orrukat, rohannak a vécé-re, aztán haza, mert estére vissza kell jönni kontravizit-re, hátha vérzik a frissen operált, és a sebész különben sem alszik nyugodtan, ha este nem látta a betegeit. Bezeg az aneszteziológus addig nem mehet haza, amíg az utolsó operált beteg is teljesen fel nem ébred.

„Mit csinál az én betegem?” – hasított belé a felelősség, mert azt az asszonyt Bozan rábízta. Megnyugtatták: a lányok most tették tisztába, mert maga alá vizelt ébredés közben, tehát minden rendben van.

Egész gyermekkorom és ifjúságom alatt egy állandóan visszatérő vágyakozás élt bennem. Miután végeztem (igaz, még nem egészen!), akkor is kitarzott egy ideig. Elképzeltem, hogy egymagam, sötétben, teljesen egyedül megeszem egy egész rúd szalámit. Egy egész rudat, egyedül, kenyér nélkül, kés nélkül, nagyokat harapva a rózsaszín füstölt húsból, mint egy éhes kutya. A ráncos bőre sem számít és az sem, ha a zsírja lecsozog a csuklómon, csak végre felfalhassak egy egész rúd szalámit, amelynek a végén még ott van a spárgahurok, amivel fel volt akasztva. Enni, enni, zabálni, amíg már nem fér belém több. Egyetlen rúd szalámi az nem is olyan sok...

Emlékszem, egyszer történt meg velem fiatalkoromban, hogy annyit ehettem, hogy már egyetlen falást sem bírtam volna lenyelni. Nyáradszerezdába bicikliztünk (persze kölcsönként kerékpárral), este Ella a menzán elébünk tett egy hatalmas kondér bablevest, tarka paszulyt, az esti maradékot, lila hagymával.

Versenyt ettünk. Én kilenctányérrnyit kanalaztam be, de csak második lettem, mert a barátom tizenegyet falt fel. Egész ifjúságom a kielégítetlen éhség jegyében telt el, bármikor, a nap bármelyik órájában akármit meg tudtam volna enni: csalánt, varjúfiókát, cukorrépalevelet, vackoralmát, bomba szaggatta lóhúst... De erről majd később. Mondogattam is gyakran, hogy én vagyok az egész Internacionáléban a legéhesebb proletár.

Öregemberek mesélik, akik megjárták a világháborúk poklát, az orosz fogságot (de az amerikai sem volt jobb), hogy mekkorát zabáltak, amikor egy tehén

betévedt a tűzvonalak közé. Természetesen azt lőtték le, nem az ellenséget. Aztán volt lakmározás egy-két napig, utána még a marha megperzszelt bőrét is megették. Érdekes, hogy az emberek a sok rosszat hamarabb felejtik el, mint azt a kevés és ritka jót, amit szűk marokkal mért rájuk az igazságtalan sors.

Én nem panaszkodom, mert most már jó. Itt vagyok a nagyvárosban, és a személyazonossági igazolványomat sem veszítettem el, amíg falun dolgoztam. Szerencsém volt, mert falusi személyivel nem lenne szabad a városban laknom, hiába: ilyen a törvény. Mondom, szerencsém volt, mert egyszer még ott, a faluban, meglátogattott a rajoni milícia parancsnoka, ki tudja, miért, mert ezeknél sohasem lehet tudni, de azért én töltögettem neki sokszor és sokat. Már dadogott, amikor elpanaszoltam neki, hogy már nincs is hely a személyimben, ahová ideiglenes tartózkodási pecsétet nyomjanak, anélkül pedig be sem engednek ide a határzónába. Erre a főmilic egyszerűen kitépte az első lapot.

„Mondja azt, hogy a határőr tépte ki véletlenül, amikor igazoltatta, és akkor csinálnak egy újat.”

Mondom, most már jó, mert van állásom, lakhatási engedélyem, bár igazi lakásom, az nincs. A szüleimmel szorongunk egy éléskamrányi szobában, amelynek nincs ablaka, és alig fér be két vaságy. A feleségem Resicán, a gyerekek Erdélyben a rokonoknál.

Mégis jó, mert már lehet „szabadon” kenyeret venni. Azelőtt jegyre adták a téglalap alakú, pléhtepsiben sült fekete kenyeret, amit az orosz katonák is ettek, tőlük vettük át a receptet is. Jó volt, csak kevés. Most már fehér kifli is van: finom, sózott, ropogós, de csak azok-

nak, akik a sor elején állnak. Vegyes marmaládét⁹ akár egy egész ládával is vehetek, de attól egyeseknek ég a gyomra. Tegnap sikerélményben volt részem: fagyasztott tengeri halat osztottak, és nem is volt túl hosszú a sor.

Én is fogtam egyszer egy négykilós harcsát: világosbarna, vagy inkább sárgás színű volt, tehát nagyon mélyről hoztam fel a Duna fenekéről. Ennél nagyobb halat sohase fogtam. Meg is ünnepeltük az állatorvossal és az agronómussal együtt, testes vörösbor mellett. Akkor még nem tudtam, hogy jobb házakban a halhoz fehérbor illik. Különben ott, a Duna mentén nem is volt fehérbor, csak sötétvörös otelló, de az aztán bőven: hoztak is belőle eleget a betegek, meg birkatúrót és nagy ritkán egy-egy jércét. Jól éltünk, végre a hét minden napján naponta háromszor jóllakhattam.

Ne, te, ne! Kezdek úgy gondolkozni, mint a fogolytáborni túlélők, csak a szépre emlékezem. Pedig állandó veszélynek ott volt a határ Jugoszláviával, a határ felszántott sáuja alig ötven méterre tőlünk. A fiatalok jó része már át is szökött, pedig a határon kegyetlenül lőttek. Éjjel is. Egyre-másra pukkantak a világító jelzőrakéták, ha valaki vagy valami hozzáért a kifeszített drótokhoz.

Könnyen átléphettem volna a szabadság világába feleségestül, gyermekestül, mert én jobban ismertem a határt, mint azok a Moldovából ide parancsolt ijedt kiskatonák, akik a puskájukat nem az idegen ország, hanem Románia, a saját hazájuk felé tartották, és azonnal lőttek, hogyha egy honfitársuk a határ vo-

⁹Marmaládé: marmelád, sűrű, házilag készült gyümölcsíz (német).

nala felé igyekezett. Ez volt a parancs, és így nevelték őket.

Nem. Nem akartam kiszökni. Be akartam bizonyítani, hogy hűséges fia vagyok ennek az országnak, és tévedtek azok, akik megbüntettek, derékba törték a karrieremet, és az ország egyik legnehezebben megközelíthető sarkába száműztek.

Úttalan utak; télen csak szánnal vagy lóháton lehetett közlekedni, egy egész napig tartott, amíg a nagyvárosba jutottunk, és közben mindenütt ott álltak a puskás határőrök. Mégis boldogok voltunk. Rengeteget dolgoztunk, és ebbe senki nem szólt bele. Ha nagy ritkán odatévedt egy ellenőr, az is hamar igyekezett elmenekülni, különben is elsősorban azért jött, hogy bort és halat vigyen. Hagytak dolgozni, igaz, nem volt tanár és tanársegéd, akit megkérdezhettem volna, de ott volt a feleségem, akivel napokig vitatkoztunk szakmai kérdéseken, de irodalomról is. Tucatnyi újságot, folyóiratot járattam, és mindent kiolvastam az utolsó betűig, még azt is, hogy „Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza”.

Már kisgyermekkoromban élt bennem egyféle betűéhség: emlékszem, mindent elolvastam, ami csak a kezembe került, még a könyveket borító újságpapírt is, végigolvastam a Bibliát, a horgolási útmutatót, nagyanyám gótikus betűkkel írott szakácskönyvét. Most itt a falun jó, mert minden este van villanyvilágítás két-három órán át, amit egy kiszuperált traktor termel itt helyben. Igaz, úgy pulzál a fény, mint a szívem lüktetése, de miután a gyermekek lefeküdtek, lehet olvasni egy kicsit, és reménykedni abban, hogy éjszaka nem

költenek fel. Valahányszor elmegy valaki az ablakom alatt, lélegzet-visszafojtva várom, hogy kopogtasson... De nem. Továbbmegy. Nem sokan járnak erre, tőlem az utca végéig már csak két ház van, azon túl pedig pár méterre a határ. Felszántva, akkurátusan felge-reblyézve, láthatatlan drótokkal és világító jelzőraké-tákkal elkerítve.

A sűrű őrzőjáratokon kívül petróleumszondányi ma-gaslesből távcsővel figyelték a határt. Természetesen csak befelé, nehogy az imperialista bérenc Titóhoz szök-jünk. A jugoszláv határt senki sem őrizte, nem is lát-tam szerb határőrt, csak egyet a hat év alatt. Nyáron villantóztam a Néra térdig érő sekély vizében, ott rabolt a csuka. Észre sem vettem, hogy jócskán átléptem a folyócska közepét, és már a szomszéd ország fűzfái alá dobom a blinkert¹⁰, amikor szétnyílt a bokor, és megje-lent egy katona, a sapkája szélesebb, a zubbonya vilá-gosabb volt, mint a románoké. Rám szólt és integetett, hogy menjek arrébb: mosolygott, de úgy éreztem, gú-nyosan.

– Félre, félre az utamból! Én már steril vagyok, kol-léga úr... Engedjen!

A kolléga úr megszólítás persze Kozmának szólt, a hangosan utat törő asszony pedig Wawi volt, az egyik műtős nővér, aki jókora tepsiben hozta a még párolgó műszereket az operációhoz: csörömpölve egy magas, kerek asztalkára helyezte őket. Stefán bácsi a beteg hasát borotválta, akinek már mind a két keze és lába

¹⁰Blinker: fémlapocskából készült, villantó műhal, melyet a vízben sétáltatnak, a ragadozó halak összetévesztik az úszó kishalakkal (eredetileg német kifejezés).

le volt kötve, úgy feküdt csórén kifeszítve a műtőasztalon, mint Krisztus a keresztfán.

– Most hideg lesz egy kicsit, ne ijedjen meg – kente be jódtinktúrával a beteg hasát jó bőven, a padlóra is jutott. A páciens megborzongott, de tovább motyogott, talán imádkozott, Wawi meg is jegyezte, hogy itt mindenkinek eszébe jut a Jóisten.

Feltartott kézzel jöttek be a sebészek, mintha épp megadnák magukat az ellenségnek. Wawi szétrázott egy műtősköpenyt, magasra emelte, Dani professzor két kézzel belébújít, majd előrehajolt, hogy Stefán bácsi hátulról megköthesse a lógó övet és a maszkot is. Mindezt nagyon nagy figyelemmel tette, nehogy hozzáérjen a steril öltözethez. Dani professzor arca leginkább egy öreg oroszlánéra hasonlított, de nem vad, inkább jóságos plüssjáték oroszlánéra: tömpe orra és aranykeretes szemüvege még hangsúlyosabbá tette a hasonlóságot.

– Még nem alszik a beteg? – szólt rá Kozmára, aki ijedten szeretne volna elmondani, hogy ő még nem tud semmit, csak most jött, de egy fekete hajú, vastag ajkú lány válaszolt helyette, akire eddig oda sem figyelt, pedig ott sürgölődött a beteg körül. Már jött is Bozan doktor lihegve, sietve leült a fehér zongoraszékre, és szinte hadarva kérdezte:

– Vérnyomás? Pulzus? Van-e műfogsora? Jól van, kezdhetjük. Jó éjszakát – simogatta meg a beteg arcát.

– Vizontlátásra – válaszolta a beteg, amin jót mulatott az egész steril csapat, de a páciens ezt már nem hallotta, mert addigra elaludt, mi több: nem is lélegzett. Bozan lélegeztette az arcára helyezett maszkon át, aztán csak intett a fekete lánynak, és az ismét befecskendezett

valamit a betegbe, amitől az rángatózni kezdett. „Persze, ez a curare, a bénító nyílméreg, hogy az izmok ellazuljanak, be lehessen vezetni az intubációs csövet a beteg tüdejébe.” Bozan meg is mutatta Kozmának a gégebemenetet, jól látszottak a sárga hangszalagok. Ezután rákapcsolta a beteget a lélegeztetőkészülékre, és bólintott a türelmetlenül várakozó prof felé, hogy kezdheti. A beteg meg sem mozdult, pedig már vágták, a gép egyenletesen szuszogott, a levegőben csípős éterszag terjedt. Csend, csak a műszerek fémes csilingelése és néha egy-egy szó, beszédfoszlány hallatszott.

– Rendben megy minden. Maradj itt és vigyázz! Vigyázzatok a betegre – és Bozan doktor elment.

„Úristen! Ez megint itt hagyott magamra, még hogy vigyázzak a betegre, de hogyan? Mit csináljak, ha megáll a gép, zuhan a vérnyomás, vagy felébred, mielőtt vége a műtétnek? Akár... akár meg is halhat, és én nem bírok segíteni, mert nem tudok semmit. Az egyetemen nem tanítottak semmilyen aneszteziológiát, akkor még nem is volt ilyesmi, ez egy új szakma, és ezek a gépek is teljesen idegenek, még sohasem láttam ilyeneket.”

– Legyen nyugodt, doktor úr, majd én, ha nem haragszik, mondom, hogy mit kell csinálni. De mutatkozom be: Irénkének hívnak, én is magyar vagyok.

– Akkor mondja, angyalom, hol kell megállítani ezt a gépet, mert nem látok sem piros, sem zöld gombot, mint azon a másikon.

Irénke alaposan elmagyarázott mindent, de szabadkozva, ő csak asszisztens, és nem méltó arra, hogy egy orvost tanítson. Árpád jegyzetelt és kérdezett, vérnyomást mért és pulzust számolt, már megtanulta, hogy

van az altatógépen egy stopperóra, amelynek a segítségével könnyebb a pulzusszámlálás.

– Présel a beteg, adjanak relaxánst! – szólt a prof. Kozma kérdően nézett Irénkére, aki azonnal pattant, és egy kicsi fiola tartalmát befecskendezte a betegbe.

– Flaxedil, ez is nyílméreg, de hosszabb hatású, mint az, amivel intubáltunk – mondta halkán a lány. Árpád zsebre tette az üres fiolát és minden gyógyszerprospektust, amit az altatásnál használtak. Majd otthon átnézi – mi az, hogy átnézi, megtanulja minden betűjét, mert azt már sejtette, hogy ebben a szakmában mindegyik gyógyszerről mindent, de mindent tudni kell.

Dani professzor összevarrta a felvágott hasizmokat, intett az asztal túloldalán álló, úgynevezett második kéznek, hogy fejezze be. Lehúzta a gumikesztyűt, levette a maszkot, belefújta az orrát és kiment.

– Na, látom, magát is hagyta operálni a prof, szabad összevarrja a bőrt. Csak szépen, ügyesen, hogy elégedett legyen az öreg – szövegelt a harmadik kéz, aki a prof mellett segédkezett. Ez egy nagyon alacsony ember volt, amikor operált, arasznyi magas lábát kellett a lába alá tegyenek, hogy elérje a beteget. Ez a „sebész-hosszabbító” – szokta mondani Pietraru doktor, aki Molodovából származott, sokat és hangosan beszélt.

De ezeket csak később tudta meg Árpád, most csak annyit, amit Irénke mondott, hogy ez a két sebész nem kedveli egymást, mert mind a ketten Dani professzort szeretnék követni a klinika élén.

A második kéz jóval magasabb, idősebb, kissé görnyedt hátú sebész volt, megköszönte Wawinak a műszerelést és külön Kozmának az altatást.

– Most egy visszeres lábat fogok operálni, szeretném, ha egy kicsit elszédítené, kolléga úr, mert félős fiatalasszony a beteg.

– Persze, természetesen, rögtön hívom Bozan doktort.

– Nem kell hívni – suttogta Irénke –, majd mi megcsináljuk.

– Jól is teszi, kolléga, hogy visszaret operál, maga ahhoz ért a legjobban. Talán nem is kellene, hogy mást operáljon, csak visszaret, úgyis azt mondják a városban: Brinzan doktor, a „varixkirály” – hámozta ki magát a műtőköpenyből az aprócska sebész, Pietraru doktor, és már készült is rágyújtani ott, az alvó beteg mellett, de Irénke rászólt:

– Kérem, ne tessék itt meggyújtani, mert éter van a levegőben, felrobbanhatunk.

– Ugyan, az már elszállt – fújta befelé a füstöt az ajtón kívülről. – Különben sok sikert az operációhoz, de ha óhajtja, besegítek a visszereibe, bár én jobban szeretem a komoly, nagy műtéteket.

Nem is volt olyan nagyon fiatal a beteg, viszont vastagon kirúzsozta és bepúderozta magát, erős kölniillat lengte körül, mint az orosz tisztfeleségeket, de nagyon meg volt ijedve szegény asszony, és ezt meg kell érteni. Árpád megsimogatta a beteg arcát: jó éjszakát kívánt, ahogy ezt Bozantól tanulta, és a nő már aludt is, mert Irénke közben befecskendezte az altatót. Csavarintott valamit a gépen, és Árpád kezébe adta a maszkot, hogy ő tartsa a beteg arcán, aki mélyeket lélegzett, és szívta magába az altató éter.

– Szóljon, kérem, mikor kezdhetem – várt Brinzan udvariasan, sterilbe öltözve, összetett kesztyűs kézzel,

mintha imádkozna. Azt mondják róla, vallásos orvos, az apja görögkatolikus püspök volt, ő pedig Párizsban végezte az egyetemet, még az ántivilágban, a „dicsőséges szovjet hadsereg felszabadítása” előtt. Ez nem volt igazán jó útlevél számára.

Iréнке a beteg pipacsvörösre lakkozott ujjairól szikével kaparta le a festéket, és le is mosta acetonnal:

– Azért, hogy lássuk a valódi színét, mert ha kevés oxigént kap, szederjes lesz, de a sok rúztól és lakktól nem vesszük észre.

Árpád úgy emlékezett, olvasta valahol, hogy sokáig azt hitték, az amerikai négerek érzékenyebbek az altatószerekre, de ez nem igaz, ők már eleve szederjesek, így nehezebben lehet náluk észrevenni a fenyegető oxigénhiányt.

Hétfőn reggel Kozma már jóval munkakezdés előtt benn volt a klinikán, alaposan megvizsgálta mind a nyolc beteget a reanimálón, és felírta, milyen laboratóriumi leleteket kér, illetve kérne, mert előtte meg kellett beszélje Bozannal, hisz ő a főnöke, és jobban is tudja.

A betegeket orrukig betakarta, kinyitotta az ajtót és az összes ablakot, kereszthuzattal kiszellőztette az éjszakai bűzt. Megijedtek az asszisztensek, hogy kihűl a szoba, de megmagyarázta nekik, hogy ez így jó, mert pár percnyi huzattal csak a levegő cserélődik ki, a falak és a tárgyak nem hűlnek le, mint olyankor, amikor csak az ablak van nyitva, de hosszú ideig.

A műtők ajtaja is nyitva volt, onnan fojtogató formalingáz ömlött a folyosóra. Ilonka, a kicsi, könnyezve vitte a hipermangán- és formalinmaradékot a vécébe.

Minden hétvégén ezzel a keverékkel fertőtlenítették a műtőket belülről. Ezt a szöszke székelly takarítónőt kis Ilonkának hívták, hogy megkülönböztessék az ugyan-csak székelly nővértől, Olteanu Ilonkától. Érdekes, a nővéreknek csak keresztnévük van: így ismerik őket a betegek, de az orvosok is.

Árpád kényelmesen ballagott a hosszú, L alakú folyosón előre, aztán balra, mert annak a végében volt az a terem, ahol a reggeli jelentéseket tartották. Először az éjszakai szolgálatos orvos számolt be arról, mi történt az éjjel, majd a prof beszélt, ha valami közlendője volt, ezután következett a reggeli vizit ágytól ágyig. De most nagyon korán volt, még csak ketten ültek a teremben: Pietraru doktor és az a sokat cigarettázó szőke kolléganő, akivel együtt versenyvizsgáztak. Féltucatnyi csikk bizonyította, hogy nem most kezdték a beszélgetést.

– No, nézd csak, itt jön a mi aneszteziológusunk – nyújtotta lanyhán a jobbját, mint egy döglött halat az alacsony termetű sebész. Kozmának kapóra jött, hogy találkoztak, mert egy öreg, akit Pietraru operált, belázasodott, meg is kérte rögtön, hogy kötözéskor nézze meg a sebet, hátha onnan jön a láz.

– Az ki van zárva, fiam, akit én operálok, az nem fertőződik be. Biztosan tüdőgyulladást kapott az altástól, adjál neki penicillint és nagyon kevés folyadékot, mert ti, reanimátorok, megfullasztjátok a beteget a sok cseppinfúzióval.

– Ezek a reanimátorok annyi bajt okoznak – legyintett a szőke doktornő és újabb cigarettára gyújtott. – Talán jobb is, ha nincsenek. Nekem ugyan nem fog kelle-

ni egy se. Majd operálok én helyi és hátgerinc-érzéstenítésben, minek altatni a beteget, az egy pluszstressz.

– Azért én megengedem, hogy elaltasd az én betegemet, akit ma operálni fogok, de legyen elég vér! – veregette meg Pietraru Kozma vállát.

A reggeli jelentést Pietraru doktor tartotta, ő volt az éjszakai ügyeletes. Dani prof bemutatta dr. Grosu Helgát, a szőkét, aki sebészszekundár lesz a klinikán. Tehát három évig tanulja a mesterséget, utána szakvizsgázik, és ha sikerül, mehet dolgozni arra a helyre, amit a versenyvizsgán elkapott, valahová, egy perifériás községi kórházba. „Nem érdekel, hogy hol, de sebész vagyok” – mondta gyakran, nem kis büszkeséggel.

Árpád sokat gondolkozott azon, amit Pietraru mondott. Lehetséges, hogy az éter és az intubációs szonda tüdőgyulladást okoz, a túl sok vénásan beadott folyadék pedig tüdőödémát, ami halálos is lehet. De akkor hol van a határ, a mérték? Ki tudná ezt megmagyarázni? Az egész nagyvárosban csak öt aneszteziológus volt, azok is alig egy-két éves tapasztalattal.

Önmagát nem is számította közéjük, hisz még csak a kezdet kezdetén van, és nincs, akitől tanuljon. Nincs, mert Bozan felkészültségére nézve sebész, csak úgy mellesleg altatja a betegeket. Igaz, sokat tud, de állandóan operál. Megtanította Kozmát intubálni, egy-két szakmai fogásra, aztán magára hagyta: boldoguljon, ahogy tud.

A sok sebész folyton utasításokat ad és követelődzik, de nem érdekli őket más, csak a saját betegük, az menjen jól és kész. Nincs anesztézia-reanimálási könyv se románul, se magyarul. Állítólag németül, de főleg angolul vannak – de a messzi Nyugaton –, amikhez nem lehet

hozzáférni, így egyszerűen nincs, amiből megtanulni az általános érzéstelenítést és intenzív kezelési eljárásokat.

– Jöjjön gyorsan, doktor úr, hoztak egy kómás beteget!

Fiatal, sovány, falusi kamasz leány volt. Ajkai kisebesedve, a nyakán lila foltok, lehelete petróleumszagú, de az önkívületi állapota nem volt túl mély. Az anyja, egy elhanyagolt, rothadt fogú cigányasszony mutatta az üveget, amelyet a lány kiivott. Petróleumszagú gyomirtó volt. Ugyanabba az ágyba fektették, ahol az a másik öngyilkos asszony meghalt, az, akit vert a férje. Ezt a gyermeket az apja erőszakolta meg.

Az 1-es műtőben Pietraru operált egy gyomorrákos öreget. Hatalmas daganat alakult ki a gyomor felső részében, ami a haránt vastagbélbe is betört. Itt már nincs mit csinálni, gondolta Kozma, és lecsavarta az éterpárolgotatót a minimumra, hogy hamarább ébredjen, úgysis csak bevarrják és kész. De nem így Pietraru. Bejelentette, hogy teljes gyomoreltávolítást fog végezni, és a vastagbél egy darabját is kivágja. Ez bizony egy sokórás műtét, Kozma félt, hogy a beteg nem bírja ki, hívatta Bozan doktort, de az nem jöhetett, mert ő is operált a kettes műtőben.

Nézte Pietrarut, a precíz mozdulatokat, a pontos vérzéscsillapítást, a szoros, sebészcernával készített kötéseket, és őszintén csodálta ezt a kicsi embert, mert mindent meg akar tenni egy öreg rákos betegért, akinek minden baja nélkül sem lenne túl sok hátra, hisz már közel nyolcvanéves... Teltek az órák, Wawi nagyokat sóhajtott, Irénke elbóbiskolt a gép mellett, hiába: a sok belélegzett éter megteszi a hatását. Erre mondta egy csúfondáros se-

bész: „Félig éber beteg mellett félig alvó anesztezista. Ez a modern anesztézia.”

Árpád állva figyelte a műtétet, és izgult, de nemcsak a betegért, Pietrarunak is drukolt, és arra gondolt, ezután jobban kell tisztelje ezt az alacsony termetű, de nagy sebészt. Már a vége felé tartott a műtét, a nagy daganatot gyomrostul, vastagbelestül kidobták a kosárba, már csak a belet kellett összevarrni, amikor Helga, a szőke megszólalt:

- Miért ilyen göbös ez a máj?
- Mert az is rákos.
- A májat nem lehet kivenni.
- De a jobb lebenyt igen, abban vannak az áttétek
- kacagott Pietraru, mintha vicceset mondott volna.
- Rég nem operáltam májat, kell egy kis ujjgyakorlat.
- Vérnyomás 60, pulzus 120 – mondta halkán Irénke. Kozma már régen megrendelte a vért, mert sokat veszített a beteg, és a vér fel kell hogy melegedjen, hidegen nem szabad átömlesztani. Azon töprengett, mondja-e ki a véleményét, végül is megszólalt.

– Doktor úr, én félek, nem bírja ki a beteg a májrezekciót is: öreg és sok vért veszített.

– Nem bírja ki? Nem baj. Én megoperáltam, aztán ti csináljátok, amit akartok, de tartsátok életben. Azért vagy reanimátor, vagy nem?

Árpád úgy érezte, már nem is tiszteli annyira ezt a sebészt, de továbbra is csodálta a kézügyességét. A hosszú csipeszek száraz recsegése, apró csipeszek kattogása, és a fél máj már kinn is van.

– Én már nem bírom, összepisilem magam – topogott Wawi.

– Pedig csak most jön a neheze. A májszövetben millió apró és elég sok nagy ér van, amiket most átvágtam. Adjál sok érfogó csipeszt!

Iréнке feltette a vért, Árpád szíverősítőt adott, akkor vette észre, hogy a háta mögött ott áll Bozan és csóválja a fejét. Hirtelen vérsugár szökkent a magasba, Wawi visított, a sebészek elkapták a fejüket, csak Pietraru arca és szeme lett csepegősen véres.

– Nem látok! Vért! Vért... Sok vért adjatok a betegnek. Gyorsan!

Pietrarunak vakon tapogatózva, intelligens ujjával, mint egy élő csipesszel sikerült megtalálnia és leszorítania a vérző eret. Lám, a jó sebész vakon is tudja, mit kell csinálni. Ilonka, a kicsi, nedves gézzel kitörölte a sebész szemét, és minden mehetett tovább. Most le kellett kötni a nagy eret Pietraru ujjai alatt, tehát ezt más kellett csinálja, nem ő. És a beteg túlélte a műtétet, élve vették le az asztalról.

„Érdemes volt ezt a nagy műtétet megcsinálni? Mit nyert vele a beteg? Még ha életben marad is” – gondolta Árpád, végül hangosan ki is mondta.

– A múlt héten a Béga szanatóriumban Zénó kollégám egy hasonló műtétet végzett, de májrezekció nélkül. Én nálánál nagyobbbat operáltam, tehát nagyobb sebész vagyok, mint ő. Ne higgye, hogy ő az ász.

– És mi történt a beteggel?

– Meghalt – vont vállat Pietraru, és szájában már ott lógott a cigaretta, igaz, nem gyújtott rá.

Kozma doktor ezen az éjszakán nem ment haza, ott maradt az operált beteg mellett. Hajnalban kikapcsolta a lélegeztetőkészüléket: a beteg meghalt.

A falu ott fekszik a Néra bal partján, nem messze onnan, ahol ez a kicsi, szeszélyes folyó a hatalmas Dunába ömlik. Mindkét folyó túlsópartja Szerbiában van már, a mi falucskáinkat három oldalról határ veszi körül, és mint meredt emlőbimbó hatol bele a szomszéd országba.

Valamikor híd is volt a Nérán, keskeny és rövid, felrobbantották, de a csempészek úgysí a sekély vízen gázoltak át. Kőszót és petróleumot vittek csak úgy, a hátukon addig, ameddig lehetett. Aztán elkezdtek lőni mindenkire, aki a felszántott mezsgyéhez közeledett. Előfordult, hogy hol az egyik, hol a másik határőrség ment át a másik országba pusztítani.

Egyszer egy tehervagonnyi hullát szállítottak keletre, csupa gyermekarcú kiskatonát, azt mondták, eltévedtek a ködben. A hullaszállító vagon kívülről teljesen beborították a vörös zászlók.

Tavasszal aztán jött az árvíz, a Néra és a Duna is kiöntött, kilométernyi tengerből pislogott ki a falu teteje, a másik felét elöntötte a víz. A gyermekek mosóteknőkben csónakáztak az utcákon, engem is csak magas kerekű traktorral tudtak kivinni a házból. A határőrök valahol a falu közepén vidáman cigarettáztak, most a határt jobban védte a víz, mint ők.

A visszavonuló víz itt-ott megrekedt, a kis tavacskáiban hemzsegték a halak. Egy-két húzás, és megtelt minden veder a ficáncoló hallal, de akkor valami nagyon nagy, nagyon nehéz tárgyba akadt a háló. Egy hullá volt. Pontosabban egy lerágott csontváz, csak a lábán fityegett valami gumibocskor. Engem hívtak, mondanám meg, hogy ez mi? Ki lenne? Hát ember.

Volt. És öreg, mert rosszak a fogai és nem a miénk, mert minálunk ilyen gumilábbeli nincs, tehát felülről hozta a Duna, ki tudja, honnan.

Disznót is vágtunk, és a fiam elkezdett gagyogni szerbül, mert szerb volt az egész falu, magyarul csak tőlünk hallhatott. Igaz, volt ott még egy magyar a világ végén: a Kaszás, a sánta pintérmester, akinek reszketett az ajka, amikor magyarul szólalt meg, mert nagyon régóta csak szerbre állt a nyelve. Énekelni is tudott magyarul, de csak ha berúgott. Katonadalokat, amiket a Don-kanyarban tanult, ahová önkéntesnek ment a magyar hadseregbe – az oroszok ott lőtték át a lábát.

Ismétlem, boldogok voltunk, boldogok, mert megszabadultunk az egyetem vészterhes légkörétől, az állandó rettegéstől, kaptunk egy kis fizetést, és volt mit együnk. Azért állandóan ott motoszkált bennünk a félelem: mi lesz, ha ezek megtudják, mi történt velünk az egyetemen, és miért kerültünk éppen ide? Akkor mi lesz? Elhelyeznek innen? Ez nem valószínű, mert ennél rosszabb hely nincs is az országban. Persze átszökhethénk Jugoszláviába és onnan tovább Nyugatra... De nem! Nem, mert akkor én még mindig reménykedtem valamiben. Én igen, de nem bízott meg bennem a hatalom.

Már sok éve dolgoztunk ebben a faluban, amikor a szekuritáté rájött arra, hogy jó, ezek a magyarok bármikor átszökhetnek. Ez így igaz, de kellett nekik hat év, hogy erre rájöjjenek? Hát kellett, mert a jó munkához idő kell, a rosszhoz még több. Én akkor értettem meg: nem az a szörnyű, hogy a szekuritáté mindent

tud rólunk, hanem az, hogy ezt el tudja hitetni velünk. Ezért félünk tőlük, a besúgóktól, a barátainktól, sőt önmagunktól is.

Amikor kimondunk valamit, akár otthon a családkban is, rögtön azt mérlegeljük, vajon nem értelmezhető-e ez félre? Nem lesz ebből valami bajom? Nem is a hivatalos lehallgatás, kiszimatolás, ellenőrzés a legszörnyűbb, hanem a belénk kövesedett öncenzúra, mert annyira félünk, hogy már gondolni, sőt álmodni sem merünk őszintén semmit.

Tehát így állunk, itt sincs maradásunk. A hat év munkánk, az emberek elismerése, a kitüntetéseink és az a tény, hogy eddig nem szöktünk meg, mind kevésnek bizonyult, a hatalom ismét veszélyesnek nyilvánított minket. Mennünk kell, de hová? Amikor idekerültünk, egy szintisza szerb faluba, ahol az asszonyok még románul sem tudtak, a férfiak egy-két pohár után titóista harci dalokat énekeltek.

Bizony féltem a szerbektől. Nagyapám, a nyomdász mesélte, hogy az I. világháborúban a szerb asszonyok kötényük alatt hordták a pisztolyt, és keresztüllőtték a magyar bakát, vagy elvágták a torkát, ha elaludt. Ki tudja, hogy ezek a szerbek mit csináltak a háborúban, de akiket én megismertem, becsületes, egyenes jellemű emberek voltak, a sértést nem tűrték, és a szavukat betartották. Nem egy hazudós, ígérető fajta, inkább durva, de felelősségteljes. Egy kicsit olyanok, mint a magyarok. Megszerettem őket, tanulgattam a nyelvüket, együtt mulattunk, együtt gyászoltunk, és talán soha el nem megyek ebből a faluból, ha nem kényszerítenek rá.

És akkor teljesen váratlanul versenyvizsgát hirdettek, mert faluról városba csak versenyvizsgával lehetett bekerülni. Mármint a többségnek, mert egyeseknek másképp is. Tanultam, mint a megszállott, a feleségem elvégezte az én munkámat is. Én vastag füzeteket írtam tele, nyalábnyi könyvet olvastam át, és tanultam fogcsikorgatva, mint már annyiszor az életben. Muszáj sikerülnön!

Három hely volt a nagyvárosban, és arra több mint negyvenen jelentkeztünk. Közöttünk volt a tartományi pártbizottság prímásának¹¹ az unokaöccse is, aki a szembe röhögött. Ő nem került be, én igen. Hát igen, most itt vagyok a nagyvárosban, de mi lesz velem? Ott, a világ végén, a szerb faluban én voltam a legnagyobb, mindenki ismert, mindenki bízott bennem, de itt mi vagyok? Semmi...

Kozma Árpád lassanként megismerte a klinikát. Már tudta, hol van a három műtő, a nyolc kórterem, a két budi, és hogyan kell hívni a liftet, mert nem elég csak a gombot nyomkodni, hanem dörömbölni, sőt néha rugdosni is kell az ajtót, hogy a szundikáló liftes meghallja. Egyébként mind a két liftkezelő jól megtermett, bánáti parasztleány volt, akik könnyedén vitték a vállukon a százkilós zsidózsákokat, de bütykös ujjakkal nehezen találták el a felvonó apró gombjait, ami nem is számított a számukra munkának. Igaz, a fizetésük sem volt nagy, mégis boldogok voltak, mert megszabadultak a kollektív gazdaságtól, ott többet kellett dolgozni szinte semmiért, és még egy merőkanál levest sem kaptak, mint

¹¹Prímás: csúfondárosan a pártbizottság első titkára.

itt. Mesélte az egyik, hogy van neki egy nadrágja, aminek a zsebei olyan hosszúak, hogy leérnek a bokáig. Nagyszerű találmány. Este, mikor hazamentek a kollektívából, megtöltötte mind a két zsebét búzával, kukoricával, ami éppen kéznél volt, ezzel tartotta a csirkéit, sőt egy disznót is felhizlalt minden évben.

– Az elnök és a brigádosok szekérrel vitték haza a termést a közösből, mi, a kisemberek csak keveset lopunk, ők, a nagyok annyit, amennyit akartak, senki sem ellenőrizte őket... Igaz, minket sem – mesélte.

– Volt másnak is ilyen mélyzsebes nadrágja?

– Most már azt hiszem, igen, de az első az enyém volt. Apám hozta haza az orosz fogságból, egy kolhozistától kapta, cserébe a katonanadrágjáért.

A takarítónők is faluról ingáztak, a legtöbbjük kövér volt és lompos, nem erőltették meg magukat a munkával, csak ebédosztáskor nyüzsögtek élénkebben, hogy a maradékból nekik is jusson. Otthon csak a háztáji keretet művelték, a kollektíva földjeit már senki, esetleg néhány vánszorgó öregember. Nem csoda, hogy több volt a gaz, a pipacs és a vadrepce, mint a kultúrnövény. „Ez a mi virágzó kollektívánk” – mondta az egyik liftes.

Bozan doktor már csak akkor jött be a reanimálóba, ha Kozma hívta, és persze, ha olyan betege volt, akit ő operált. Hagyta, hogy Árpád írja föl a kezeléseket, rendezze a röntgent, laboratóriumot. Szerencsére a nővérek nagyon jól tudták, mit hogyan kell intézni. Tulajdonképpen minden reggel három vizit volt: Kozma jóval a reggeli raport¹² előtt számba vette a nyolc ágyon jajgató, géppel lélegeztetett, esetleg haldokló beteget, mert

¹²Raport: reggeli eligazítás (románul).

a klinika minden súlyos esete a reanimálóra került, ezért hívták intenzív kezelési osztálynak. Ezután jött a nagyvizit, a professzorral az élen, aki nem sokat beszélt. Annál többet a sebészek a vizit után. Akkor mindenki megvizsgálta a saját betegét, de csak azt, és kiadta a kezelési utasításokat Kozma Árpádnak. Ő csak kapkodta a fejét, mert néha két-három sebész egyszerre szeretne volna elmondani, mit akar. Rendszerint antibiotikumot kértek és vért, pedig mind a kettőből kevés volt. Kozma nagyon jól tudta, hogy antibiotikumot csak akkor szabad adni, ha a fertőzés veszélye fennáll, de csak úgy, megelőzés céljából, vaktában nem ajánlatos, mert fölöslegesen kilőjük azt a golyót, amivel később, ha szükséges, pontosan célba találnánk.

Minden sebész retteg a sebfertőzéstől, és abban igazuk is volt, hogy a létező sterilizáló készülékek nem biztonságosak. Nagy böhönc kazánok voltak, amelyek úgy működtek, mint a gőzmozdony, forró gőzt engedtek rá a sterilizálandó köpenyekre, gézmaszkokra, lepedőkre. Több kazánból már csordogált a forró víz, sistergett a gőz, mint a kuktafazék. Hiába: régi, rozsdás ócskavasak voltak, még a II. világháborúból maradtak itt, amikor orosz katonakórház volt ez a klinika. Wawi szerint az ő fiatalkorában nem teketóriáztak, betettek egy nyers krumplit a sterilizálandó lepedők közé, és ha a krumpli jól megpuhult, biztosak lehettek a sterilitásban is. És akkoriban még nem is volt penicillin.

– Meg ne lássam, hogy egy és fél liter víznél többet adnak infúzióban az én betegemnek, mert nagyon megharagszom! – ismételte meg már ki tudja hányadszorra Pietraru doktor fenyegető hangon. Azt viszont megkö-

vetelte, hogy penicillint kapjon a betege, pedig egy egyszerű gyomorfekély műtétről volt szó. Még az átfúródott gyomorfekélyt sem követi általános hashártyagyulladás, ha idejében megoperálják a beteget, mert a gyomorsav olyan erős, hogy elöl minden baktériumot.

De ha Pietraru akarja, ám legyen, Kozma Árpád nem tehetett mást, neki mindenki parancsolt, mert ő volt a legfiatalabb és a kezdő. Azért nem mindenki parancsolt, Brinzan doktor soha, ő udvariasan megkérte, ha valamit akart, de még inkább megbeszélte Árpáddal az esetet. Dani professzor véletlenül sem emelte fel a hangját, nem kiabált, nem szidott meg soha senkit, mégis tisztelte mindenki, és szent volt, amit mondott. Kozmát is türelmesen végighallgatta, és közben sűrűn mondogatta, hogy igen, igen, igen... Nagyon büszke volt arra, hogy másodpercmutató nélkül pontosan megmondta, mennyi a beteg pulzusszáma. Ezt a játékot minden reggel megismételte, mindenki csodálta, de senki sem tudta, hogyan csinálja. Sok év múltán, amikor már súlyos beteg volt az öreg, és Kozma doktor kezelte, elárulta a titkot: „Visszatartom a lélegzetemet, amíg bírom, és ezalatt megszámolom a pulzust”.

Olyan kezelés is volt, amelybe nem szólt bele senki: a mérgezések például nem érdekelték a sebészeket. Kozma rájött, hogy a gyomormosásoknak rendszerint semmi értelme, mert mire a klinikára kerül a beteg, már rég felszívódott a méreg. Ezeknek nagy mennyiségű cukoroldatot adott vénásan, infúzióban. Mi az, hogy másfél litert? Annak a három vagy négyszeresét, igaz: jó adag húgyhajtóval együtt, ezzel kimosta belőlük a mérget, és csodák csodája, „senki sem fulladt bele a túl sok

folyadékba”, nem kaptak tüdőödémát, hamar meggyógyultak.

Ezen sokat gondolkozott, és titokban több folyadékot kezdett adni az operált betegeknek is, ha látta, hogy kiszáradtak. Ez is bevált. Tehát nem az operációs stressz okozza a veseelégtelenséget, hanem az elégtelen folyadékbevitel, de hogyan magyarázza meg ezt a mindentudó, magát félistennek tartó sebésznek? Legalábbis azoknak, akik azt hiszik, a műtéti technika a minden. Milyen jó lett volna megbeszélni ezeket, de kivel? Az a négy-öt aneszteziológus is pont olyan kezdő volt, mint ő: gyakran panaszkodtak egymásnak, de szórakoztak is. Mert: tudod, mi a különbség a sebész és az Úristen között? Az, hogy az Úristen sohasem képzei magát sebésznek.

Bozan doktor egyik nap reábizta az egyetemistákat, akik a sebészeten gyakorlatoztak. Meg kellett tanítani őket, hogyan szerelik össze a cseppinfúziós készülékeket, amivel a vért, a szőlőcukrot, a sóoldatokat vénásan beadják. Árpád kirakta egy asztalra az alkatrészeket: ujjnyi vastagságú gumicsöveket, csepegtető és kontroll üvegcsövecskéket, hosszú, vastag tűket. Egyszer összeszerelte, majd szétszedte, és megkérdezte, ki tudná ismét összerakni? Többen is megpróbálták, egymást túlcitálva, de nem nagyon sikerült.

– Bezzeg Nyugat-Németországban nejlonsövekből készülnek ezek gyárilag, és egyszeri használat után eldobják az egészet – jegyezte meg egy szőke fiú. Kozma már látott műanyag csöveket, de kész infúziós szerelést még nem.

– Honnan tudod te ezt?

– Láttam egy német folyóiratban, elhozom, ha akarja a doktor úr.

– Biztos, hogy a nyugatiak jobb infúziós szereléseket gyártanak, mint ezek a kézzel összerakott gumi- és üvegsodák, amiket sterilizálni kell, de csak három, esetleg négy sterilizálást bírnak ki, mert a gumi ragacsossá válik és elszakad. Mostanában nem kapunk gumicsövet sem, az is import.

– Biztosan Oroszországból kapjuk – kacarászott a szőke orvostanhallgató, de ajkára fagyott a mosoly, mert egy izmos, fekete hajú kollégája ráförmedt:

– Te csak ne dicsérd az imperialista németjeidet, van nekünk saját román gumicsövünk is, az sem rosszabb, mint a nyugati műanyagok. Ugye, doktor elvtárs?

Kozma Árpád nagyot nyelt, nem válaszolt, inkább nagy igyekezettel magyarázta, hogyan kell becsomagolni az üveges, gumis kézimunkát az agyonhasznált, barnára sterilizált gézrongyokba. De azt már nem bírta ki, hogy meg ne jegyezze: naponta több mint száz ilyen szerelékre van szüksége a klinikának, ezek nélkül sem operálni, sem kezelni nem lehet, és látják-e az elvtársak, mennyi munka van vele? Azt a szót, hogy „elvtársak”, kissé jobban megnyomta, és arra gondolt, hogy ez a fekete oltyán biztosan az Ifjómunkás Szövetségnek, annak az ifjúkommunista szervezetnek a titkára, amelyből őt, Kozma Árpádot ugyanúgy kizárták, mint az egyetemről.

Ijedten nézett körül, hátha valaki meglátja, mire gondol, és kiderül féltve őrzött titka. Örvendett, amikor az egyetemisták csoportja elment. Másnap a szőke fiú félrehívta, és óvatosan átadott neki egy Vörös Lobogó cí-

mű napilapot, persze benne volt a német orvosi folyóirat.

– Müller Horstnak hívnak – és mosolyogva meghajolt.

József tanár megállított az utcán, és kezet nyújtott. Éreztem, hogy ez most nagyon nagy dolog, mert az egyetem utolsó évének vége felé a kollégáim, tanáraim átmentek az utca túloldalára, vagy nagy hirtelen a táskájukban kezdtek matatni, hogy ne kelljen észrevenyenek és szóba álljanak velem.

Még a legjobb barátaim is csak akkor mertek beszélni velem, ha senki más nem volt a közelben. Kiközösítették azok is, akikért én kiálltam, akik biztattak, akik megtapsoltak. Akkor. Most félnek és elkerülnek, mintha rájuk ragadna az én bűnöm, és magammal húznám őket. Igazuk volt, nem is haragszom rájuk. Már csak pár hét választotta el őket a diplomától (engem is), és rettegtek attól, hogy az utolsó pillanatban mégsem kapják meg.

– Magának miért járt a szája? Az ember nem ló-tuszvirág, hogy mindenkinek kinyíljon.

– De tanár úr, én csak az igazat mondtam, azt, ahogyan az egész diákság látja, mi meg akartuk javítani ezt a világot, mert ez így, ahogy van, nem jó. Én nagyon szegény proletárgyerek vagyok, és hiszek a szocializmusban, de látom a hibáit is. Mi éppen ezt a rossz szocializmust akarjuk megjavítani, a hibákat...

– Azzal még várjon egy kicsit, és ne gondolkozzon, megteszi azt maga helyett a párt. Majd, ha a párt kijelenti, hogy hibázott, akkor beszélhet, de addig... (Két

tenyerét a szájára, a szemére, majd a fülére helyezte, mint a három majom figurája, amely a szicíliai maffia szimbóluma.) El szerettem volna mondani, hogy minden kijelentésemet alá tudom támasztani azzal, amit a marxizmuskatedra tanít a szabadságról, az egyenlőségről, az emberi jogokról.

Ha szabadság, akkor mit keresnek a szovjet csapatok Magyarországon, és miért lövik tankokkal a szocializmust építő fiatalokat? Ha egyenlőség, miért nincs többpártrendszer Romániában, és miért nincsenek szabad parlamenti választások? Ha léteznek emberi jogok, miért van csak egyetlen nadrágom, és télen-nyáron ugyanaz a bakancsom? És csak úgy mellesleg: miért nyomorgunk több mint húszan egy volt kápolnában, amit most bentlakásnak használunk? Ha...

– Ne is mondjon semmit, inkább hallgasson! Vagy tudja mit? Ne azt mondja, ami igaz, hanem azt, amit kell! Ezt jól jegyezze meg, kolléga!

Hát igen, az egyetem utolsó évének a végén zártak ki, amikor már gyakorlatilag kész orvos voltam. A bűnöm: pártellenes, kommunizmusellenes, szovjetellenes magatartás. Én, az éhező proletárkölyök, aki akkor, addig még hittem a szocializmusban, egyszerre osztályellenség lettem.

„Téged nem kizárni, bezárni kellett volna” – mondta a szemembe jóval a forradalom után egy Fazekas nevű pártbriganti, de ez sokkal később történt. Most még csak 1956-ot írunk, Magyarországon folynak a kivégzések, nálunk is, de titokban. Ha valaki nyelvbottlásból „’56-os forradalomról” és nem ellenforradalomról beszél, annak vége.

Kádár János meglátogatta Marosvásárhelyt, minket is kivezényeltek. Én a Rákóczi-lépcső harmadik grádicsáról néztem azt, aki lemondott Erdélyről és rólunk, az anyaországról leszakított magyarokról.

Nem tapsolt senki, csak az első sorokban rendezkedő aktivisták, de nem is hujjogott senki sem, mert féltünk. Mindenki félt, a tanárok, a diákok, az egész város, elsősorban a magyarok, igaz, románok még nem is nagyon voltak. Talán csak Siklódi, az alkoholtól agyalágyult targoncás nem félt. Széttépte mellén az amúgy is rongyos ingét, és rekedten biztatta az Apolló bentlakóit: „Túrjetek, studencok!”¹³ És mi megtanultunk túrni.

Már senki nem beszélt senkivel, főleg mi, az utolsó évesek rettegtünk. Pártgyűlések és Ifjúmunkás szövetségi gyűlések voltak mindennap és mindenütt, ahol mindenki el kellett ítélnie a rendszerellenes magyar ellenforradalmat, és el is ítélték, mert aki ellenkezett, az úgy járt, mint én.

Éppen én, aki az egyetem Ifjúmunkás Szövetségének aktív tagja voltam, de nagyközönség előtt meggyőzően bizonygattam, hogy a Szovjetunió pont olyan agresszor, mint az imperialisták, lám: megtámadta Magyarországot és 1940-ben Finnországot is. Tudtam, hogy igazam van, és ezt ki is mondtam, mert engem arra nevelt a pionírszervezet, az IMSZ¹⁴ és a marxizmus, hogy „Bátran mindig mondjuk meg a saját véleményünket”. Hát ezt tettem. Rosszul tettem. József tanár is megmondta, igaz, már az után, hogy kizár-

¹³Studenc: student, egyetemista (románul).

¹⁴IMSZ: Ifjúmunkás Szövetség.

tak: „Mit gondol, bennünk nem fogalmazódtak meg ugyanezek a kérdések? De mi nem kürtöltük világgá, befogtuk a szánkat” – mondta ez a hatalmas műveltségű ember, aki túlélte az auschwitz-i haláltábor, hosszú ideig hitt a kommunizmusban, de halála előtt pár héttel visszaadta a párttagsági könyvét. Ember volt.

Nem minden tanárom volt az. Aki csak azért bólogatott, mert félt, annak megbocsátok, de Wiener elvtársnak nem. Wiener, a nefelejskék szemű szekus tanársegéd, aki a „kinyírások” szadista vezére volt, és akinek a lelkén – ha egyáltalán van neki ilyen – több tucat megnyomórított embersors és bizony néhány halálos áldozat is szárad. Nem ember. Miután elvégezte a hóhérmunkát, tanulmányi ösztöndíjat kapott Svédországban. Nyilván ott is maradt. Most az Erdélyből kiszökött kommunista elvtársait jelentgeti a svéd királyi titkosszolgálatnak. De túlságosan elkalandoztam.

Van, akit ezek a dolgok ma már untatnak, vagy egyszerűen meg sem érti, főleg ha túl fiatal. Akkor én sem értettem meg, miért pont engem kellett kizárni az egyetemről, aki Sztálin halála után attól rettegettem, hogy összeomlik az emberiség fényes jövőjét építő szocialista rendszer, aki vakon bíztam a pártban és a marxi-lenini tanokban, mert megígérte a földi paradicsomot, amit én el is hittem, mert el akartam hinni, hisz annyit nyomorogtam addigi rövid életemben.

De hát miért? Én nem vagyok osztályellenség, én nem akarom megdönteni a szocialista rendszert, de látom a hibákat, és pont ezeket a hibákat akarom kijavítani. Ez olyan nagy bűn? Én jót akarok mindenkinek, miért nem értik meg ezt azok, akik minket vezetnek,

hisz nekik is jót akarok! Azt állítják, hogy ők is proletárok, pont úgy, mint én. Ha engem kikiáltottak osztályellenségnek, akkor... akkor ők is osztályellenségek. Én soha a dolgozó ember ellen nem tettem semmi rosszat, ők ellenem igen. Akkor hol van az igazság? Ha csak az egyetem vezetősége lett volna ennyire igazságtalan, azt, mondjuk, megértettem volna, de a tartományi, sőt a központi pártbizottság is ezt tette, még ennél is durvábban.

Akkor, huszonvalahány évesen megértettem, hogy a legnagyobb igazság az, hogy nincs igazság!!! De egy dolog biztos: ezt a szocializmust építő csodálatos rendszert nem lehet megjavítani, mert születésétől kezdve hibás, tehát le kell mondani róla. Nem! Ez kevés. Az egész rendszert el kell söpörni az egész világon, mert a kommunizmus, az nem ideológia, hanem betegség. Nehezen gyógyítható betegség, olyan, mint a rák, amelyet minden eszközzel irtani kell, mert alattomos és hamar képez áttéteket. Figyelem, emberek, proletárok és nem proletárok, a kommunizmus veszély, ami a világot fenyegeti!!! Én már tudom!

Ezt ilyen határozottan csak évek múlva fogalmaztam meg, persze akkor is csak magamban, ahogy József tanár a három majom szimbolikájára utalt, de csak részben, mert a szememet nem takartam be, a fületem nem fogtam be... csak a számat. Akkor már falun voltam, de lám, onnan is elüldöztek. Miért? Bebizonyítottam, hogy hűséges vagyok a hazámhoz, nem szöktem ki Nyugatra, szolgáltam, no, nem a szocializmust, hanem az embereket, testi és lelki egészségüket, hogy kibírják, kibírjuk az életet ebben az országnyi börtönben.

*Egy részlettel még adós vagyok: amikor kizártak az egyetemről, fogtam a zöld bőröndömet, beleraktam a jegyzeteimet, és elmentem egy tartományi főorvoshoz. Azt mondta, jól van, dolgozhatok, de csak felcseri fizetéssel. Így kerültem abba a szerb faluba a határ mellé, a világ végére, és még ma is ott lennék, ha el nem kergetnek onnan is. Most már itt vagyok a nagyvárosban, és ígérem, ezentúl csak visszafelé mesélem el, mi minden történt velem... Nem. Nem ígérem. Az emlékeim itt zsongnak bennem, és parancsolnak nekem. Igen, parancsolnak, és néha muszáj a legerősebben tola-
kodó emléket leírjam akkor, amikor az így akarja, ezért néha összekeverem az idősíkokat, de ez nem tragédia, mert maga az élet is ilyen. Legalábbis az én életem ilyen.*

Hazafelé, a hétszáz éves piacon¹⁵ hirtelen csődületre lett figyelmes. Vajon mi történt? Talán baleset. Sietve tört magának utat, hátha segítségre van szükség.

– Ne tola-
kodjon, elvtárs! Mi is sorban állunk.

Méghogy sorban: legalább három irányból rendeződtek az emberek úgy-ahogy sorjában, mert még nem lehetett tudni, hol kezdik az osztást. Krumpli érkezett: egy nagy tehergépkocsiról lapátolták le a gyönyörű gűl-
babapityókát¹⁶.

Árpád abba a sorba került, amelyik a legközelebb esett a mérleghez. Szerencséje volt. Igaz, a mérleg pléhserpenyője még fenékkal felfelé várakozott.

¹⁵Hétszáz éves piac: a Temesvár központi részén lévő nagy piac neve, a város 700 éves fennállásának emlékére nevezték el.

¹⁶Pityóka: burgonya székeliesen.

– Hátrább, hátrább! Ha nem állnak rendesen sorban, nem kezdem el az árusítást.

– Igaza van. Rend kell legyen. Milyen szép krumpli, kár, hogy csak öt kilót adnak. Itt van a lányom is valahol, neki is tartom a sort... Ugye, felismernek? Én megmondtam idejében, aztán ne veszekedjenek velem!

Árpád előtt egy parkinsonos, reszkető bácsi állt, repedezett viaszosvásznon szatyorral a kezében, annak a száját tátogatta nagy készenlétben, pedig még sokan voltak előtte. Egy lompos, sokrokolyás cigányasszony a sor elejére tolakodott. Rászóltak, kiabáltak, de ő mint-ha észre sem vette volna.

„Nem is az övé a gyerek, kölcsönkérte!” „Mert ezek ilyenek...” „Mit osztanak?” – és jöttek és jöttek egyre többen az emberek, már hosszú sor kígyózott a piac végéig, előkerültek a kötött, horgolt vagy egyszerű rongyszatyrok, nagy ritkán egy-egy műanyag tasak, amely valamilyen csoda folytán Nyugatról került be az országba. Érdekes, mindenkinél volt valami, amiben haza lehetett vinni azt, amit éppen osztottak. Az emberek éberen járták az utcákat, és ahol tömörülést láttak, rögtön odaálltak, és csak azután kérdezték meg, miért állnak sorba az elvtársak. Így kapott a múltkor Árpád tíz skatulya gyufát, nem is igazán kellett, de éppen azt hoztak az élelmiszerboltba. Az emberek ezt már úgy megszokták, hogy felkészülve mentek el otthonról, hátha valahol sikerül kapni valamit, hát legyen náluk bár egy szatyor.

A reszkető öreg sorra került, az elárusító belapátolta a mérlegserpenyőbe a krumplit, de az öreg észrevette, hogy egy ökölnyi göröngy is belekerült, utánakapott, hogy kivegye.

– Ne nyúljon hozzá!
– De, kérem szépen, ez föld, nem krumpli.
– Az engem nem érdekel, nekem kilóra adták, úgy kell kimérjem. Ha nem tetszik, ne vegyen. Én nem fogok maga helyett fizetni.

„Mi van ott? Miért nem halad a sor?” „Persze, egy nyugdíjas akadékoskodik.” „Ne sértegetse az elárusítót, mert megharagszik, és akkor nekünk sem ad!” Az öreg engedelmesen szétnyitotta a kopott linóleumszaty-rát és elvitte a jussát göröngyöstül.

Végre Árpád is sorra jutott... de mégsem, mert besétált eléje egy kék egyenruhás milicista. Nagydarab ember volt és kövér. A zsebéből előhúzott egy halászhálószerű cekkert, mert neki is volt minden eshetőségre. Persze nem állt sorba. Az elárusító kézzel válogatta a nagyobbját. Árpádnak is.

– Jöjjön vissza, doktor úr, később: még adok öt kilót
– kacsintott az elárusító –, a barátnőmet operálta... Al-tatta.

Kozma doktor boldogan vitte a nem várt zsákmányt, és felkészült, hogy ma este szalmakrumplit¹⁷ vacsoráznak, mert olajuk is van, pont tegnap vette ki az egy liter szójaolajat, ami egy hónapra jár. A várbástyánál valaki rászólt:

– Ne siessen, doktor úr! Látom, szép krumplit kapott, jó lesz egy magyaros paprikásba. Ó, hogy szeretem a magyaros ételeket... – Árpád nem tudta, ki ez az ember, biztosan valamilyen betege, de nem emlékezett rá.

– Én minden ételt szeretek, főleg ha hús is van benne, de ahhoz ritkán jutunk hozzá. Én bizony örvendek,

¹⁷Szalmakrumpli: hasáburgonya.

ha adidast¹⁸ kapok. Tudja, mi az? A disznókörm, amit nem visznek el az olaszok.

– Ez jó – kacagott az idegen –, de tudja, mit láttam tegnap? Egy olasz hússzállító kocsira az „Alesso carni¹⁹” alá odaírta valaki, hogy: „Rámassi ossi²⁰”. Jóízűt kacagtak mind a ketten, azért Árpád most már megkérdezte ezt a szimpatikus fiatalembert, hogy honnan is ismerik egymást.

– Bocsánat, még be sem mutatkoztam, mégis arra kérem, látogasson meg. Szeretném, ha egy kicsit elbeszélgetnénk.

– Jó, jó, de kicsoda maga, és hol keressem?

– A megyei Szekuritátén. Mondja csak, hogy Radu Dinut keresi. Ott leszek.

Kezet nyújtott és mosolygott. Mosolygott, de nem kedvesen és a szeme is kegyetlenül kék volt. Árpád gondterhelten cipelte haza az aznapi burgonyasikerét, de már nem is kívánta annyira a szalmakrumplit.

Március elsején hideg volt és pilinkélt a hó, műanyag prémes oroszsapkáját az álla alatt összekötve, zsebre dugott kézzel topogott a márciuskaárus²¹ az opera előtt. De nemcsak ott, minden forgalmas helyen asztalnyi fekete szövetre tűzve kínálták az apró szerencsepatkót, kéményseprőt, virágot, és ma már senki sem tudja, mi mindent jelképező alakocskákat. A nővérek fehér köpenyén ott tarkállott a rengeteg márciuska, amit a férfi-

¹⁸Adidas: tárgynévként bármilyen sportcipő megnevezésére használják Romániában.

¹⁹Alesso carni: válogatott húsfélések (olasz).

²⁰Ramassi ossi: maradtak a csontok (olaszos stílusú poénos román).

²¹Márciuska: március elsején a nőknek ajándékozott apró kis figura, amit piros-fehér csavart, bojtban végződő selyemfonálon a kabátjuk hajtókájára tűznek.

ak, főleg a betegek ajándékoztak nekik. Március első napja nagy ünnep a románoknál, azt már kevesen tudják, hogy minden balkáni népnél él ez a szokás, ha nem is ilyen erősen, mint Romániában.

Nincs vallásos töltete, ezért a párt nem tiltotta, sőt, a pártos elvtársnők mellén is ott fityegett a piros-fehér csavart selyemfonalra fűzött sarló és kalapács. Szegény ősök, akik valamikor, nagyon rég, a tavasz első napján összegyűltek a falu főterén, aranyeső virgácsokkal megbotozták a lányokat, hogy termékenyek legyenek, és minél több virágszirom ragadt a birkabőr bekecsre, annál büszkébb lehetett a hajadon. A sok kis figura valószínűleg a római istenségek szimbóluma, akikre ma már senki sem emlékszik. Szép, kedves ez a tavaszváró ünnep, de Kozma doktor soha senkinek nem vett márciuskát, viszont egy hét múlva március 8-án a klinikán minden nő kapott egy csokor hóvirágot vagy lila krókuszt.

Árpád nagyon meglepődött, amikor telefonálás közben valaki hátulról átölelte és arcon csókolta. Ingerlő kölniillat meg keserű dohányszag keverékét érezte, és két feszes női mell érintését.

– Ha te nem is veszel észre, én gondolok rád. Mindig – emelt a szeme elé egy márciuskát: egy apró sárga pipát, és hirtelen szájon csókolta a fiatal férfit. A főnövér volt. Árpád első gondolata, bármilyen furcsa is, az volt, hogy ez a nő vadnyúlszagú. Később rájött, hogy ilyen szagúak a dohányzó nők.

„Mi történt itt? Ez a nő egy akarnok asszony, és ha valamit akar, azt keresztül is viszi. Ha egy nő márciuskát ad egy férfinak, az valamit jelent, de mitől lettem ennyire érdekes a számára? Pedig sohasem foglalkoz-

tam vele. Talán éppen ezért?” Az illatok elszálltak, de a mellek érintése még nem. Az igazság az, hogy Árpád egy kicsit félt ettől az asszonytól, mégis benyitott hozzá. Ott ült, csillogott a szemüvege, és olyan arckifejezéssel fújta felfelé a füstöt, mintha mi sem történt volna az előbb, sőt mintha csodálkozna, de lassan mosolyra enyhült az arca, mint annak, aki győzelmet aratott.

Ekkor rettenetes ordítás, jajgatás hallatszott kívülről. Kirohantak mind a ketten. Egy összeégett embert támogattak, vonszoltak a folyosón.

– Gyorsan be a szeptikus műtőbe! – vezényelt Kozma. – Te pedig kiabálj, ordíts nyugodtan, tudom, hogy nagyon fáj. – Villámgyorsan beadott egy egész fiola morfint, szerencsére kapott egy ép vénát a beteg csuklóján. Nagyon jól tudta, hogy a morfium intravénásan légzésbénulást, fulladást okoz, de ilyen borzasztó fájdalom esetén nem, ha mégis, semmi baj, mert ott vannak a műtőben, bármikor lélegeztetheti mesterségesen. Fontos, hogy ne fájjon.

„Az orvos elsőrendű és alapvető feladata a fájdalomcsillapítás, ezért vagyok aneszteziológus. Az nem baj, ha már nincs segítség és meghal valaki, mert a halál pont olyan természetes és akaratunktól független, mint a születés vagy az élet maga, de ne szenvedjen senki, mert a fájdalom rossz és elemberteleníti az embert.”

A megégett beteg nyugodtan lélegzett, már szinte mosolygott, pedig az arca csupa korom, élő seb és vér, a testének több mint a fele megégett. Az ilyen beteg nagyon ritkán marad életben, de ez a beteg most, morfin után olyan világosan fogalmazott, hogy Kozma doktor is elcsodálkozott.

– Bocsánat, hogy úgy ordítottam, de rettenetesen fájt. Most értettem meg igazán, mit jelent a pokol tüze, pedig csak egy aragázpalack²² gyulladt meg, azt akartam ledobni a kamionról, hogy ne robbantsa fel a többit is, de én égtem meg. Hogy most fáj-e valami? Hát, igen, fáj, de nagyon furcsán. Érzem a fájdalmat, de az valahogy rajtam kívül van, fáj, de nem érdekel... És úgy lebegek.

Hamarosan mélyen aludt a beteg. Füstös ruháját ollóval, a megégett bőrfelületeket szappanos vízzel és szikével takarították meg, utána steril lepedőkbe burkolták.

– Ügyes vagy, ezt nélkülöd nem lehetett volna megcsinálni – suttogetta a fülébe a vadnyúlsgagú főnövér. Ezután hangosan bejelentette, hogy munka után mindenki menjen le az amfiteátrumba, mert gyűlés lesz a román–szovjet barátság tiszteletére.

„Persze, hogy altatás nélkül lehetetlen a kiterjedt égések kezelése, és a következő napi kötözéseket is narkózisban kell végezni. Közben állandóan morfint adagolok a cseppinfúzióban, és folyadékot is bőségesen, mert a lecsupaszított bőrfelületeken rengeteg plazma szívárog ki. Ebbe már nem szólnak bele a sebészek, annyi folyadékot adok, amennyi szükséges. Az égett beteget nem kell operálni, csak kezelni, ezért ezek rám maradnak, annál is inkább, mert sok baj lesz még vele” – gondolta Kozma, és nagyon sajnálta a fiatalembert, aki egy aragázpalackokat szállító gépkocsin dolgozott. Amikor látta, hogy az egyik palack lángol, meg akarta menteni a rakományt, de elkésett, lehet, hogy az életével fizet. Aki nek saját aragáza volt a konyhában, az boldog ember,

²²Aragázpalack: propán-bután gázpalack.

és ha ne adj' isten két palackja, akkor egyenesen gazdag, mert éjszakákat álltak az emberek sorba, hogy egy üres palackot telire cseréljenek.

Kozma doktornak volt még egy ilyen égett betege, azt a börtönből hozták, szorgalmas parasztember lehetett, mert a börtönben is rábízták a kosárfonó részleg vezetését. Fölmászott a kazán tetejére, amelyben a fűzfavesszőket főzték, valaki kirántotta alóla a deszkát, persze nem véletlenül. Derékig a forró vízbe esett. Egy évre ítélték el szegénnyt amiatt, hogy a kollektívból két szál deszkát lopott, mert deszkát sem lehetett kapni. Ha valaki meghalt falun, a kollektív elnöke utalta ki a deszkát koporsóra, ha volt deszka.

Vajon a Szovjetunióban sincs deszka? Erről nem volt szó a díszgyűlésen, csak arról, milyen világot megváltoztató forradalom volt az a nagy októberi, amit novemberben tartottak, és milyen boldogok vagyunk, hogy a dicsőséges Vörös Hadsereg felszabadított minket a fasiszta járom alól, éljen a megbonthatatlan román–szovjet barátság, éljen a párt, éljen...

Ja, igen. A prezídiumban ott ült dr. Pietraru, a főnövér és középén a fejlett keblű párttitkár, aki a versenyvizsgán is osztályozott.

– Tessék, elvtársak, jöjjenek előbbre, legyünk közelebb egymáshoz, hisz elvtársak vagyunk.

Az első három-négy sor tényleg teljesen üres volt, csak „egy munkás elvtárs” ült elöl, talán a városi pártbizottság küldötte lehetett. Mögötte a nővérek és takarítónők, akik a munkaköpenyükre panyókára vetett kék vagy piros moltonköpenyben dideregtek. Volt, aki megmozdult, és egy sorral előbbre ült, de nem sokan. Há-

tul hirtelen felharsant a kürtszó. Vörös nyakkendős, fehér blúzos leánykák vonultak be, élükön egy pufók fiúcska, aki a kürtöt fújta. Azért jöttek, hogy köszöntsék a díszgyűlést.

– Mi, szocializmust építő hazánk harcos pionírai, szívből köszönjük a Román Munkáspártnak, hogy számunkra gondtalan, boldog gyermekkort biztosít. Oktat, tanít és nevel minket. Velünk nem az történik, mint a rothadó imperializmusban szenvedő gyerekekkel, akiket kizsákmányol a vérszomjas kapitalizmus. Ígérjük, hogy ezután még jobban fogunk tanulni, hogy mire felnövünk, mi teljesítsük ki a szocializmus építésének nagyszerű művét szeretett pártunk bölcs vezetésével. Kívánunk sok sikert a doktor elvtársaknak és minden egészségügyi dolgozónak a mindennapi munkájukban és abban a küzdelemben, amellyel tisztán tartják soraikat. Jó munkát! Vidáman köszönt a pionír... – taratata... ta, szólalt meg ismét a kürt, és hosszan tartó taps közepette ki-masíroztak a gyerekek.

Mindenki mosolygott, főleg a párttitkárnő, de már alig várta, hogy elkezdhesse ő is a Szovjetunió és a Román Munkáspárt dicséretét. Kozma azon tűnődött, hogy vajon ki írhatta ezt a szöveget, amit a kék szoknyás kislány kockás füzetlapról olvasott föl. Volt abban valami, valami szokatlan, ezt inkább érezte, de nem jött rá, hogy mi.

– Mert az imperializmus ügynökei mindent megtesznek, hogy békés építő munkánkat aláaknázzák. Az osztályellenség...

– Az osztályellenség itt van közöttünk! – szólt bele Pietraru. – Meg kell tisztítsuk sorainkat.

– Így van. Lám, a pionír elvtársak is felhívták erre a figyelmünket.

Lehet, de most már senki sem figyelt, suttogtak, ásítoztak az emberek, izgett-mozgott az egész terem, alig várta már mindenki, hogy vége legyen.

Bizony, a klinika az egészen más, mint a vidéki kórházak. Ott a belgyógyászaton főleg öreg, nyugdíjas-korú, unott doktor bácsik, a sebészetben pedig fiatal, tapasztalatlan, mégis mindent és mindenkit megoperálni akaró sebészek igyekeznek. Az öregek azért kerültek a „provinciába”, mert már kinézték őket valamelyik nagyobb kórházból vagy klinikáról, a kezdő sebészeknek pedig nem jutott hely ott, ahol a szakmát tanulták, mert ugye több az eszkimó, mint a foka, ami a sebészekre különösen érvényes. Meg aztán a fiatalok tele akarással, lendülettel azt remélték, hogy majd ott, a kis kórházban kiélhetik sebészeti vágyaikat, egyedül operálhatnak, nem csak másodkezek lesznek a prof vagy a tanársegéd mellett.

Klinika csak ott lehet, ahol orvosi egyetem van, mert a klinikán nemcsak tanulni, hanem tanítani is kell, az orvostanhallgatókat és az orvosokat is. Emlékszem, milyen büszkén, sőt, tüntetően jártunk be a klinikai gyakorlatokra harmadéven, vállunkra vetett fehér köppennyel, hogy mindenki lássa: mi már felsőbb évesek vagyunk, és most itt vagyok egy másik város másik klinikáján.

Tapasztalt, már nem is nagyon fiatal falusi orvosként itt állok a sok ismeretlen gép és sohasem látott ember között. Ezek lesznek a kollegáim, akiktől – akikkel –

egy olyan új szakmát kell tanuljak, amelyről szinte semmit sem tudok. Minden ijesztően új és szokatlan, én vagyok az inas, a „cselédkönyves”, ahogy ezt régebben mondták. Bezzeg, a falun már mindent tudtam, itt még semmit. Ott senki nem mert nekem ellentmondani, itt én nem merek, igaz, meg sem kérdeznak, annyira kicsi és jelentéktelen vagyok.

– Hál’ istennek, hogy megjött, doktor úr, végre van egy magyar orvos is ezen a klinikán! Én „szóra”²³ Ilonka vagyok, maga is székely?

Tényleg, az orvosok mind románok – ha leszámítjuk azt a két, magyarul is beszélő zsidó kollégát –, az asszisztensnők zömmel sváb lányok, a takarítónők magyarok. Nem mondom, hogy kitörő ünnepléssel fogadtak az új munkahelyemen, talán észre sem vettek, csak Ilonka nővér. Kaptam egy keskeny pléhszekrényt és egy fehér köpenyt, ezzel klinikai alkalmazott lettem. Az öltözőben két sorban állt vagy tizenöt vasszekrény, azok előtt tolongtunk reggelente mi, a szakmát tanuló „cselédkönyvesek” és néhány alacsonyabb beosztású szakorvos. Gyorsan kapkodtuk magunkra a köpenyt és a fehér papucsokat, hogy beérjünk a „raport de garda”-ra²⁴, mielőtt a prof helyet foglal az asztalfőn.

Sokan voltunk fiatalok, de egyedül nekem szólt a posztom erre a klinikára, a többiek csak tanoncéveiket töltötték itt, aztán mehetnek abba a rajoni kórházba, amelyet a versenyvizsgán elnyertek. Rólam azt suttogták, hogy magas magyar összeköttetésem révén „szereztem” meg ezt a klinikai állást. Nem tiltakoztam,

²³Soră: nővér (románul).

²⁴Raport de gardă: reggeli eligazítás (románul).

hadd higgyék. Ilyenkor kivert a hideg verejték, mi lesz, ha megtudják, hogy engem kizártak az egyetemről, két évig felcser voltam, amíg vissza nem vettek. Igaz, annak már több mint hat éve, de a párt nem felejt! Ezt már megtanultam.

– Miért nem lépsz be a pártba? Így sohasem lehetsz osztályvezető – szolt rám a filigrán, szeplős röntgenes doktornő, akinek az alkarján ott kékllett az auschwitz-i tetoválás billogja. Kedves, jó kolléganő volt, ő is magyarul beszélt, de hamarosan disszidált Nyugat-Németországba, én pedig nem léptem be a pártba. Félttem, hogy kiderül a múltam, és nekem elég volt egy kizárás. Nem is lettem osztályvezető főorvos hivatalosan, de gyakorlatilag én vezettem az osztályt, és ezt mindenki elfogadta.

Mentek és jöttek a professzorok, újabb és még újabb „cselédkönyves” generációk, és a betegek ezrei huszonöt éven át, én maradtam ott és az, ami voltam. Éltem és dolgoztam. Sokat. Szerencsére hagytak. No, nem szerelemből, hagytak azért, mert szükség volt rám. Mások ezalatt professzori rangra emelkedtek, én megmaradtam csak főorvosnak, „Domn prim²⁵”.

Nem baj, így is elégedett vagyok azzal és annyival, ami van, mint a fogolytábor lakói. Rájöttem, a boldogság titka az, hogy az ember legyen megelégedve azzal és annyival, ami van, azt használja ki a maximumig, csavarja ki az utolsó cseppig, mint a citromot.

De! Ne adja föl egy jobb, szebb, tökéletesebb élet iránti vágyát, és azért tegyen is meg mindent. Igen. Mindent.

²⁵Domn prim: főorvos úr (románul).

Mihescu prof mind gyakrabban hívatta le Kozmát, mert az idegsebészet a földszinten volt, az általános sebészet pedig a második emeleten, ahol sokkal többet műtöttek. Mihescu nem is akart altatásban operálni, azt mondta, jobb, ha kiabál a beteg, legalább tudja, hogy nem sértette meg a beszédközpontot, és a páciens egyáltalán él még.

Az idegsebészen a beteg tényleg sírt, jajgatott, Mihescu ordított, földhöz vágta a műszereket, a nővérek ijedten igyekeztek, de hiába: vibrált az egész műtő, mint robbanás előtt, ha már ég a kanóc. Kozma felajánlotta, hogy elaltatja a beteget, ha nagyobb agyműtétről van szó, de a prof nem akarta, viszont megbízta azzal, hogy a balesetet szenvedett kómás betegekkel foglalkozzon. Igaz, nem mindegyikkel.

Általában a súlyosabbakat Kozmának hagyta, ami természetes is, hisz ő volt a reanimátor, aki megkísérli visszahozni a beteget az élet és halál mezsgyéjéről. Mihescu szinte ránézéssel szelektált, akire rámutatott, hogy: „Kozma, ezzel te foglalkozol”, az biztosan nagyon súlyos volt, és a legtöbbje meg is halt.

Azt csak később olvasta, hogy a közlekedési balesetek agysérültjeinek sajnos ez a sorsa. Mély kóma, magas láz, tüdőgyulladás, és pár nap múlva vége. Nem segít az antibiotikum, a szíverősítő, a vér, már semmi sem használ, ha az agy fontos része elpusztult. Ezekkel nem is foglalkozott a prof. De honnan tudta ezt olyan pontosan? Kozma meg is kérdezte, többször is. „Igen, megértettem, de mit csináljak vele?”

– Amit akarsz, fiam... és amit tudsz. Jegyezd meg: ha a központi bizottság felrobban, mindennek vége. – Ez-

alatt nyilván az agyat értette, mert a pártnak is van központi bizottsága, amitől minden függ.

Sokszor látott fiatal, csupa izom legényeket, akik olyan szerencsések voltak, hogy IZS vagy Jáva motorkerékpárt tudtak szerezni, aztán hajrá, száguldottak, amíg az idegsebészetre nem kerültek. Személygépkocsi alig volt, csak teherautók és traktorok döcögtek az országúton, de főleg tántorgó lovas szekerek. A motorosok voltak az utak uralkodói, és ha mögöttük az ülésen egy nő, egy „benzintyúk” is kuporgott, volt köztük olyan, aki istennek képzelte magát, rágázolt, hogy az egekbe repüljön: egyeseknek sikerült is.

Kozma doktor meg csinálhatta azt, amit akart, és amit tudott, már nem sokat kérdezősködött, úgyis hiába, de mindent elolvasott, ami az agysérülésekkel kapcsolatban a kezébe jutott. Egy szegedi reanimátor kolléga megdöbbsentő cikket közölt (ez még valahogy bejött az országba). „Száz súlyos agysérült került hozzánk, akikről már mindenki lemondott. Mégis sikerült közülük hármat életben tartani. Ha nem kezeljük mind a százat intenzíven, ez a három sem élne ma.”

Árpád már éppen készült hazamenni, amikor a lift ajtaja kicsapódott, és csörömpölve egy hordágyat toltak ki rajta, amelyen egy mélyen kómás, csupa vér beteg hörgött, de már alig. Arra nem is gondolt, hogy ezt is biztosan rábízná a prof, csak arra, hogy minél hamarabb a műtőasztalra kerüljön, mert légszómetszést kell végezzen rajta, hisz mindent elöntött a vér, és megfullad a beteg, ha nem siet. Sikerült villámgyorsan bevezetni az ezüstkanült²⁶ a légcsőbe: ezt a módszert Mihescu

²⁶Ezüstkanül: orvosi eszköz, amely a gége sérülése esetén a légzést biztosítja.

profitól tanulta, és valóban, milyen jó módszer. Az is nagyon jó volt, hogy a beteg nagyot köhögött, és Kozma doktort telepreckelte vérrel. Világos ünneplő zakója olyan lett, mint a katicabogár.

– Gyorsan vesse le, doktor úr! Beáztatjuk hideg vízbe, csak így jön ki belőle a vér, forró vízben belésül – tüsténkedett kis Ilonka. A beteget is tisztára mosta: csak most derült ki, hogy alig serkenő bajuszú kamasz, aki Carpati robogójával nekiment egy lámpaoszlopnak, eltört az alsó állkapcsa, innen a vérzés, amitől szinte megfulladt, de most már nyugodtan lélegzik. Él. Az, hogy kómás... Hát igen, majd elválík, mennyi pusztult el az ifjú agyából.

Árpád boldogan szökdécselt lefelé a lépcsőkön, boldogan, mert sikerült megmentenie ezt a gyereket, csak az bántotta, hogy a szebbik zakóját bevérezte, pedig ezt szeretne volna felvenni aznap este a színházba. Igaz, volt még egy, a sötétkék, de az már nagyon kopott, és meg is rövidült a többszöri mosásban.

A földszinten szinte nekiütközött két hölgynek, akik egymást támogatták, és pont őt keresték. Egyikük a Magyar Színház művésznője volt: sírt, zokogott, mégpedig valódi könnyekkel, rájátszás nélkül, arcán szétfolyt a reggeli szemfesték, így korántsem volt olyan hódító, mint a színpadon. Alig tudott járni szegény, látszott, hogy tényleg szenved és fél. Ráadásul szégyellte is magát, a kísérője mondta el, hogy rettenetesen fáj a művésznő feneke, főleg, ha megmozdul, pedig ma este premier, és ő a főszereplő. Érdekes, a betegek a saját fájdalmukról csak úgy beszélnek, hogy rettenetesen, borzasztóan, kibíratatlanul fáj, mintha a fájdalomnak enyhébb fokozata

nem is lenne, csak a maximális. Mindegy, mindenkinek annyira fáj, amennyire ő érzi, de a fájdalmat csillapítani kell, akkor is, ha nem is olyan fantasztikus, de a beteg szenved tőle. Nos, ennek a csinos színésznőnek a végbélnyílása be volt repedve, amolyan végbélzabola²⁷ gyötörte, ami bizony nagyon kellemetlen, és senkinek sem kerekedik táncolni való kedve tőle. A megoldás egyszerű: egy kis novokain, tágítás, és este úgy viháncolt a művésznő a színpadon, mintha mi sem történt volna.

Kozma Árpád elégedetten tapsolt: lám, ma egyiknek az arca törött össze, a másiknak a feneke szakadt be, és mind a kettőn tudott segíteni. Arra azért vigyázott, hogy ne nagyon emelje fel a karját, mert a tartalék zakó ujjai túl rövidek voltak, összementek a mosásban.

Misu lassan kijött a kómából, de az értelme még zavaros maradt. Nagy, csodálkozó szemmel bámult Árpádra, mikor kérdezett tőle valamit, de nem tudott beszélni, látszott, hogy az agya fel sem fogja, mi történik vele. A lányok csak Misunak becézték a fiút, akinél Árpád légsőmetszést végzett, és aki bevérezte a zakóját. Enni sem tudott a törött állkapcsa miatt. Kozma doktor még idejében bevezetett egy műanyag csövet az orrán át a gyomrába, azon keresztül táplálták a nővérek egy nagy fecskendővel. Vízet, tejet, leveseket fecskendeztek be neki naponta többször. Az egyik nővér madártejet is hozott Misunak otthonról: nagyon vigyáztak rá, szinte kényeztették.

Pár nap múlva szaladnak ijedten Kozma doktorért, mert Misu nagy bajt okozott. Ott sétált a fiú az ágyak

²⁷Végbélzabola: a végbél nyálkahártyaszéli részének a berepedése (a szájsarok zabolás berepedésének analógiájára).

között, de inkább botladozott – hál’ istennek már a saját lábán –, és valami olyasmit mondikált, hogy „cikcakk”. Hát, igen. Valahonnan felkapott egy ollót, és levágta a műanyag csövet, amely az orrából lógott. Ez bizony nagy baj, mert szájon át nem lehetett táplálni, és fennállt annak a veszélye, hogy a bennmaradt cső lecsúszik a gyomrába, és bélelzáródást is okozhat. Szerencsére látszott a vége, és Kozma ki tudta húzni csipesszel. Misu nyugodtan tűrte, de egyfolytában, „cikcakkozott”, és mutatta is, hogyan csinálta.

Árpád a műanyag csövet sajnálta a legjobban, mert csak ez az egy volt, amit Brinzan doktortól kapott. Ez akkor történt, amikor a börtönből egy rabot hoztak, aki lenyelt két kanálnyelet. Jól látszódott a röntgenen az evőkanál, meg kellett operálni. Ez a beteg Brinzannak jutott, mert senki más nem tülekedett érte: ennek sem hozzátartozója, sem pozíciója, különben sem volt egészen százas. Így mondta a börtönőr is, aki ott kellett üljön az operált rab mellett éjjel-nappal, pedig az nyilván nem szökhett meg. A lányok az őrnék is adtak egy tányér levest.

Brinzan végtelenül udvarias, előzékeny, amolyan háború előtti úriember volt. Soha nem tegezte le Kozmát, és amikor bement hozzá, felállt, kezet nyújtott, és rögtön hellyel kínálta. Akkor még Brinzannak volt saját kabinete, és mindenki úgy tudta, ő lesz Dani professzor utódja. Nem sokat operált, csak kisebb dolgokat, visszér és az ilyen kanalas eseteket, ami senkit sem érdekelt. Árpád valahol azonosította magát vele, mert ő is csak azoknak a betegeknek volt a teljes doktora, akikhez nem kellett késsel hozzányúlni. Égések, mérgezések a

sebészeten, és az a sok súlyos baleset az idegsebészeten, amelyekre Mihescu prof kimondta, hogy „Ezzel foglalkozz te!”. Igaz, lassanként már minden nagyobb műtétet narkózisban végeztek, mert rájöttek, hogy így kényelmesebb és biztonságosabb.

Kozma doktort meg sem kérdezték, hogy akarja-e, mert természetesnek vették, egyedül Brinzan doktor kérte meg és tárgyalta meg vele az eseteit. És még valami: az operáció végén mindig megköszönte az altatást. Ez ugyan semmiségnek tűnik, de van egy francia közmondás: „Udvariassággal mindent el lehet érni, és semmi-be sem kerül.” Hiába, Brinzan Párizsban végzett.

Árpád őszintén elmondta neki, hogy bizony sokszor fél, mert úgy érzi, nem tud eleget, és nincs senki, akitől kérdezhetne. Sajnos aneszteziológia/és intenzív-terápia-könyv nem létezik az országban, és a nyugati szakirodalom nem elérhető. Brinzan meghívta magához haza, és egy nyaláb könyvet, orvosi cikket adott neki. Igaz, régiiek voltak, és főként franciák, de német nyelvű is akadt közöttük, amit még azon az éjjel elolvastott. Ezután, ha csak tehetett, bekopogtatott Brinzanhoz.

Szombaton nem operáltak, csak ha nagyon muszáj volt, különben esetbemutatót tartottak. Ilyenkor tárgyalták meg azt is, ha valaki a hét közben meghalt. Először az a sebész beszélt, aki operálta, utána bárki kérdezhetett, végül Dani prof vonta le a következtetéseket. Ez alkalommal Kozma doktor is megszólalt. Elmondta, hogy ő mindezeket a betegeket kezelte, és minden elhalt boncolásán részt vett. Megdöbbenő, hogy a boncasztalon nagyon gyakran tüdőgyulladást is látott, mintha minden beteg abban halt volna meg.

– Persze, mert túl sok vizet adtok nekik infúzióban, és az a tüdejükre megy.

– No meg az altatás, az a sok méreg, amit beszívnak – folytatta Pietraru vádjait Helga, a szőke sebészbojtár.

Puiu doktor köhintett egyet, de olyan művésziiesen, hogy látszott: szólni készül. Puiu szép magas legény volt, a nők bálványa és kitűnő sebész. Mindig ünneplőbe öltözött, nyakkendő nélkül soha senki sem látta, elegáns mozdulatokkal cigarettázott, és az utcán huncut mosollyal minden csinos nőnek köszönt, akár ismerte, akár nem, mert „ugye sohasem lehet tudni”.

– Véleményem szerint minden az operációtól függ. Ha sokáig tart, gyakoribb a műtét utáni tüdőgyulladás, főleg az öreg pácienseknél és azoknál, akiknél valamilyen fertőzés lép fel, mert a genny a véren át a tüdőbe jut. Azok a páciensek...

– Nekünk nincsenek pácienseink, csak betegeink, doktor elvtárs! – recsegett közbe Pietraru doktor, és újabb cigarettára gyújtott. – Pácienseik csak a kapitalista orvosoknak vannak, akik mindent a pénzért csinálnak. Ezt jól jegyezze meg... mindenki.

Nem is szólalt meg senki, Dani professzor sem. Azaz mégis:

– Kuzma doktor, maradjon itt, és jöjjön be hozzám.

Az, hogy „Kuzmának” keresztelte a főnök, nem is annyira zavarta, mint az, hogy behívta magához. Mert bizony a klinikán, ha a prof hívat valakit, az rendszerint nem jelent semmi jót. Dani prof nem látszott haragosnak, sőt helytel kínálta, persze ez még nem jelent semmit. Árpád óvatosan csak a szék szélére ült, nem tudhatta, hátha ebben is van egy törött rugó.

– Nos, doktor úr. Van itt egy beteg nő a 4-esben, súlyos mitral stenosis²⁸. Meg kellene operálni, de nem akar elmenni Bukarestbe, talán pénze sincs. Azt akarja, hogy én operáljam meg.

– A szívét?

– Igen. Maga a műtét nagyon egyszerű, de az altatás... És ami utána jön. Vállalja, kolléga úr? – Árpád érezte, hogy a szíve az agyában lüktet, és lassan megizzad a tenyere.

– De, professzor úr, én ilyet még sohasem csináltam!

– Én sem, fiam... De egyszer el kell kezdeni, a bukarestiek már két éve csinálják. Különben úgy tudom, az a nő magának rokona.

– Igen. Az unokatestvérem.

– Jól van, gondolkozzon rajta, holnap vasárnap, de én itt leszek. Kikísérte az ajtóig, a tarkójára tette a kezét és rámosolygott:

– Ne félj, fiam.

Most újra olyan volt, mint egy jóságos plüssoroslán.

Hiába biztatta a prof, ő bizony félt. Alig aludt valamit az éjszaka, végiglapozott minden cikket, jegyzetet, amije csak volt. Mikor hajnal felé elszundított, azt álmodta, hogy minden szívoperáció után törvényszerűen kialakul a tüdőgyulladás.

Hétfő reggel nyilván ez volt az első operáció a formalinnal sterilizált műtőben. Oxigén, szívszerek és vér, bőségesen előkészítve. Unokatestvére a műtőasztalon, pulzusa alig tapintható, ajkai szederjesek, de mosolyt erőltetett rá.

– Árpi... A te kezében van az életem. Bízom benned.

²⁸Mitral stenosis: szervi szívhiba, a kéthegyű billentyű szűkülete.

– Légy nyugodt, vigyázok rád – megsimogatta az arcát, és a fülébe súgta: – Most imádkozzunk... mind a ketten... Jó! Kezdhethük, Irénke.

A beteg könnyen elaludt és az a kicsi vérnyomása sem csökkent, ami volt. A szederjesség is lassan elmúlt, nyilván az oxigén hatására.

Visszafogott, szinte ünnepélyes volt a hangulat, Wawi sem csörömpölt, mindenki halkan beszélt, érződött a levegőben, hogy nagy dolog készül. A beteg bal oldalán Puiu doktor állt, tehát ő az első kéz, Pietraru csak a második a prof jobb oldalán.

– Kezdhethük? – ezt sem kérdezték eddig soha. Kozma intett.

A mellkas kibontása simán ment, a vér vörös, tehát elég oxigént kap, vérnyomás is van. A szív ott lüktet a nyílt sebben, ahogy ezt eddig Kozma még sohasem látta.

A prof nagy, görbe tűvel cérnát varr a pitvar falába, többször körbe, olyan lesz, mint egy dohányzacskó. Úgy is hívják, hogy dohányzacskóvarrat, és a szív rá sem hederít, nyugodtan ver tovább, mintha nem is őt szurkálnák. De most következik a fő momentum: a pitvar falát fel kell vágni, és abban a pillanatban a prof be kell dugja a mutatóujját a nyílásba. Ez is sikerült. Igaz, egy kis vér kiszökkent, de nem olyan sok, mint a múltkor, Pietraru maratoni műtété közben.

Dani prof ujja, mintha szeme lenne, megtalálta az összetapadt szívbillentyűk által beszűkült nyílást, amely annyira szűk volt, hogy a vér alig tudott átfolyni rajta. Át kellett szakítani az összenövéseket, hogy tág legyen a járat. Ilyen egyszerű az egész, és sikerült is. Sikerült a

műtét, de mivel most már a vér szabad utat kapott, hirtelen zuhant a vérnyomás.

– Nincs semmi baj. Pulzus még van. Vérnyomás nincs... De, van egy kicsi – hazudta Kozma, hogy megnyugtassa a sebészeket, mert most már úgysem tudtak volna segíteni. Közben pumpával nyomta belé a vért.

Mikor a prof kihúzta az ujját, újabb vérsugár szökken a magasba. Most össze kellett húzni a cérnát, mint a dohányoszacskót, hogy záródjon a pitvaron ejtett seb. Ezt Puiu doktor csinálta. Istenem, ha a cérna elszakad, vége mindennek. De nem szakadt el, és Dani prof megköszönte Wawinak a műszerelést és Kozmának az altatást.

A sebészek elmentek, és Kozma Árpád ott maradt. Ott maradt egész éjszaka a beteg mellett. Reggel felé az unokahúga kinyitotta a szemét, és megkérdezte:

– Árpi, mikor operáltok meg?

Micsoda boldogság!

Azt hiszem, életem legboldogabb perce az volt, amikor kiírva láttam a nevemet: bekerültem az egyetemre. Bizsergett az egész testem az örömtől, a lábam, a vállam, mint amikor megráz az áram, a bőröm, mint a borvizes²⁹ fürdőben.

Amióta az eszemet tudom, orvosnak készültem. Nagyapám, a nyomdász, kacska kezével humoros névjegykártyát nyomtatott nekem, amin az állt, hogy „Doktor úrfi”. Akkor még csak három-négy éves lehettem, most már tizenhat múltam, igaz, hetente elég, ha csak egyszer borotválkozom, de már egyetemi polgár va-

²⁹Borvíz: buborékos ásványvíz

gyok! „Eggyetemista” – ahogy a vásárhelyi népek mondták, vagy „studenc” Siklódi szavajárása szerint.

Sikerült! – ujjongott bennem minden sejttem, és csodálkoztam, hogy ezt nem veszik észre a szembejövők, pedig büszkén, boldogan csattogtattam téglaporos bakancsaimat a Bulevárdon végig le az Apollóig. A menzán sima savanyú káposztát adtak puliszkával. Nem baj. Megjelent előttem egy vastag rúd szalámi, de rögtön el is szégyelltem magam, mert nem csak ezért akarok orvos lenni, másként el sem tudnám képzelni az életemet. De azért a szalámiért is! Jól megsóztam a sárga kukoricadarát, hogy valami íze is legyen. A túlsózott ételek után sok vizet iszik az ember, ami kellemes teltségérzetet ad: az jó az éhség ellen. Aznap, amikor én megkezdtem az egyetemet, édesapámat fölvelték pékinasnak. Boldogan mondta: „Ezentúl legalább kenyeret ehetek, amennyit akarok”.

Abban az évben nagyon sokan jelentkezünk felvételire, heten egy helyre, mert a vakációban gyorstalpaló tanfolyamot tartottak a jobb tanulóknak, így aztán a tizediket és tizenegyediket egyszerre végeztem el.

„Olyan sokan vagytok, mint az oroszok” – mondta egy apa. Ha oroszok nem is voltak, több felvételiző nemrég szabadult meg az orosz vagy amerikai fogságból, egyik-másik kétszer idősebb volt, mint én. Mégiscsak volt egy valódi orosz leányka is közöttünk, a Bibijanka: fehérgárdista, nemes orosz család ide menekült leszármazottja, amit akkor még senki sem tudott, később ki derült, és ki is zárták pont ezért.

Én határtalanul boldog voltam, és meg is volt rá minden okom, mert bekerültem, ösztöndíjat kaptam,

bentlakást az Apollóban, sőt szabadjegyet a vonatra. Mi kell ennél több? Hálás voltam a pártnak, a rendszernek, mindenkinek, nyüzsögtem, szerveztem, önkéntes munkára vittem az évfolyamtársaimat a koronkai téglagyárba, hogy majd abból építünk bentlakást, befásítottuk a Baromvásárteret, gyűléseket hívtam össze, a felvonulásokon szívből skandáltam, hogy „Éljen a Párt, éljen a Román Munkáspárt!”. Megválasztottak vagy kineveztek, olyan mindegy, ifjúsági vezérnek, mert tudták, hogy vakon bízom a szocializmus eszményében. És nem voltam egyedül. Mi még kamaszok voltunk, de nagyon komoly embereket, például József tanárt is meg tudták szédíteni, legalábbis eleinte.

Ma, több mint fél évszázad után visszaemlékezve, sok hozzám hasonló öreg azt állítja, hogy ő bizony már akkor tisztában volt a kommunista propaganda hamiságával. Lehet, ilyenek is voltak, de hatalmas tömegeket meg tudtak bolondítani. Van egy kedves kolléganőm, aki németnek született, és amikor az apja visszajött a szibériai fogságból, ő, a kamaszlány, kioktatta az új társadalom nagyszerűségéről. „Kaptam egy pofont, amiért meggyűlöltem az apámat.” Akkor. Nekem is volt egy tanítóm, aki – amikor pionír koromban³⁰ a népi demokrácia vívmányait magasztaltam – megjegyezte: „Látszik, fiam, te nem voltál orosz fogságban.” Könnyű ma a múltat bölcs, tapasztalt, öreg fejjel felmérni, és elhitétni önmagunkkal is, hogy mi már akkor ilyen szörnyű tisztán láttunk mindent, de ez nem igaz.

³⁰Pionír: úttörő (románul).

A II. világháború után volt egy mély demokratikus belégzés. Főleg mi, magyarok, úgy éreztük, elérkezett a mi időnk, mert a Trianon utáni román kormányok megcsonkítottak, kihasználtak, kifosztottak, elnyomtak minket. Egyedül a kommunisták ígértek egyenlőséget, igazságot, földi paradicsomot: és mi hittünk nekik.

Eleinte a pártharcosok, igazgatók és más vezetők nagy része magyar volt, vagy zsidó, akiket addig elnyomtak, ezért volt könnyebb őket beszervezni. A zsidók hamarabb felismerték, hogy süllyed a hajó, és elmentek, minket, magyarokat szerre félreállítottak, de itt maradtunk másodrangú, „együtt élő nemzeti kisebbségnek”.

Bocsánat, megint elkalandoztam, pedig még csak elsőéves orvostanhallgató vagyok, tanulom a csontokat, izmokat, és attól rettegek, hogy elbukom a vizsgákon, mert az anatómián nincs kegyelem. A marxizmuson sincs, de ott egyesek kegyeltek, akinek azonban nem tetszik a neve, az apja foglalkozása vagy a szeme színe, az szedheti a sátorfáját. Feleannyian végeztünk, mint ahányan elkezdtük. Szerencsések azok a kollegáim, akiknek értelmiségi szüleik voltak, Németh Lászlón nevelkedtek és megfogadták a szülői jó tanácsot: „Húzd meg magad, fiam, és fogd be a szád.” És akkor jött 1956. Tényleg csak az járt jól, aki végig befogta a száját. Én nem. Nem, mert igazam volt. Ezért zártak ki.

Azért szépek voltak azok az egyetemi évek, a nélkülvölés és a fogcsikorgató tanulás, az orvosi gondolkodás kialakulása mellett az apollói „elvtársi összejövetelek”, ahol nem volt szabad figurákkal táncolni³¹, malagam-

³¹Szabad figura: a szabályos tánclépésektől eltérő, feltűnést keltő figura.

bista³² frizurát viselni, vastag talpú cipőt, szűk szoknyát hordani, és mégis. Jó élmény volt a kórus és tánccsoportunk kiszállásai a magyar falvakba és Bukarestbe is, de ami mindenekfelett megszépítette ezeket az éveket, az az egymáshoz tartozás, a barátságok és zsenge szerelmek születése, mert fiatalok voltunk, csordultig telve reménységgel. Véleményem szerint az a boldog, aki örvend az apró örömeknek, mert nagy boldogságok nincsenek is, csak olyanok, amelyek sok kicsi öröm összegeződéséből születnek. Nem kedvelem azokat az embereket, akik az üvegnek csak a kiürült felét látják.

Azt mondtam, nincsenek nagy boldogságok? Pedig vannak. Életem második nagy boldogsága a fiam megszületése volt. A fiam, aki több, jobb, nagyobb lesz, mint én, aki mégis az én folytatásom a jövő, az örökkévalóság felé. Én így értelmezem az örök életet.

Igen, de most mit kezdjek magammal? Majdnem kész orvos lennék, diplomám viszont nincs. Pénzem sincs, de van egy gyermekem és feleségem, őt is hamarosan ki fogják zárni az egyetemről, mert kételkedett a kommunizmus csálhatatlannak kikiáltott dogmáiban. Mégsem estem kétségbe, mert ott van az üveg másika, teli fele és a mindent legyőző, optimista ifjúságom.

Amíg a vonatra várva zöld fakofferemen ültem, rájöttem, milyen buta is a párt. Hagyta, sőt segített, hogy tanuljak, szinte befejeztem egy hatéves egyetemet, ez alatt kinyílt az agyam, a szemem, és megértettem a kommunista eszmék mélységes aljasságát, embertelenségét. Ha meghagytak volna butának, talán még ma

³²Malagambista: Az ötvenes-hatvanas évek „frivol” hajviselete. A „malagambist” melléknév egy hajdani zenész, Sergiu Malagamba nevének köznévi változata.

is hinnék nekik, de így... „Bátran előre, elvtársak...” – kavarodott fel bennem a mélyből. „Irgalmat nem ismerünk!” Hát milyen ember az, aki nem ismer irgalmat? És lehet egy irgalmatlan ember orvos?! Megdöbentő ez az induló, amit vörös nyakkendőös koromban tanultam, a világ leggyilkosabb programja, és ha valaki védekezni merészelne, azt...” „Mert aki ellenünk támad, annak nem kegyelmezünk”. Nincs irgalom és nincs kegyelem, mint a pokolban.

Így kerültem abba a Duna menti faluba, ahol életem legszebb éveit éltem. Amíg hagyták.

Árpád szerette a május 1-jét. Ez volt számára az a naptárban is pirossal írott ünnep, amit tényleg annak is érzett. Nem úgy, mint augusztus 23-a, az ország „felszabadításának” ünnepe, vagy november 7-e, amellyel az oroszok kettészakították a világot.

Nem: május elseje a tavasz, az ifjúság, az öröm ünnepe. Nem is tavaszi, itt a Bánátban már inkább nyári volt a hangulat: rengeteg tulipán, a lányok ismét rövid ujjú blúzban, a fiúk rövid, sőt nagyon rövid szárú nadrágban jártak.

A Lloyd előtt egy anyóka cseresznyét árult vesszőgarabolyból³³. Hat-hét cseresznyét cérnával összetekerve 25 baniért³⁴ adott, ennyi volt egy villamosjegy ára is a hátsó kocsiban, mert az elsőben drágább. Itt úgy is hívják, hogy májusi cseresznye: egy kisfiú a fülére akasztotta, és büszkén lépdelt az apja mellett. Mentek felvonulni. Sok szülő kihozta a gyermekeit is: a felnőtteknek muszáj

³³Vesszőgaraboly: vesszőből font kosár.

³⁴Bani: a lej váltópénze.

volt felvonulni, a gyermekeknek azonban nem, de ők szívesen jöttek a tömegbe.

Évekkel ezelőtt Árpád is elhozta a kisfiát a felvonulásra, de a gyermek elfáradt, ezért a nyakába vette, így masíroztak a zenére. Ferike, a fia nagyon élvezte a magasból, de amikor a dísztribün közelébe értek, bejelentette, hogy neki pisilni kell. De most rögtön. Mit lehet ilyenkor csinálni? „Várj, fiacskám” – kérte, Ferike azonban nem várt, nem bírt várni, és már folyt is a meleg gyermekvizelet Árpád nyakán lefelé. Pont a tribün előtt. Árpád nem haragudott meg, inkább hangosan kacagott, és integetett a nem pisis karjával a válogatott elvtársak felé. A gyermek megoldotta a problémáját, Árpád is.

Május elsején már szinte nyár van, legalábbis itt, a Bánátban. A kamaszfiúk, csak azért is, hogy férfiaságukat fitogtassák, fejest ugrottak a Bégába: igaz, hogy hideg a víz, nem is maradtak benne sokáig. Árpád is ezt csinálta annak idején. Egyszer egy vékonyka osztálytársa is bemerészkedett a hideg vízbe, de a Béga közepén fuldokolni kezdett. Árpád vitte ki a partra. No, nem volt ez valami látványos életmentés, egyszerűen a hóna alá nyúlt a fiúnak, és ennyi. Sok év múlva négy embert húzott ki a folyóból egyetlen délután. „Kis elemista koromban engem is kimentett a vízből egy szerb fiú. Most én is leróttam az adósságomat.”

Reggel névsorolvasást tartott a klinika udvarán a főnővér, csak a szolgálatosok maradhattak ott. Még elég hűvös volt, de meg kellett jelenni, mint rendes munkaidőben, különben „megbírálták az öntudatlan elvtársat”. Kozma doktor már jóval hamarabb bejött, mert meg kellett nézze a betegeit, és ezt csinálták a sebészek mind,

még Pietraru doktor is. Mert a beteg és a betegség nem ismer vasárnapot, ünnepet, nem emlékszik a chicagói vágóhídon történt vérengzésre, a beteg az beteg és mindenáron élni akar.

Árpád még a május elsejei felvonulásokat is élvezte. Azt kevésbé, hogy már hajnalhasadáskor cintányéros-nagydobos zenekarok járták az utcákat, hogy felébreszszék az öntudatos munkásosztályt. Így volt ez augusztus 23-án is, de akkor nagyon meleg, november 7-én pedig már nagyon hideg van, igaz, nem csak ezért utálta ezeket a felvonulásokat. Az emberek általában nem szeretik, ha valamire kötelezik őket, és még kevésbé, ha úgy kell tegyenek, mintha ez számukra külön szexuális élvezetet jelentene.

De május elseje, az más. Nemcsak Árpád, sokan mások is szívesen ünnepelték a természet újjászületését, jókedvűen vonultak, abban reménykedve, hogy legalább ma hozzájutnak egy üveg sörhöz, ami ritka csemegének számított azokban az időkben.

Alig várták, hogy vége legyen már a felvonulásnak, mert addig semmilyen alkoholtartalmú italt nem volt szabad árusítani sehol. Csak Citrót³⁵. Ez az iszadék negyedliteres, recés üvegekben került a felvonulók markába: ha szerencséjük volt, hidegen. Kétféle Citro létezett: a sárga, amit citromsóból és a rózsaszín, amit málnaesszenciából csináltak.

Az üvegeket vissza kellett vinni a betétdíj miatt, ami újabb sorban állást jelentett, de ez nem zavarta az embereket: hagyták, hadd vonuljanak a többiek. Aztán, ami-

³⁵Citro, kiejtése: csitro. Az egyetlen, akkoriban kapható üdítő „márkanéve”, ez volt a Bambi romániai megfelelője.

vége volt a felvonulásnak, mindenki rohant az út menti sörössátrakhoz, és beállt a hosszú sorba.

Ez a május elseje szerencsére péntekre esett, így aztán szombaton sem kellett dolgozni, tehát vasárnapkal együtt három szabadnapja volt a dolgozónak. Nyilván csak a felvonulás után. Sokan családotul kivillamosoztak a Vadászerdőbe, ott is volt sör, és sütötték a mititéjt³⁶, de a többség pokrócot terített a fűre, és az otthoni elemózsiát fogyasztotta.

Kozma doktor és a klinikák személyzete fehér köpenyben vonult fel, a portásokat is fehérbe öltöztették, hogy nagyobb létszámúnak látsszon az egészségügyi dolgozók csoportja. A klinika udvaráról már 8-kor elindultak, de csak az első keskeny utcáig jutottak, ott karszalagos, hangoskodó szervezők állították meg őket, és más csoportokat engedtek előre. Toporogva vártak több mint egy órát, amikor végre felharsant a parancs: „Fehérek, előre!”. De csak a következő utcakereszteződésig eresztették őket, most a katonakórház és a zsinagóga között állodogáltak.

A kétszárú nagy táblát, amelyre valami forradalmian lelkesítő szöveg volt festve, két fehérbe bújtatott munkás cipelte, de ez nekik most jól jött, mert a táblára legalább rá lehetett támaszkodni. A zászlók is jók voltak erre, két suhanc markolta a román és a szovjet zászlót, azaz úgy támaszkodott rájuk, mint juhászok a pásztorbotjukra.

Messziről hallatszott a csinnadratta és az Opera térről a hangosbemondók, hogy mikor kik vonulnak fel, na meg a beépített, lelkes taps. Az egészségügyiek pedig

³⁶Mititei vagy mici: vegyes darált húsból (sertés, birka, marha) készült fohagy-más húsrudacsák, amelyeket grillen sütnek meg. A szerb csevap megfelelője.

második órája álltak a visszeres lábukon, alig kétszáz méterre a klinikától. „Hát nem lett volna jobb már az udvaron várni?” „Micsoda szervezés!” – hallatszott a sorokból, de nagyon halkán. Az emberek fáradtak voltak, és most már unták az egészet. Ha netalántán valakiben volt is egy cseppnyi öntudat, az most sürgősen elpárolgott belőle.

– Fel vagyok háborodva! – kiáltott Puiu doktor, aki olyan magas volt, hogy kiemelkedett a tömegből, mint a zászlórúd. – Azt mondja ez... az elvtárs, hogy „Fehérek, előre!” Hát mi fehérek vagyunk? – fújta elegánsan a füstöt a vörös zászló felé. Mellesleg Virzsíniát szívott.

Puiu régi román katonacsaládból származott a Regátból³⁷, apja ezredes volt az I. világháborúban, talán a másodikban is. Mindenesetre Puiunak volt egy magyar szoborgyűjteménye otthon, amit egyszer meg is mutatott Kozma doktornak. Hát igen. Ott volt Szent István, Szent Imre, Szent Erzsébet festett faszobra: ezek nyilvánvalóan magyar katolikus templomokból származtak. De nemcsak ilyesmi akadt, volt egy halom intarziás rokokó és biedermeier bútor is. Ő azt mondta, hogy francia. Lehet.

– Kérem, tartsa egy percre. El kell szaladjak a vécére – nyomta Kozma doktor kezébe a rudat egy zászlóvivő ifjú, és elment pisilni. De nem jött vissza.

– Gyorsan, gyorsan, elvtársak, siessenek! – kiabálták a rendezők. Igyekeztek is, szinte futólépésben haladtak, a kövérek nehezebben, egy takarítónő megbotlott, el is esett, de csak az Operáig szaladtak, ott ismét megálljt

³⁷Regát: Moldva, Havasalföld és Dobrudzsa történelmi régiók erdélyi magyarok által használt gyűjtőneve.

parancsolt egy karszalagos. Tömve volt a tér. Nyilván a villamosok sem jártak az Opera előtt, a szűk utcából a Magyar Színház felől is özönlött a nép, de csak eddig. Hol jobbról, hol balról engedtek el egy-egy csoportot az állomás felé, ahol a dísztribün állt. A múzeum előtt szimbolikus kocsik várakoztak, egy ilyen kamion platformján hatalmas sarlót és kalapácsot tartott egy fiú és egy lány, a másikon vadonatúj salopétába³⁸ bújtatott kovácsok verték szorgalmasan a vasat az üllőn, vagy szörkucsmás, a culájukat³⁹ széles bőrtüszőbe szorító legények éppen flitteres katrincát⁴⁰ viselő lányokkal táncoltak.

– No, nézd csak! Mióta táncolnak a románok is csizmában?!

Ahogy közeledtek a tribünhöz, egyre hangosabb lett a zene, a taps, a mikrofonok harsogták a jelszavakat, ilyeneket hogy: „Éljen május elseje, munkásságunk ünnepe! Éljen! Éljen! Éljen!”

– Elvtársak! Most pedig kiáltsuk mindannyian jó hangosan, hogy „Éljen a párt! Éljen a párt! Éljen a Román Munkáspárt!”. Hangosabban, elvtársak! Tátsák ki a szájukat! Hogy a tribünön is hallják! Hangosabban! Még hangosabban! Szívből... (Hogy a fene egye meg...) Éljen a párt, éljen a párt!

A tribünt a sugárút jobb oldalára építették, a vasútvonal mellé. Vörös posztóval volt bevonva az egész, rajta sárga sarló és kalapács és még valami felirat, de Árpád a tribünön állókat nézte. Középen a megyei első párttitkár – ő kellett legyen – a „prímás”, ahogy a nép hívta,

³⁸Salopéta: kezeslábas, munkásruha (románul).

³⁹Cula: rongy, de a ruhanemű lekicsinylő variációja is úgy általában; Magyarországon cucc lenne.

⁴⁰Katrinca: román parasztasszonyok hosszú köténye, másként kotrinca.

micisapkával a fején (amivel a munkásosztályhoz való tartozását igazolta) és ökölbe szorított jobb kézzel: ez pedig az elvtársi köszönést jelenti a kommunistáknál. Árpád senkit sem ismert a tribünösök közül, akik válogatott aktivisták, igazgatók voltak, bár mutatóban megfáradt munkások és parasztok is álltak ott. Bizony, ők is elfáradhattak odafönn az emelvényen, mint a fehér hadsereg, amely már harmadik órája várt erre a magasztos pillanatra. „Vajon hová mennek pisilni ezek a szegények ott fenn, hisz a tribünt körbe-körbe katonák őrzik...” – töprengett Árpád, amikor valaki rákiabált.

– Kozma doktor elvtárs! Emelje magasabbra azt a zászlót!

A fekete oltyán orvostanhallgató volt, semmi fehér köpeny rajta, viszont vörös karszalagot hordott, tehát szervező. Összetett kézzel könyörgött egy másik a tribün előtt, hogy: „Éljen a párt! Éljen a pá...” Mondogatták is a fehérek, vagy legalább tátoztak, de az is elég volt, mert a hangosbeszélő úgyis túlharsogta őket. Puiu doktor nem kiabált. Tüntetően, de roppant úriasan fújta a füstöt.

A tribünön túl már senki sem irányította a népeket, ment mindenki futott, amerre tudott: sör után, haza vagy egy vécére. Már felbúgtak a motorkerékpárosok, ez azt jelenti, hogy a felvonulásnak vége, mert mindig ők az utolsók.

Kozma doktor feltekerte a vörös zászlót, és a vállára vette, mint parasztok a kapát. Hová mehetne? Nyilván vissza a kórházba, hogy megnézzze a betegeket: és már ideje lenne megszabadulni ettől a rátukmált vörös zászlótól is.

Tiszta szerencse, hogy visszament a klinikára, már éppen küldeni akartak érte, mert Erzsike rosszul lett. Rosszul? Közel a fulladásos halálhoz. Nem kapkodva, görcsös kínlódással lélegzett, ahogy ezt a moziban látni, egyszerűen csak pihegett, erőtlenül haldoklott. Mellkasa alig emelkedett, ajkai és ujjai szederjesek, hidegek voltak, merev tekintetén látszott, hogy már nincs észnél.

Erzsike tizenhárom éves, őcsanádi kislány volt, gyermekparalízist kapott: már napok óta nehezen lélegzett, de most már alig. A bénult izmok nem bírták tovább. Gyors intubálás, mint műtéti altatáskor, rákapcsolni a lélegeztetőkészülékre, hadd dolgozzon a villanyáram az elfáradt izmok helyett. Öröm volt nézni, ahogy pár perc múlva kiszínesedett a hullasápadt gyermek, mellkasa engedelmesen emelkedett és süllyedt. Erzsike élt.

„És milyen egyszerű ez az egész! Ha egy rendszerben nincsen erő, energiát kell belevinni. És milyen zseniális ez a különben szimpla gép, jó, hogy van műtűdő, van művese... De műagy még nincs, pedig...”

Kozma doktor boldogan ment hazafelé a hétszáz éves piacon át, mint rendesen. Vidám emberek vedelték a sört, pecsenyeillatú füst szállt a virágpiac felett. Igazi majális. A népek ettek-ittak, szétdobálták a mustáros papírokat, amelyeket a szél felkapott és összekevert a szakadt jelszavakkal meg az apró, piros zászlókkal.

Egy vastagon bebugyolált lábú öregasszony virágot árult a sarkon, csak úgy kézből, hogy ne kelljen helydíjat fizetnie. Árpád megsajnálta, és megvette az egész csokrot, amit a néni a markában tartott. Továbbment, és csodálta a virágokat: mint mindennap, ma is felüdü-

lés volt számára végigsétálni a virágpiacon. Árpád nagyon szerette a virágot, amit a férfiak enyhe lenézéssel, a nők kissé furcsállva fogadtak, mert ugye ez nem férfias dolog. Lehet. De akkor is. És milyen szerencse, hogy megvette ezt a nagy csokrot, mert csak most jutott eszébe, hogy a feleségének, Rékának, pont ma van a születésnapja. Boldog volt, hogy Erzsikét megmentette, az emberek jókedvűek, a virágot sem felejtette el, azért még megtoldotta a csokrot egy szép szál sárga rózsával.

– Szép virágot kapott, doktor úr! Kinek viszi, a szeretőjének? – szólt rá egy kopasz, szemüveges emberke eléggé pimasz hangon. Kozma nem emlékezett, hogy valaha látta volna, ezért csak bólintott, és ment volna tovább.

– Ne siessen, doktor! Jöjjön velem, de feltűnés nélkül.

– De kérem! Maga kicsoda, és mit akar tőlem?

– Ne ugráljon és jöjjön... Szekuritáté! – suttozta a kopasz, és barátságosan karon fogta Kozmát. Jóval alacsonyabb volt, mint a doktor, de mögötte ott lépdelt egy katonanadrágos, bakancsos behemót. Ő volt a sofőr.

A bűdös, ponyvás dzsip a Sztálingrádi hősök útján található nagy, sárga ikerház udvarán állt meg. Árpád még sohasem járt itt, de tudta, hogy ennek az épületnek a fele a milícia, másik pedig a szekuritáté székháza. Félelmetes hely. Az emberek még az utcán is lehajtott fejjel mentek el a hírhedt sárga ház előtt, babonás félelemmel még csak rá sem pillantottak. Ha valahol egy milicistát láttak, igyekeztek gyorsan továbbállni, mielőtt az megbüntetné őket valamiért, semmiért, csak egyszerűen azért, mert ehhez a rendőrnek joga van. A szekusok civilben jártak, nem lehetett tudni, a sok ember

közüli ki az, de bárki lehetett. Ezért mindenkitől félték, sőt rettegetek a népek. Csak suttogva merték elmondani a bajaikat, csupán a legjobb barátjuknak, de sajnos még ez sem volt biztonságos, mert hátha az is szekus. Akit egyszer bevitték a szekuritátéra, az nem biztos, hogy valaha ki is jött onnan, de ha mégis, soha többé ki nem nyitotta a száját. Kozma doktor tudta mindezt, de ennél többet is. A félelem hideg izzadsága csurgott a gerincén lefelé, agya lázasán kattogott, vajon mit akarnak tőle, milyen borzalom vár rá itt?

„Nyilván az egyetemről való kizárásom érdekli őket, pedig az már olyan rég volt, és végül is visszavettek. Lehetséges, hogy ezek csak most tudták meg? Akkor nem is igaz, hogy mindent tudnak! Csak nyugalom, nyugalom, nem csináltam semmit, amiért megkínózhatnak vagy bezárhatnak. Bár ezek...” Csak most döbbsent rá, hogy kezében a hatalmas virágcsokor, amit úgy tart, mint pap az oltáriszentséget, és megy előre a hosszú alagsori folyosón, virágcsokorral a kezében, mintha a szeretőjéhez menne, nem pedig a szekuritáté vallatására. Ezen nevetnie kellene, de ki mer ilyen helyen nevetni? És ki tud? Úgy markolta a virágcsokrot, hogy egy tövis belefúródott az ujjába.

– Üljön le! – Csak egy szék volt a szoba közepén. Ráült. Valaki az asztal mögött mocorgott a sötétben, de hátal feléje, a kicsi kopasz eltűnt. Kozma ült és várt. Sokat várt. Több mint egy órát, talán kettőt is. Időnként megszagolta virágcsokrot, de nem érezte az illatát, viszont annyira szorongatta, hogy ismét megszúrta magát vele.

– Maga kinek hozta azt a virágot? – csodálkozott rá az alak, aki végre szembefordult vele, de még nálánál

is jobban elcsodálkozott Árpád, mert az alak egy nő volt. Fiatal nő, khaki egyenruhában, erősen kirúszozva, egy kis jóindulattal majdnem szépnak is lehetett volna mondani. Nagyra tátotta a száját, hüvelyk- és kisujjával óvatosan kitörölte szájzugaiból a becsomósodott ajakpírt. És vártak tovább. Szótlanul.

– Jó szerencsét, doktor úr! – veregette hátba Kozmát mint régi jó barátot Radu Dinu, a szőke szekus tiszt. Ezeket egyébként is „kék szemű fiúknak” becézte vagy még inkább csúfolta a nép, ennek azonban tényleg kék volt a szeme. – Ugye tudja, hogy ki vagyok, Kozma doktor? Már régóta szeretnék elbeszélgetni magával. Ezért hívtam ma, mert ünnep van, és maguk ilyenkor nem dolgoznak. De mi ez? Mitől véres a keze? Talán csak nem operációról hoztuk ide?

– Áh, semmi, ez a rózsa – válaszolta, csak hogy mondjon valamit, és hozzátette: – De én ma is dolgoztam, most is ott kellene legyek, egy súlyos beteg kislány...

– Persze, persze, tudom, hogy lelkiismeretes, jó orvos és öntudatos elvtárs, ugye? – hosszan Kozma szemébe nézett. – Aki őszinte és segít nekünk is.

Árpád még mindig nem tudta, mire megy ki, csak azt, hogy ez nem lesz játék, megpróbált szellemeskedni egy kicsit, ne lássa a szekus, mennyire fél.

– Én, segíteni?! Ha akarja, kiveszem a vakbelét vagy bármit. Ha valamelyik nemesebb szervétől szeretne szabadulni, el is altatom. Ne féljen, nem fog fájni. Én csak ehhez értek.

– Ért maga mindenhez, és engem is ért... Mert kitűnő orvos. Mit csinál az unokahúga, akinek a szívét operálták?

– Hál’ istennek, jól van. (No, itt elszóltam magam.)

De a nagy, szőke elvtárs ugyanúgy felelt:

– Hál’ istennek... – Igaz, kissé gúnyosan hunyorított hozzá.

– És Brinzan doktor úr? – az urat nagyon kihangsúlyozta, mintha a neve és nem a titulusa lett volna.

– Operál-e még sokat? Azt mondják, csak a visszérműtétekhez ért.

„Tehát erről lesz szó. Nem tetszik nekik Brinzan, pedig milyen rendes ember, mégis jobb, hogy róla kérdez, és nem énrólam van szó.”

– Brinzan doktor tényleg egy úr – de ezt már hangsúlytalanul mondta Kozma –, nagyon ért a varixokhoz, persze operál ő mást is, igaz, elég keveset.

A rúzsos titkárnő vastag, barna kerámiacsészében kávét hozott be. A körmei égővörösek voltak, az ujjbegyei azonban indigótól kéklettek. „Vajon mit csinál Erzsike? Hogy bírja a lélegeztetést? És, ha áramszünet lesz?”

– Azt mondják, Brinzan doktor minden operáció előtt összeszeszi a kezét és imádkozik. Maga ezt látta? Nem vette észre?

– Nem. De kérem, minden sebész összekulcsolja a kezét bemosdás után, nehogy hozzáérjen valamihez, ami nem steril.

– Én ezt tudom, de... Brinzan apja görögkatolikus pap volt, sőt püspökhelyettes. Mit gondol, miből taníttatta a fiát Párizsban? Mondja, nem beszélt magának Párizsról, az ottani kollégáiról... A francia nőkről? Moulin Rouge... És arról, hogy most kivel, kikkel levelezik?

– Azt tudom, hogy Párizsban végzett, de a nőkről sohasem beszélt. Különben is, Brinzan doktor nős!

– Igen. Nős. A felesége német, egy bánáti fasiszta volt felesége. Az már meghalt. Ezt tudta? Látja, miért érdekel ez minket? De maga még nem válaszolt arra, hogy kivel levelezik, kivel barátkozik. Maga többször meglátogatta otthon, miket mondott? A feleségével németül beszél vagy franciául? Még kik járnak hozzá? Mondjon már valamit, mert mi semmit sem tudunk róla.

„Aha, most ő szölte el magát. Ezek mindig azzal fenyegetőznek, hogy ők mindent tudnak mindenkiről, de úgy látszik, még sincs így. Nem az a borzasztó, hogy a szekuritáté mindent tud rólunk, hanem az, hogy el tudják hitetni velünk, hogy tényleg mindent tudnak, és mi ezt el is hisszük”. Kozma erősen gondolkozott azon, hogy mi olyat mondhatna, amivel nem árt Brinzannak, de kielégíti ezt a szőke bestiát, és végre ő is megszabadul tőle.

– Nagyon sajnálom, én ezekről nem tudok semmit. De kérem, nagyon késő van, és a feleségem biztosan izgul, mert még nem értem haza.

– Tessék. Telefonáljon neki..., és mondja azt, hogy van egy súlyos betege.

– Nekem nincs telefonom.

– Pedig lehetne, ha mondjuk... együttműködne velünk... Én ígérem, egy-két hónapon belül beszerelünk egy... hát, ikertelefont. – Akkoriban nagyon kevés házban volt telefon. Évekig kellett várni egy készülékre, és akkor is csak a nagyon jó elvtársak kaptak, vagy azok, akiknek sikerült lefizetni az illetékeseket. Az ikertelefon egy szocialista csoda volt: két család kapta ugyanazt a számot, ha az egyiket hívták, a másiknál is csengett, és így kölcsönösen kihallgathatták, amit az iker beszél, pedig nem is ismerték egymást.

– Különben is ma van a feleségem születésnapja – fészkelődött a széken Árpád, hogy ezzel is megpróbálja elterelni a szekus figyelmét az előbb feltett kérdésekről.

– Igen? Gratulálok a feleségének. Rékának hívják, ugye? Mert mi mindent tudunk! – Na, tessék, most már rájött. – Anca elvtársnő, ezt is írja be a jegyzőkönyvbe, hogy mi is fel tudjuk köszönteni, ha jónak látjuk. – Ebben már volt valami fenyegetés. – De Anca, kedves, hozzon még két kávé az enyémből. Ugye, nem siet, doktor elvtárs?

Szegény Kozma Árpád, persze hogy sietett, szeretett volna végre otthon lenni és vacsorázni, mert az ebéd kimaradt, és már vizelnie is kellett. Ide az ember csak akkor jön, ha hozzák, és akkor megy el, amikor elengedik. Már akit. Ezért úgy gondolta, megbosszulja magát, már amennyire lehet.

– De Dinu elvtárs! Ez a kávé nem olyan jó, mint az első.

– Persze, hogy nem. Ez csicseriborsó, a másik pedig, amit magának adtunk, protokollkávé volt. Mondhatnám, nyugati. Maga úgyis jobban szereti a nyugati dolgokat, például a nyugati műanyag csöveket, mint a szovjetet és a románt. Igazam van? – mosolygott a győztes felsőbbrendűségével, mert lám, ő mégiscsak mindent tud.

– Jobb is. A valódi kávé jobb, mint a csicseriborsós. Ez tény, gondolom, ennek nincs politikai színezete – mosolygott gúnyosan Kozma, mert ez ellen nem lehetett kifogása a szókének. De az sem hagyta magát.

– De maga azt szuggerálja a diákjainak, hogy a nyugatnémet infúziós szerelékek felsőbbrendűek a mieinkhez viszonyítva. Nos, doktorkám?!

– Kérem, én nem tudom, milyenek a nyugatiak, de a mieink nagyon silányak. Remélem, reméljük – nézett rá a tisztre –, nekünk is lesz jobb minőségű, amivel eredményesebben kezelhetjük a munkásosztályt – dobta ki magából az üres szólamot Kozma doktor, mint pókerben a négy ász. Radu Dinu elhúzta a száját, mintha mosolyogna, és intett Ancának, hogy ezt ne is írja be a jegyzőkönyvbe. Mert ő sem volt hülye. Aztán kezet nyújtott, megveregette Kozma vállát, és búcsúzóul ezt sziszegte:

– Aztán máskor tartsa magasabbra azt a vörös zászlót, nem úgy, mint a felvonuláson! – Látszott rajta, hogy most nagyon elégedett, és ezt nem is titkolja. Két szeme nagyra nyílt, olyan volt, mint két érett szilva. Árpád pedig, bármilyen nevetséges is ez, arra gondolt, hogy a legolcsóbb román pálinka címkéjén két szilva látható, ezért a talponállóban csak úgy kérlik, hogy „Egy deci két kékszeműt!”.

Észre sem vette, hogy merre vezették, máris az utcán találta magát. Sötét volt, és esett az eső, markában a fonnyadt virágokkal álldogált a megállóban, hátha jön egy trolibusz. Firobusz, ahogyan a bánátiak hívják. De nem jött.

Most egy taxi is jó lett volna, nem sajnálná rá a pénzt, de taxi nagyon kevés volt a városban, fél kezén meg tudta számolni, hogy hány. Biztosan csak kettő: a Nagy Pista és a Kis Bandi bácsié. Mindenki ismerte őket, mert Nagy Pista sovány legény, Kis Bandi pedig jól táplált, magas ember volt. Ott várakoztak naphosszat a múzeum előtt, csak vasárnap délelőtt volt biztos kliensük, amikor a menyasszonyokat és vőlegényeket vitték éktelen dudálás közepette körbe-körbe a főtéren. Mert akkor ün-

nep volt. Most is ünnep lenne, de taxi, az nincs sehol, és nem is lesz.

Otthon vidám társaság fogadta, ők már túl voltak a két szem szilván.

– Hol voltál, drágám? Már annyira izgultunk, a kórházban azt mondták, rég elmentél. Hol voltál?

– Ugyan, Réka! Hogy lehet ilyesmit kérdezni egy férjtől? De nekünk megmondhatod – kacsintott rá Gyuri, a fogorvos barátja, aki minden helyzetben tudott egy odaillő viccet. – Valld be őszintén, hogy a nagy szóké-nél voltál!

Árpád ijedten nézte a hahotázó Gyuri csillogó, hibátlan fogait, és ügyefogyottan habogott valami olyasmit, hogy:

– Mit... Hol?

– Hát, a nagy szókénél – és Gyuri a két tenyerével mutatta a képzeletbeli szóke jól fejlett melleit.

– Hát persze – vette a lapot Árpád most már megnyugodva –, a szóke angyalnál..., de Erzsike...

– Tehát Erzsikének hívják a szószkét – kotkodácsolt a fogorvos, és vele együtt dülöngélt a kacagástól az egész társaság. Még egy kancsó bort is kiborítottak. Szerencsére már kevés volt benne, a Duna-parti szerb betegek hozták egy nagy hallal együtt. A legjobbkor. Réka egy hatalmas tál frissen sült káposztás lángost tett az asztalra, amely hamar elfogyott, de jól csúszott rá a bor.

– Restellem magam, de csak vörösborom van, pedig a halhoz a fehér illik, erre tanított a francia nevelőnőm – humorkázott Árpád, de Gyuri most is ráduplázott:

– Tudjátok, hogy lehet legkönnyebben megtanulni angolul? Kell hozzá egy-két szép, hosszú lábú, szóke szó-

tár! „De minek a szőke énnékem, mikor én a barnát szeretem” – zendített rá, mert ez a nóta most pont ide illett, de a többi is ezután.

Egyik ének a másikat követte, egymásba kapcsolódva, mint a láncszemek, mindenki azt kezdte el, amelyikhez kedve volt, de egyetlen szabályt szigorúan be kellett tartani: ugyanazt a dalt kétszer nem volt szabad elénekelni. Kár lenne, mert bármilyen hosszú is az éjszaka, nincs annyi idő, hogy minden magyar nótát elénekeljenek, amit a társaság tud.

Már hajnalodott, amikor valaki elkezdte a székely himnusz, de hamisan. Réka mutatóujját az ajkára helyezve, biztos hallásával halkán elvezette a „maroknyi székelyt” a sírva vigadó magyarok bánatába.

Árpád szemügre vette, felleltározta a tucatnyi vendéget, és azon töprengett, vajon ki lehet, lehetne a besúgó közülük. Egyikről sem tudta elképzelni, és ez megnyugtatta. „Aztán senkinek egy szót se arról, hogy ma itt volt. Megértette? Mert még találkozunk!” – dobta utána a nagy szőke kék szemű, és ez már fenyegetés volt.

Réka sem másnap, sem később, soha meg nem kérdezte, hol volt azon a nap egész délután.

– Néni, kérem, miniszterív⁴¹ van? – *Sehol sem kaptam, pedig a Gyárvárostól a nagyállomásig minden trafikba bementem, mert a papírüzletek már zárva voltak este. Gondolkodás nélkül mindenütt magyarul köszöntem és beszéltem, és mindenütt magyarul válaszoltak, pedig legalább húsz trafikban jártam. Másnap reggel kiderült, hogy nem is kellett papír, a felvé-*

⁴¹Miniszterív: A4-es papírlap.

telin mindenki kapott a bizottságtól két ívet, én háromat írtam tele, mert ronda, nagy betűkkel írok. Az zavart egy kicsit, hogy vonalas lapokat adtak, olyanokat, amelyek az embert a szabályok betartására kötelezik, de ilyen volt annak a kornak a szelleme, hangulata: vonalas.

Mellettem egy lány ült, nem sokat írt, és állandóan sóhajtozott... de szép piros szoknyája volt és kék blúza. Pionírnnyakkendője is volt, mint nekem, de az övé fakó, mosott rózsaszín, az enyém vadonatúj, vörös se-lyem. Irigyeltem az övét, mert ezek az elszíntelenedett, pirosra festett, sárga vászonból készült nyakkendősök voltak az első pionírok az országban, meg aztán ben-nem azoknak a nyakkendőknak a képe élt, amelyeket a prérík marcona cowboyai hordtak, és mint minden ka-masz, csodáltam őket. Vízsga után ezt meg is mondtam a padtársamnak, mire az kioktatott – valahogy így:

– Vedd tudomásul, elvtárs, hogy ez a te Amerika-csodálatod undorító, kapitalista csökevény. Mi, osztályharcos pionírok a párt tartalékai vagyunk, később ifjúmunkások, majd párttagok leszünk. Persze, csak a legjobbak, nem mindenki! Ezt jól jegyezd meg, elvtárs! – közölte velem, és hátat fordított.

Csak jó egynéhány év múlva terjedt el az a vicc, hogy megalakult a legifjabb kommunista szervezet: a Vörös Pelenkarend. Akkor még nem viccelt senki, olyan vonalasok voltunk, mint a füzetlap, és egymást túlli-citálva bizonygattuk a Párt, a Szovjetunió és a Dicső-séges Vörös Hadsereg iránti hűségünket, csodálatunkat. (Ezeket a szavakat kötelező volt nagybetűvel írni.) Én még nem, akkor még nem voltam ilyen, mert ahonnan

én jöttem, nem dühöngött ennyire a proletár-internacionalizmus, de aztán én is belejöttem Temesváron: méghozzá nem is lassan, hanem rohamosan. Csak a szüleim csóválták a fejüket, amikor kioktattam őket a népi demokrácia csodálatos vívmányairól. Mondom, ez később volt, akkor inkább a kifakult nyakkendő „elvtársnő” jól fejlett melleit csodáltam, amelyek főleg olyankor domborodtak elő, amikor sóhajtott, és ezt alkalomadtán gyakorolta is, nincs kizárva, hogy tudatosan. Bár lehet, ha valaki felhívja a figyelmét, hogy ez a proletár erkölccsel nem egyezik..., de ki tudja. Én akkor még kölyök voltam, őbenne már kicsírázott az örök asszony. Sokáig elvtársnőnek szólítottam, és nem csak őt, más osztálytársaimat is, mert valahogy ez volt a pláne. Bár lehet, hogy csak tőlem várták el, mert ők, temesváriak, normálisan Rigónak, Prücsöknek, Picinek, Cupinak, Dagainak szólították egymást, én voltam az új fiú, az idegen. „Falusi surmó” – sziszegte egyszer Kati valamiért. Akkor még nem tudtam, mi az a surmó, és azt sem, hogy Kati apja pártaktivista.

A fiúk barátságosabbak voltak, igaz, kicsit lenéztek, de nem kellett senkivel megverekedjem, mint az előző iskoláimban. Én az első négy elemi hat különböző iskolában jártam – már annyit, amennyit –, és mindegyikben már az első napokban meg kellett küzdenem, „le kellett birkózzam” az osztály legerősebb fiúját, hogy aztán befogadjanak. Talán éppen ezért történt, hogy amikor Temesvárra kerültem, gyorsan beiratkoztam egy bokszklubba, és majdnem három évig öklöztem. A Temesvári Magyar Vegyes Líceumban nem került sor verekedésre, de mondom, egy ideig felül-

ról kezeltek, pedig nem voltam butább, mint ők, sőt irodalomból és természettudományokból olyasmiket is tudtam, amit más nem. Igaz, volt olyan osztálytársam, aki a saját biciklijével járt iskolába, nem úgy, mint én: villamossal, ha volt rá pénzem.

Emlékszem, az volt a szokás, hogy az irodalmi szabad fogalmazások végén illett valami forradalmi, osztályharcos, lelkesítő mondatot írni. Például: „Köszönjük a Dicsőséges Vörös Hadseregnek...”, „Éljen Sztálin elvtárs, a világ proletariátusának vezére, hazánk felszabadítója...”, és így tovább. Én sem voltam kivétel, és azzal fejeztem be, hogy „Keletről jön a fény”. Az irodalomtanárunk, akit mi Kecskének becéztünk, nagyon megdicsért, ő már csak tudta, miért, kiugrott (kiugratott) piarista tanár volt azelőtt. Volt még egy piarista pap tanárunk, Pityuka: mindenki így ismerte, és a tanárok is így szólították, biológiát tanított magas fokon. Érdekes volt, hogy minden órára más tanár jött be, nem úgy, mint az elemiben, ahol egy tanítónő oktatott mindenre.

Jóska bácsiba szerelmes volt minden lány, nem is csoda, mi, fiúk is imádtuk, mert egyetemi szinten mondta el azt, amit ő akart, aztán csak röviden, amit a tananyag előírt. Megengedte magának, hogy szótanilag elemezze a görög „pinapotéka” kifejezést, azóta tudom, hogy a téka, bibliotéka mit jelent.

Maca, a tornatanárnőnk nagyon fiatal, nagyon csinos, szexis nő volt, nem csoda, hogy mindannyian szerelmesek voltunk belé. Később egy tanítványához ment feleségül, aki csak két osztállyal járt felettem, de idősebb volt, mint Maca, mert abban az osztályban sok

háborút és fogságot túlélte „diák” tanult. Volt egy kedves, de nagyon csendes zsidó tanárunk is, alacsony, szőke, születésétől fogva rövidebb volt az egyik lába, mint a másik, ezért mi Döcinek csúfoltuk. Egy alkalommal nagyon csúnyán letolt, mert – mint az iskola Ifjúsunk Szövetségének a titkára – tiltakoztam az ellen, hogy ösztöndíjat kapjon egy alsós fiú, akinek az apja SS-katona volt a németeknél. Döci kioktatott, hogy a gyermek nem felelős a szülei tetteiért, még akkor sem, ha a zsidó szentkönyvek ezt így írják. Megsértődtem, és az első „elvtársi összejövetelen”, amely olyan diákbálféleség volt, a „Szív küldi szívnek szívesen” műsorban a „Szép a rózsám, nincs hibája, csak egy kicsit libegős a járása” kezdetű dalt küldtem neki az osztályom nevében. Röhögött az egész elvtársi összejövetel, de hamarosan Döci is küldött egy válaszdalt az én osztályomnak, amely pedig úgy kezdődik, hogy: „Nem akar az ökörcsorda legelni.” Harsogott a bálterem. Én is. Nagy ember volt a negyvenöt kilós Döci.

Azt a szegényes élelmiszert, amit kapni lehetett, jegyre adták, a ruhaneműt pontra. Csak zöld és szürke lódenkabát létezett, a salopéta pedig kimondottan divatcikk volt. Hogy csodáltuk a más városokból néha Temesvárra érkező sportolókat, akik egyforma melegítőikben büszkén sétáltak a Lloyd-soron! Maca valahonnan beszerezett egy nyaláb melegítőt, én is befizettem egyre. Boldogan húztam fel, akkor láttam, hogy a bal lábszára térdmagasságban két részből van összetoldva. Selejt, ami pont nekem jutott.

Nem voltam jó tornász, mégis bekerültem az iskola tornacsapatába, amivel országos bajnokságon is részt

vettünk. A többieknek elég volt a napi egy-két órai edzés, én késő délutánig egyedül, fogcsikorgatva dolgoztam a tornateremben. A temesvári kollégák jól dobta kosárra, nekem túl nagynak tűnt a labda, és a sasszélépést is nehezen tanultam meg. Én az életben mindig mindent megtanultam, de rendszerint több munkával, mint mások.

Egy hideg márciusi reggelen megdöbbenő hírt hallottam: meghalt Sztálin. Úgy éreztem, egy világ omlik össze bennem, mi lesz velünk, a munkásosztállyal, a népi demokráciával és egyáltalán: mi lesz velem? Hogyan fogok továbbtanulni? Mi lesz most, ha a világ imperializmusa összefog ellenünk? Az „elvtársnő” sírt, legszívesebben én is vele sírtam volna. Akkoriban már kedveltük egymást, de csak úgy, gyerekesen, „igazi, elvtársi módon”, ahogyan azt megfogadtuk és hittük is.

Ezen a nyáron édesanyám kiverekedett egy lakást, és ők is beköltöztek Temesvárra – már ha lakásnak lehet nevezni azt a fáskamrából átalakított pincszobát, amelynek nem volt másutt ablaka, csak a bejárati ajtón. Poloska viszont annál több akadt.

Meghalt Sztálin, és nem dőlt össze a világ, jártak a villamosok, az emberek továbbra is sorban álltak mindenért, és nem jöttek az amerikaiak. A párt kiadta a parancsot, hogy a tizedikes diákok közül a jobbak év végéig tanulják meg a tizenegyedikes anyagot is, és gyorsan érettségizzenek, mert az országnak több felsőbb végzettségű káderre van szüksége. Nekem ez nem tetszett, nem akartam elmenni az iskolából, mert szerelmes voltam. Rám szólt a párttitkár, hogy már-

pedig nekem muszáj, mert ifivezér vagyok. Megcsináltam, mert volt bennem pártfegyelem.

Egyszer irodalmi törvényszéket rendezett Fruchtanár. Nagy István egyik regényét zsigereltük ki, én voltam a vádló. Nagyon tetszett az író elvtársnak. Meghívott a Bolyai irodalom szakára felvételi nélkül. Tehette, mert ő volt a rektor. Nem mentem. Ugyanakkor Bukarestbe is hívtak egy hét próbaidőre, hátha jó leszek újságírónak. Tudtam, ha elmegyek, akkor meggyőznek és ott maradok, ezért visszautasítottam, mert én orvos akartam lenni. Orvos, pöttömnyi gyermekkorom óta. Így lettem orvostanhallgató alig 17 éves koromban.

– Ezt vigyék a reanimálóba, foglalkozzon vele Kozma, aztán annyi vizet adhat neki, amennyit csak akar – gyújtott újabb cigarettára Pietraru és az egyetértés jeleként Helga is, aki mindenben a fullajtára volt. Jól megértették egymást, az ágyban is. Egy reggel Árpád, mivel sokkal korábban ment be a klinikára, mint mások, kopogás nélkül benyitott a szolgálatos szobába, és ott találta mindkettőjüket az ágyban. Nem valószínű, hogy a heveny hasnyálmirigy-gyulladás tünettánáról társalogtak. Valamelyikük ügyeletes volt az éjjel, hogy melyikük, az nem is fontos.

– Hát igen, a pankreatitisz, magyarul a hasnyálmirigy-gyulladás heveny formája nagyon súlyos betegség, az esetek felében a beteg bele is hal. Főleg azok, akiknél a sebész diagnózis híján megnyitja a hasat, mert a pankreatitisz tünetei gyakran más hasi katasztrófát utánoznak. Megnyitja és vissza is varrja, mert nincs mit csi-

náljon, de ezért nem hibás a sebész, ilyen ez a betegség. Pietraru nagyszerű, nagy tapasztalattal rendelkező sebész volt, és megérezte, hogy ha egy beteg nem operálni való.

Egy kéményseprő volt a beteg. Nagydarab, jó étvágyú, kövér magyar ember. Újszentesen disznótoros vacsora után megivott néhány üveg sört. Ez így szokott lenni: éjszaka erős görcsök, puffadás, övszerű fájdalmak, mintha nagyon szorítaná a nadrágszíja. Ezek a betegek Kozma doktorhoz kerültek, már neki is kialakult a tapasztalata a kezelésükben. Akiket nem kellett operálni, de súlyos esetek voltak, azokat és persze mindenkit, aki nagy műtéten esett át, Kozma kapta. Nem panaszkodhatott, volt munkája elég, és a sebészek egyre inkább ragaszkodtak ahhoz, hogy narkózisban operáljanak, most már ők kérték erre Kozmát. Hogy Helga, aki kezdő volt, eleinte mennyire tiltakozott az általános érzéstelenítés ellen? Ugyan. Ha nagy ritkán egy injekció utáni gennyes tályogot meg akart nyitni, vagy valami más, apró műtetet bízta rá, csábos mosollyal kérte Kozmát, hogy altassa el a betegét. Akkoriban csak üvegfecskendők voltak, és azokat ki kellett főzni, de előfordult, hogy nem elég ideig főzték, ezért gyakran begennyedt az injekció helye. Meg aztán ugyanazzal a fecskendővel injekciózták az egész kórtermet, csak a tűt cserélték minden betegnél. Kevés volt a fecskendő.

Erzsike állapota napról napra javult, már nem kellett állandóan lélegeztetni, csak éjszaka. Ügyesen a légcsőmetszés nyílására tette az ujját, így beszélni is tudott, csak megérteni volt nehéz. Sípolt, szörcsögött, nyögött a kislány, de mindig mosolygott.

– Meglátod, Erzsike, hogy a lakodalmadon táncolni fogunk. Jó?

– Jóóhh... – gurgulázta boldogan. Árpád is boldog volt és mi tagadás, büszke is, mert ilyen hosszú ideig még soha senkit sem sikerült géppel lélegeztetnie és életben tartania. Erzsikén látszott, hogy megmarad. Talán.

Reggeli viziten a sebészek az ő ágya mellett is megálltak, megcsipdesték az arcocskáját, volt olyan, aki csodálkozott, hogy még mindig él. Dani professzor szerint ez a mesterséges tüdő jó, és Kozma ért hozzá. Bozan doktor belátta, hogy neki ez még nem sikerült, Brinzan gratulált. Sőt, Helgának is volt véleménye:

– Az ilyesmi a reanimátorok feladata, csak csinálják, mi majd operálunk. Ők vigyázzanak a betegre, és persze altassák el, hogy mi operálhassunk. „No, nézd csak, már a szőke démon is rájött, hogy nélkülem nem megy!”

A nővérek megmosták Erzsike haját, levágták a körmét, naponta többször tisztába tették. Mindenki szeretete, még az apró takarítónő is, aki mindig veszekedett valamiért, de nagyon ügyes volt. Tőle tanulta meg Árpád, hogyan kell a száz kilónál is nehezebb beteg alatt a lepedőt könnyedén kicserélni. Az volt a titka, hogy keresztelte a beteg lábait, és egyszerűen oldalra fordította, a hurkára csavart lepedőt alája simította és akkor visza a másik oldalára.

Kozma doktor minden egyetemistát, akit hozzá osztottak be, megtanította erre és még sok minden másra is: hogyan kell a fekvő beteget szívószállal itatni, úgy felültetni, hogy ne fájjon a vágás, az ágytálat alája tenni, megmosdatni, pisíltetni, és a többi. A férfiak például fekvve csak nagyon nehezen tudnak vizelni, ezért ilyen-

kor meg kell engedni a csapot, mert a csorgó víz halatára könnyebben megy. Ezt egy betegtól tanulta, sok mindent a nővérektől, vagy önmaga jött rá, mert ilyeneket nem tanítanak az egyetemen. Hogy mindezek a nővérré tartoznak, ez így igaz, de az orvos is kell hogy tudja, különben hogy tanítaná?

Egy nővér ébresztette föl otthon, hogy jöjjön gyorsan, várja az autó. Egy ponyvás katonai dzsip. Hát ennek nem nagyon örvendett, de szerencsére a klinikára vitte és nem a sárga házba.

Csupa izom fiatalember, a nővérek kézi ballonnal lélegeztették. Vérzett a halántéka, főbe lőtték, de még élt. Gyorsan intubálta, így már könnyebb volt lélegeztetni. Perceken belül megérkezett Mihescu professzor és egy elegáns férfi, aki nagyon ismerősnek tűnt Árpádnak, de nem tudta, hová tegye.

– Amikor behozták, már cianotikus⁴² volt, rögtön elkezdtük lélegeztetni ezzel a kézi készülékkel, ahogyan Kozma doktor megtanított – dicsekedett a nővér, de Árpád is büszke volt, hogy ilyen ügyesek a lányai.

– Professzor elvtárs, most mi lesz? – kérdezte az idegen.

– Megoperálom. Ki kell venni a golyót az agyából.

– És életben marad? Ugye, megmenti professzor úr?!

– Majd meglátjuk...

Altatni nem nagyon kellett, mert mély kómában volt, de lélegeztetni igen. Sokáig tartott a műtét, mert nem olyan egyszerű a koponyát kinyitni és megtalálni benne a bűnös ólmot, főleg azért, mert egyfolytában ügyelni

⁴²Cianotikus: oxigénhiányos állapot miatti lilás bőr és nyálkahártya-elszíneződés, szilvakék.

kell, nehogy az épen maradt agyat roncsolja a sebész. Sajnos ennek a fiúnak alig maradt valami épen a központi idegrendszeréből.

– Semmi sansza – húzta le gumikesztyűit a prof –, jobb lett volna, ha nem a te ügyes nővéreid veszik kezelésbe, akkor már túl lennénk mindenén. Azért csak foglalkozz vele. – Tehát ezt is rábízta, csináljon vele, amit akar, úgymeghal, és rendszerint igaza volt a profnak. Mihescu nem volt közlékeny természetű, rendszerint csak kiosztotta a beteget Kozmának, de sohasem beszélte meg vele a kezelést. Most elővett egy Skenderbeu konyakot és két poharat.

– Ülj le és igyál! – Árpád óvatosan megtapintotta a székét, de ez már egy másik volt. – Szóval, ez egy öngyilkosság, az apja pisztolyával lőtte magát főbe.

– Ki az apja? – Mihescu kiitta a konyakot, böfögött egyet, és úgy nézett Kozmára, mint a hülye gyerekekre.

– Fiam, te hol élsz? Nem ismered Popescut, a megyei első párttitkárt? – Tényleg, ő az, aki május elsején a tribünről integetett. – No, látod, fiacskám, ez a baj.

– Egyelőre a légzés, vérnyomás, pulzus jó, a vizelet is megindult.

– Jól mondod: egyelőre... Jegyezd meg, ész nélkül lehet élni, agyvelő nélkül nem. Meg fog halni – töltött magának újra, és egy Kentre is rágyújtott. – Arra vigyázz, hogy minél később. Ez a családnak is jobb, ha fokozatosan szoknak hozzá a gondolathoz.

Ezen az éjszakán Árpád nem ment haza és a következőkön sem. A fiút egy külön szobába vitette, az apja ott ült mellette, az, hogy ő a mindenható megyei parancsnok, nem látszott rajta: csak a szomorúság.

– Mit gondol, doktor elvtárs, meggyógyul a fiam?

– Amíg lélegzik a beteg, addig van remény, és ha kell, mesterségesen is tudjuk lélegeztetni... De az agy erősen sérült... Bízunk! – Szinte azt mondta, bízunk Istenben, de meggondolta magát, bár lehet, hogy most az első titkár elvtárs sem vette volna rossz néven, mert az utolsó reményünk mégis csak az Isten. Talán még neki is. De most még nem tartottak ott. A fiú egyenletesen, mélyen lélegzett magától, de csípésre, szúrásra nem mozdult: ilyen a mély kóma.

Árpád tízpercenként benézett hozzá, Erzsike mélyen aludt a lélegeztetőkészülék alatt. Ő is lefeküdt egy üres ágyba a reanimálón, persze alvásról szó sem lehetett. Másik oldalán a hasnyálmirigy-gyulladásos feküdt.

– Doktor úr! Lesz még belőlem kéményseprő? – Hát nem lett. Hajnalban meghalt, pedig mindent megtett érte Kozma. Mindent? Nem éppen, mert ha lett volna egy különleges antienzim, amilyennel Nyugaton kezelik a pankreatitist, talán megmarad. De nem volt.

Hajnalban a párttitkár is elbóbiskolt.

– Tessék lefeküdni, látja, nincs semmi probléma... Egyelőre.

– Nem, nem. Inkább bemegyek az irodámba. Tudja, a pártfeladatok...

Másnap reggel a takarítónők csörömpölése ébresztette föl a betegeket. Stefán bácsi levitte a hullát, Árpád segített neki, mert nagyon nehéz volt a kéményseprő. Azután vizit és operáció. Operáció után mintha semmi sem történt volna. Lüktetett a sebészeti klinika élete, mint mindennap. Azért, mert meghalt egy beteg, nem állt le a gépezet, működött tovább. Működött, mert tu-

catnyi beteg várta, hogy megműtsék, türelmetlenül és félve, de a gyógyulás reményében.

Kilenc óra körül elegáns fekete autók suhantak be a klinika udvarába. Sok. Több, mint egy lakodalmon. A pártaktivisták, igazgatók, különböző nagy fejesek feleségei jöttek beteglátogatóba. Parfümbűzös lett a folyosó. „Szegény fiú...” „Milyen szép gyerek!” „Hogy tudott ilyet csinálni?” „Doktor elvtárs, mi lesz vele? De ugye, meggyógyítják?” A fehérnépek éppen csak bepillantottak a kórterembe, sopánkodtak egyet, megigazították a frizurájukat, és elkezdtek beszélgetni. Kisebb csoportokban mondták a magukét, itt-ott kacarásztak is.

A fiú változatlanul jól lélegzett spontán, Kozma doktor vért vett, hogy leküldje a laboratóriumba. Akkor érkezett meg az öreg, nyugdíjas prof, valamilyen belgyógyász. Árpád azt sem tudta, hogy hívják, csak azt, hogy Bukarestből hozták ide, amikor az orvosi egyetem megalakult. Az öreg megállt az ajtóban, szokatlanul nagy karimájú kalapját levette, meglengette, mint a spanyol grandok a király előtt, és alázatosan megszólalt.

– Jó reggelt, Popescu elvtárs! Hogy tetszik lenni?
– Nyilván semmi válasz, a fiú egyenletesen szuszogott, az öreg várt egy darabig, aztán megismételte hangosabban, persze kalaplengetéssel. – Jó reggelt! Hogy érzi magát, kedves... fiam?

– Professzor úr! A fiú kómában van.

– Kómás?! Az anyja p... – fejébe vágta a kalapját, és sarkon fordult. Elment, de nem messzire. – Aztán mondja meg Popescu első titkár őexcellenciájának, hogy én itt voltam! – és fenyegetően fölemelte a mutatóujját, mint aki parancsol. Szegény.

Az asszonyok már egészen vidáman csiviteltek, kacarásztak, amikor elhangzott, hogy „Jön!... Jön!” Vilámgyorsan felsorakoztak két sorban a betegszoba előtt, lehajtott fejjel, ájtatos szomorúsággal lesték, hogy tényleg jön-e már az első titkár elvtárs. Volt, aki még elrendezte a fekete csipkesálját, a másik gyorsan rúzszt kent az ajkára, utána nagyot sóhajtott. Ezt nagyon jól tette, így legalább a többiek is tudták, hogyan fogadják a nagy embert, amikor megjelenik. Az bólogatott, az aktivistának sóhajtoztak és utána tolakodtak.

– Látom, nincs változás. Most el kell menjek, de egy óra múlva visszajövök. Konzíliumot hívtam össze, itt lesznek a professzor elvtársak. – És elment. El a búsuló nők sorfala között, akik bánatosan bólogattak. Egy kövér elvtársnő, aki ujjnyi vastag aranylánccal a nyakán az ablakból leskelődött utána, egyszerre csak elkiáltotta magát:

– Elment! – és két karjával integetett boldogan, hogy vége, mint bíró a kosárlabda-mérkőzésen.

Nos, csak ennyi kellett. Vihogva, hangoskodva tolongott a tehéncsorda kifelé az ajtón, hogy minél hamarább férjük jól megérdemelt szolgálati kocsijába ülhessenek. Az elhízott aranyoska utolsónak ment ki, de legalább észrevette Kozma doktort.

– Tudja, doki, miért lett öngyilkos ez a szegény gyerek? – kuncogott. – Mert az apját a barátnőjén találta..., hihhi..., tornagyakorlat közben... De psszt! – Vastag ujját a szája elé emelte. Azon is volt egy nagy pecsétgyűrű.

Megjöttek a professzorok, szakorvosok, szerre megvizsgálták a beteget, utána Mihescura néztek, aki ott ter-

peszkedett az ágy mellett összefont karral, és egy szót sem szólt senkihez, csak a vállát vonogatta. Kozma doktortól is kérdeztek néha valamit, de nem sokat törődtek vele. A főszereplő nem is a beteg, hanem a párttitkár elvtárs volt, aki az ágy szélére ült, mint aki birtokon belül van.

– Kérem szépen, első titkár elvtárs, ennek az ifjúnak olyan egészséges a szíve, mint egy olimpikonnak. Tessék megnézni az EKG-ját, ritmusos, a T-hullám tökéletes, ezzel a szívvel száz évig is élhetne.

A vesegyógyász felemelte a kacsát, amibe a vizelet folyt, és győzedelmesen mutatta, milyen tiszta, tehát a vesék tökéletesek. A szemésznő, az a telt keblű, az egyetem párttitkára kijelentette, hogy semmilyen szemsérülés nincs. Árpád kissé meggondolatlanul beleszólt, pedig ezt nem illik a nagy professzorok előtt egy ilyen fiatal orvos részéről.

– Igen, de a bal szemén a pupilla sokkal tágabb és fénymerev.

– Hát persze, hogy az, de ez ideggyógyászati kérdés, maga a szem, az egészséges. – Minden szem az ideggyógyászra szegeződött. A magas, teljesen kopasz, nagy tudású és műveltségű prof a diákok kedvence volt, sok medika belé is szeretett. Kimérten, meggondoltan fogalmazott, közben körbesétálta az ágyat.

– A beteg harmadik-negyedik fokú kómában van, tehát komoly agysérülést szenvedett, ami nagyon rontja a prognózist. De erős, kisportolt fiatalember, ezek jobban bírják, a japánok a napokban közöltek egy hasonló esetet. A reményt nem szabad feladni. Látom, tökéletes szaktudással kezelik, mindent megkap, ami az

orvostudomány jelenlegi fejlettségi fokán lehetséges. Véleményem szerint – és itt egy kis szünetet tartott –, amíg a trunchius cerebri és a benne helyet foglaló respiratórikus és kardiovaszkuláris vitális centrumok nem lezártak, és az ödéma cerebri nem progrediál, folytatni kell ezt a terápiát. – Amennyire világos volt az elején, annyira érthetetlenül fogalmazta meg a tulajdonképeni véleményét, természetesen csak az első titkár elvtárs számára érthetetlenül. Nyilván ez is volt a prof szándéka.

Mihescu csak annyit mondott, hogy meglátjuk, és vállat vont.

A sok biztató prognózis ellenére a fiú állapota rohamosan romlott, délután már intubálni kellett és géppel lélegeztetni. Estefelé Mihescu is bejött, csak annyit mondott, hogy agyödéma, és megvonta a vállát. Ezt Kozma is tudta, sőt azt is, hogyan kell kezelni, csinálta is már, de tisztában volt vele, hogy ez most már a vég kezdete. Elnézte ezt a szép fiatalembert, jól fejlett bicepszeit, domborodó mellizmait, dús haját, serkenő szakállát.

„Az idén kellett volna érettségizzen. Az apja biztosan bejuttatta volna valamilyen egyetemre, és belőle is pártaktivista lett volna... De talán éppen orvos.

Az én fiam is orvos akar lenni. Olyan orvos, mint az apám, mondta valakinek. Úristen! Mi lenne, ha az én fiam feküdné ezen az ágyon? Ő is ilyen izmos, szép gyerek. Tudnék-e többet tenni érte? Igaz, ő sohasem lenne öngyilkos.

Ez a fiú egy kicsit zavart is lehetett, mert a normális, erős ember a letragikusabb helyzetben is uralja ön magát. Csak a gyenge, gyáva ember dobja el magától az

életet, mert fél küzdeni, inkább elmenekül. De hová? Mert az élet a minden, a halál a semmi...”

Hirtelen kialudt a villany, félúton megállt a lélegeztetőgép. Árpád rohant a kézi ballonért, hogy azzal lélegeztesse a fiút, amíg megjön az áram: a beteg csak három percig bírja oxigén nélkül.

– Ez mi volt? – kérdezte Popescu a titkár. – Kicsapta a biztosítékot?

– Nem hiszem, mert sehol sem ég a villany. Központi áramszünet, gyakori az ilyen, szerencsére van ez a kézi ballon, ott lóg a falon, hogy bárki azonnal megtalálja.

Este megjelent egy kék salopétás munkás, karjára csavart drótköteggel. Kinézett az ablakon, és rámutatott egy ott elhúzódó huzalra:

– Látja, doktor úr? Abban a drótban mindig van áram, akkor is, ha az egész város sötétségben marad. A párt és a szekuritáté különvonala – kacsintott, és egy darab deszkára csatlakozót szerelt. – Így ni. Ha a városi szolgáltatás leáll, kapcsolja erre a gépet, és mehet minden tovább.

Estefelé Árpád Erzsike ágyára ült: figyelte és figyelte a kislányt, akit még minden éjjel rá kellett kapcsolni a lélegeztetőgépre, hogy ne fulladjon meg. De mi lesz most? Csak egy készüléke van, és két betegnek van szüksége rá, két fiatal embernek. A fiú reménytelen eset, de nem veheti le a gépről, mert ezzel megölné, elegánsabban kifejezve eutanáziát követne el. A lánynak komoly sansza van, hogy életben maradjon, de vajon kibírja ezentúl gépi lélegeztetés nélkül, vagy legalábbis addig, amíg a másik magától meghal? „Drága Jóistenem! Mit csináljak? Isten kellene legyen, hogy dönteni tudjak, de

nem vagyok isten. Én is apa vagyok. Ha a fiam és a lányom között kellene válasszak... meg kell bolondulni!” De a reanimátor nem bolondulhat meg, neki muszáj döntenie, ráadásul rendszerint percek alatt, és ezért még a felelősséget is vállalnia kell.

„Sapámnak megint van egy súlyos betege?” (Az édes-
apámat „sapámra” rövidítették Árpád gyermekei.) „Ezért
ideges? De mi nem vagyunk hibásak ezért!” „Ez igaz,
gyermekeim, de most két súlyos betegről van szó.”

Nem attól félt, hogy mit mond majd a párt, a professzorok vagy a kollégák, Árpád csak a saját lelkiismeretétől félt. Ha önmagát meg tudja győzni, hogy helyes az, amit tesz, akkor minden rendben, csak a Jóisten ítélkezhet felette.

Megsimogatta Erzsikét, vállat vont, mint Mihescu, és visszament a fiúhoz. Már napok óta nem aludt ott-hon, hamar elpilledt a széken. Késő éjszaka megjött a fiú apja. Igen, most apa volt, nem pártfejes.

– Nem tudtam aludni. Bejöttem.

Hallgattak mind a ketten, csak a lélegeztetőkészülék szusszant, sóhajtott szenvtelenül, mint az óraketyegés.

– Mondja, doktor úr, de őszintén mondja meg... És ne féljen senkitől. Meghal a fiam?

– Igen. Ez a fiú már halott.

– De még lélegzik, az ajka piros, a keze meleg, a szíve dobog.

– Mert mesterségesen lélegeztetjük, ez már mesterséges élet.

– Akkor miért mondták a professzor elvtársak, hogy jó a szíve, a veséje, egészséges mindene?

– Mert így van. A szívét, a veséjét át lehetne ültet-

ni, ahogy ezt Nyugaton csinálják, mert ezek egészségesek, csak agya nincs. Nincs központi bizottság, titkár elvtárs! Sajnos műagyat még nem fedeztek fel eddig, még Nyugat-Németországban vagy Amerikában sem lehetne segíteni rajta. Ha John Kennedyt történetesen itt lövik le a klinikánk előtt, és azonnal behozzák hozzánk, ő sem halt volna meg azonnal... Köszönöm, hogy beszerelték ezt a biztonsági áramvonalat, de nagyon kérem, titkár elvtárs..., ha ugye... mégis megtörténik, ne vigyék el. Maradjon itt, mert máskor is lesz áramszünet és beteg is a lélegeztetőn. Kérem...

– Köszönöm, hogy őszinte volt. Már én sem reménykedem, de olyan nehéz... Ha mégis meghal a fiam, biztosítom, hogy magának nem lesz semmi bántódása. Látom, hogy mindent megtett érte.

A titkár apa ott maradt, és fogta a fia kezét, kissé meggörnyedve: hirtelen megöregedett.

A reanimálón két nővér fogta Erzsike kezét, aki most már nehezen pihegett. Mikor meglátta Kozmát, mégis mosolygott, és nehezen, szörcsögve, de elkínlódta azt, amit mondani akart:

– *Hattya... a gépet a fihúnak... Én gyól vagyok.*

Pedig nem volt jól. Lélegeztetni kellene, de nem volt mivel. Csak a kézi ballonnal... Ideiglenesen. A két nővér váltotta egymást egész éjjel, mégis előfordult, hogy elbóbiskoltak, és kimaradt a következő belélegeztetés. Ilyenkor Erzsike megcibálta a fáradt nővér köpenyét, és minden ment tovább.

Reggel vizit előtt meghalt a fiú. Most már véglegesen. Árpád kitarta az ablakot, és mélyet lélegzett a lila hajnali levegőből. A bejárat előtt egy civil ácsorgott, Ár-

pád rögtön felismerte, Misu volt, a cikcakkos, de az keresztülnézett rajta.

– Maga kit keres?

– Én Kozma doktort. Szeretném megköszönni neki, hogy megmentette az életemet, de nem ismerem.

Misu elmondta, hogy hamarosan megnősül.

És hamarosan megjött a kék egyenruhás villanyszerelő is. Tempósan a karjára csavarta a villanydrótot, és arra a kérdésre, hogy miért teszi ezt, kurtán válaszolt:

– Parancs.

Kozma doktor már napok óta nem aludt éjszaka, csak alig valamit, mégis helyt kellett állnia, mert új nap kezdődött. Két gyomoroperáció és több apróság. Szeme leragadt az altatógép mellett, de Irénke hagyta, vigyázott ő a betegre, csak időnként ráncigálta meg a doktor köpenyét, mint Erzsike. Mert így van ez, egyesek meghalnak, mások nősülnek, ez az élet. Hogy jó ez vagy rossz? Csinálni kell tovább.

Voltak vagy tizenöten, és mindannyian cigarettáztak, igaz, nem mind egyszerre, mégis vágni lehetett volna a füstöt, de még inkább harapni. Kozma doktor ezért szájon át lélegzett, így kevésbé érezte orrában a köhöggető Minerul-füstöt⁴³, amihez az ócska autóbusz benzinbűze is társult, és még valami: az izzadt bányásztetek kipárolgása. Bezzeg ők jól érezték magukat! Egyszerre beszéltek, hangosan és összevissza. Érdekes, szinte mindegyik be volt rekedve, talán azért, mert a bányában nagy a zaj, és kiabálni kell, hogy megértsék egymás szavát.

⁴³Minerul: a legolcsóbb és legsilányabb cigaretta márkaneve, egyébként azt jelenti: bányász.

– Mit szóltok az új nyugdíjtörvényhez? A nyugdíjas bányászoktól elveszik a nyugdíjat, és külszíni munkára osztják be őket.

– Jobb is a tiszta levegőn, mint száz méterrel a föld alatt.

– Persze, hogy jobb, de elveszítjük a nyugdíjat, ami háromszor akkora, mint a külszíni fizetés. Ez azokra is vonatkozik, akiket szilikózissal nyugdíjaztak, és kérdem én: kinek nincs szilikózisa?

Köppött egyet, és eltaposta a csikket, gumicsizmájáról koloncokban hullott le a föld mélyéből felcipelt fekete sár.

Egy ideig csend volt, némán fújták a füstöt, és egy új szag keveredett az eddigi bűzhöz, a legolcsóbb, ordináré szesz, a Monopol szaga. Amikor az imént megszólalt idősebb bányászhoz került az üveg, az előbb letörölte a keze fejével, amelyre vastagon tapadt az izzadságos szénpor, de még akkor sem ivott, hanem ránézett Kozmára:

– Maga pártaktivista vagy pap?

– Egyik sem: orvos vagyok.

– Az jó, mi az orvosokat és a papokat is szeretjük.

– Csak nem gondolod, hogy egy aktivista autóbusszal utazik, mint mi! Van nekik saját pártdzsipjük – szól egy fiatal, akinek legalább egyhetes szakáll sötétítette az arcát.

– Igyon! – nyújtotta Kozmának az üveget. – Tisztelesen meg minket azzal, hogy velünk együtt iszik.

Árpád, aki nagyon érzékeny volt a szagokra, és a pálinkát sem szerette, attól félt, hogy erősödik a hányingere, ha iszik, mégis felemelte az üveget, és kortyolt egy

keveset az italból, utána udvariasan nyögött egyet, és keze fejével ő is letörölte az üveg száját, ahogyan azt az oroszoktól látta a filmekben, természetesen orosz filmekben, mert mást nem is játszottak a mozikban.

– Aztán hova utaznak, haza? Most jöttek ki a bányából?

– Igen, most jöttünk ki a sihtből⁴⁴, de nem haza, hanem Petrozsényba megyünk, gyűlésbe. Lássuk, hogyan is állunk ezzel az új törvénnyel, mert mi ezt nem engedjük.

Egyesek már bóbiskoltak, Kozma szerette volna kinyitni az ablakot, de nem lehetett. És „döcög, döcög az ócska konflis...”

– Láttátok tegnap este a *Germinált*⁴⁵? Abban a bányászok sztrájkolnak, hogy a jogaikat megvédjék.

– Mi is meg kellene próbáljuk – mondta egy rekedt hang, de nem lehetett pontosan tudni, ki volt a beszélő, ezek a bányászok különben is olyan egyformák: piszkos kék salopéta, sáros csizmák, vastag bőrrel kombinált simléderes sapkák, rajta a bányászok szimbóluma: a bányászlámpa. A doktor is látta a tévében a *Germinál* néhány epizódját, amelyet mostanában folytatásonként közvetítettek. Egyébként azért utazott Petrozsényba, mert a bányászok követelték, hogy legyen még egy aneszteziológus orvosuk a kórházban, mivel csak egy van. Kozma doktort küldték pártparancsra, igaz, csak egy hónapra. Ezt a kívánságukat könnyű volt teljesíteni, de a Zsil-völgyi bányászok több mint húsz pontban fogal-

⁴⁴Siht: váltás, bánságiul (a német Schichtből). Első siht: reggel hattól kettőig, második siht: kettőtől este tízig, éjszakai siht: este tíztől reggel hatig.

⁴⁵Germinál: Émile Zola regénye alapján készült film címe.

mazták meg a sérelmeiket, amelyeket a megyei pártbizottságnak nyújtottak be. Már régóta kérték, de semmit sem kaptak, azaz két dolgot mégis: orvost Kozma Árpád személyében és egy nyilvános közvécét az új lakónegyedben.

Este sokan nyüzsögtek az utcákon. Néha egy-egy nyitott tehergépkocsi araszolt végig a korzón – ahová nem is lett volna szabad behajtson –, tele bányászokkal, akik kiabáltak valamit, de nem lehetett érteni, mit. Petrozsény ünnepelt. Pont most volt az 1929-es bányászsztrájk évfordulója. Annak a sztrájknak az egyik vezéralakja Fekete bácsi volt, aki még élt, és a fia a városi néptanács elnöke lett, de hiába változtatta meg a nevét Neamțura, nem tisztelték úgy, mint az apját.

Másnap a bányászok beszüntették a munkát, ami megdöbbentő és teljesen egyedi megmozdulás volt azokban az időkben. Sztrájkról csak a munkásosztályt kizsákmányoló, vérszívó kapitalizmusban lehetett szó, de nálunk, a proletárdiktatúrában, pisszenni sem mert senki, de ha mégis, akkor jött a fekete autó, és jobbik esetben csak néhány év kényszermunkát kapott az, aki a legenyhébben is bírálni merte a rendszert; még hogy sztrájkolni! De ezek a bányászok mertek: még a sztrájktörő bányászokat is megverték. Akkor jött Verdet elvtárs a párt központi bizottságából. A bányászok udvariasan fogadták, levitték a föld alá, és ott tartották két napig, ők pedig folytatták a sztrájkot. Rendőrautók járták a várost, hangosbeszélőn felszólították a népet, hogy másnap mindenki jelenjen meg a sportpályán tartandó nagygyűlésen. De Ceaușescu nem hagyta jóvá a helyszínt, mivel a futballpálya nyílt terület, körbe lehetne fogni, és ettől

félt a Kárpátok géniusza⁴⁶. Éjjel a színház elé egy pódiumot és az elé egy betonfalat emeltek derékmagasságig, olyat, mint amilyen a Vörös téren van a Kreml előtt. Mindezt biztonsági meggondolásból, mondta egy bennfentes, mert ha netalántán valaki rálőne a román nép legszeretettebb fiára, annak legyen hová elbújnia. Persze ezt a bennfentes sem mondta ki, mert ilyesmire gondolni se szabad. Nekünk. Nekik igen.

Röpke fél óra alatt a színház előtti akácfákat is kivágták szalagfűrésszel, hogy a terep átláthatóbb legyen. „Átvágták Neamțu gyökereit” – mondták az emberek később, miután Fekete-Neamțu elnök elvtársat leváltották.

Karszalagos rendőrök terelték a népet a színház elé, a környező településekről és Déváról is hoztak embereket, sőt gyerekeket is. Közben nagy hirtelen deszkafalakat emeltek az „ünneplő” közönség köré. Ott álltak ezrével, mint egy ládába bezárva: elől a betonfal, jobbra, balra deszkapalánk, hátrafelé pedig lehetetlen volt elmenni, mert nem engedték a rendőrök. A diffúzorok⁴⁷ hazafias dalokat recsegtetnek órákon át, a fáradt emberek leültek volna, de nem volt hová, sehol egy korty víz, egy vécé, az emberek a friss deszkapalánkra vizeltek.

Végre megjött a pártvezető-államfő két tucat bányász-bőrbe bújtatott szekus testőr között. Fejükön villogott a bányászlámpa, a hangosbeszélőkből ömlöttek a lelkesítő, dicsérő szavak, amelyeket kirobbanó taps követett. Ki tudja, mikor vették szalagra ezt a tapsorkánt, mert itt, a deszkaládába bezárt téren senki sem tapsolt, csak az őfelségét felvigyázó álbányászok. A sok ártat-

⁴⁶Kárpátok géniusza: a médiában így emlegették Nicolae Ceaușescu.

⁴⁷Diffúzorok: hangosbeszélők.

lan kárpáti medve és többbezernyi, még ártatlanabb ember gyilkosa ijedten nézte a ládába zárt tömeget. Kozma doktor elég közel állt hozzá, és biztosan látta, hogy ez az ember fél. Alsó ajka kissé félrebiggyedt, amikor rekedtes hangon szónokolni kezdett, és egyfolytában gesztikulált a jobb karjával, mert erre tanították a logopédusok, hogy a beszédhibáját legyőzze.

A végén mindkét kezével integetett, mintha búcsúzna vagy áldást osztana, és eltűnt a beton mellvéd mögött. Érdekes, a nép csak most kezdett el tapsolni, de már háttal a tribünnek, mert mindenki igyekezett minél hamarabb kiszabadulni a bezárt ketrecből. Oldalt reccsegetve borult fel a deszkapalánk is, most már senki és semmi nem állhatott a kitörő tömeg útjába.

Kozma, mivel elég közel volt a tribünhöz, csak az utolsók között került ki, de nem is sietett. Szinte élvezte a megbolydult bányászok hangulatát, akik, ha már muszáj volt, eljöttek a gyűlésre, de most aztán menekültek. Emberáradat hömpölygött a főutcán, mint a május 1-jei felvonulások után, de most virág nélkül és komoran. A talponálló előtt az utcán is ittak az emberek, most bepótolták, mert a gyűlés előtt és alatt nem volt szabad alkoholt kimérni. Árpád is betért, de olyan hosszú sor türelmetlenkedett a pult előtt, hogy azonnal feladta, inkább az élelmiszerboltban vett egy üveg zsidveit⁴⁸ és egy darab szójas párizsit, ami sikerélménynek számított, mert otthon csak ritkán jutott hozzá húsféléhez. Bezzeg itt és pont most a bányászokat el kellett látni. Élvezettel szeletelte a kíváncsú csemegét, és már sajnálta, hogy nem vett egy üveg mustárt is. Mert mustár,

⁴⁸Zsidve: erdélyi szőlőtermő vidék; itt: egy üveg ott termelt bor.

az aztán volt bőségesen, no meg több száz üvegnyi vörös cékla is mindig sorakozott a hosszú polcokon és a kirakatban is, hogy „látszódjon a bőség”, mert egyéb aztán alig volt a boltban. Most, az ünnepi alkalom tiszteletére párizsit osztottak, és nem is volt túl hosszú a sor. Az első falat szinte a torkán akadt, mert kopogtatnak a szálloda ajtaján.

– Hát te hogy kerülsz ide?

– Ezt inkább én kérdezhetném: mit keresel az én városomban?

Összeölelkeztek: keményen, férfiasan, mosolygás nélkül, mint két jó barát. A két legjobb barát. Egyszerre az emlékek vulkánja tört ki belőlük. Aki bekopogtatott, Beregi Sándor volt, Kozma Árpád sorstársa: együtt rúgták ki őket az egyetemről, még a hatodév végén.

– Úgy eltűntél, Sándor, hogy már azt hittem, nem is élsz, vagy disszidáltál. Miért nem válaszoltál a leveleimre? A karácsonyi üdvözetem is visszajött. Hol vagy most? Hol dolgozol?

– Itt, a bányavállalatnál, én vezetem... – egyik kezét a szájára tette, másikkal a fülére mutatott, aztán a szoba különböző sarkaiba. Bementek a fürdőbe és megengedték a vízcsapot. Ott ült a két fiatal orvos a fürdőkád szélén, a csorgó víz mellett, csak így mertek beszélgetni.

– Mit vezetsz a bányában?

– Az egészségügyi mentőcsapatot: mi állandó készenlétben vagyunk, percek alatt leszállunk a tárnába, ha szükséges. Most a helyettesem ül a telefon mellett. Nagyon nehéz munka.

Kérdés kérdést követett, mindketten egyszerre szeretnék volna elmondani azt, ami velük történt. Őszin-

tén, mert egymástól nem féltek. A viharos egyetemi évek, az igen nehéz falusi körzet és most a klinika, a bánya és az állandó rettegés, hogy kiderül az osztályellenes múltjuk... Minden logikai sorrendet felrúgva, rapszodikusán keveredtek a félmondatok, egymás szavába vág-
tak, mielőtt befejezhettek volna egy gondolatot, egy má-
sik tolakodott be a helyére, és így egészen más irányt
vett a beszélgetés. Egy kívülállónak értelmetlen zagy-
vaságnak tűnhetett volna, de ők nagyon jól megértették
egymást, mert nemcsak a nyelvük, hanem a gondola-
taik is azonos pályán mozogtak. Folyt belőlük a szó és
a csapból a víz. Beregi Sándor hirtelen meghúzta a vécé
láncát.

– Vigyázz, Árpád, mit csinálsz, mit beszélsz itt, eb-
ben a városban és azután otthon. A bányászok sztrájk-
kolnak, nem szállnak le dolgozni, ilyen még nem volt.
Verdetet levitték a bányába, és csak most eresztették ki,
azzal a feltétellel, hogy senkinek nem lesz semmilyen
bántódása. Biztosan tudom, hogy mára ötszáz szekus
érkezett a városba, pedig itt is volt elég. Ezek nem ke-
gyelmeznek, mindenkit letartóztatnak, ha csak a legki-
sebb gyanú is felmerül ellene. Te mit keresel itt a Zsil
völgyében, és pont akkor, amikor itt sztrájkolnak, ami-
kor ide jön „népünk legutáltabb fia”. Te, Kozma Árpád, a
magyar „ellenforradalmár”, és ráadásul még oda is állsz
a legelső sorba. Én láttalak, tehát mások is láttak, és
meg fogják kérdezni, mit keresel te itt.

Még egyszer lehúzta a vizet.

– Köszönöm, Sándor, hogy ennyire féltesz, de már
mondtam: én hivatalosan jöttem, engem ide segíteni
küldtek a petrozsényi kórházba, mert itt csak egy anesz-

tezista van. Igaz, mi is csak öten vagyunk otthon, de én vagyok a legfiatalabb. Muszáj volt jönnöm, de csak egy hónapig maradok. Most már nem is bánom. Sok mindent hallok a kórházban, érdekesek ezek a bányászok, hangosan beszélnek, nem tesznek hangfogót a szájukra, olyanokat mondanak, amit mi csak halkan mérünk, és egymásnak is csak suttogva.

– Így igaz – bólintott Beregi doktor –, bátor és igazságos emberek, akik naponta szembenéznek a halállal, talán ezért nem félnek, mert ennél lejjebb már úgyse kerülhetnek.

– Kik a vezérek? – kérdezte Kozma, de rögtön meg is bánta, mert Beregi az égre emelte a szemét és ismét a vécélánchoz nyúlt.

– Ilyet ne kérdezz! Ezt még neked sem mondom meg, jobb, ha az egészeről semmit sem tudsz.

Hosszan, bánatosan hallgattak, pedig beszélhettek volna, mert a víz hangosan csobogott a tartályból. Aztán Beregi más hangon tett fel egy kérdést, ezt már bárki hallhatta volna:

– Hogy tetszik a kórházunk? Ugye, jól fel van szerelve?

– Jobban, mint a temesvári klinikák. Minden reggel bejárok a kórházba, de nincs rám szükség, az egyetlen szál anesztezista kolléga mindent egymaga csinál, fölöslegesnek érzem magam. Most vasárnap hoztak egy fiatal futbalszurkolót, aki kihajolt a vonatból, feje egy oszlopba ütközött. Nem volt csonttörés, csak agyrázkódás. Mondja a kolléga, hogy ezt sürgősen az idegsebészetre kell vinni. Kérdem: miért? Nincs mit operálni rajta. A temesvári idegsebészlet egyetlen reanimátora

én vagyok, de én most pont itt vagyok és nem Temesváron. Legyen nyugodt, majd én kezelem itt és vállalom a felelősséget, mondtam, de hiába. Felpakolta a helikopterre, mert nektek az is van, és elvitte Temesvárra. Talán repülni akart a doktor, de azt mondta, fél a bányászoktól, legyen másé a felelősség.

Ezeket már a szobában beszéltek meg egy pohár bor mellett, vizelést ingerlő vízcsorgás nélkül. Csak olyankor tették az ajkukra az ujjukat, ha valami olyasmit akartak mondani nagyon halkán, ami nem a „szolgálatos füleknek” való. Sokat és nagyokat kacagtak, hadd élvezze „az” is.

Ezután naponta találkoztak, és ki nem fogytak a szóból. Egyik este Árpád tíz tojásból szalonnás-hagymás rántottát sütött, mint annak idején, és egy üveg borral várta a barátját.

– Tényleg, Sándor, hogy kerültél el Moldovából? A Hidești-re írt leveleim visszajöttek, mert te eltűntél, és nekem sem írtad meg, hol vagy.

– Így igaz. Eltűntem, és senkinek sem mondtam meg, hová megyek. Tudod jól, miután kizártak, te a Duna partjára, én a Prut partjára, Hidești-re kerültem, hisz éveken át leveleztünk. A vége felé volt egy csúnya grippejárvány⁴⁹, én is megkaptam, magas láz, önkívületi állapot, nagyon rosszul voltam. Jöttek, hogy meghalt egy ember, akiről tudtam, hogy szívbeteg, kiadtam a halotti bizonyítványt. Én meggyógyultam, de kiderült, hogy a fiatal könyvelőt nem a szíve s a grippe vitte el, hanem megölték. Nyilvános tárgyalás lett a kultúrotthonban, engem bűnrészességgel, a gyilkosság eltussolásával vá-

⁴⁹Grippejárvány: influenzajárvány.

doltak. Képtelenség, de így volt. Az ügyész, egy elfajzott magyar, többet foglalkozott velem, mint a gyilkosokkal. Osztályellenségnek, az új rendszer, a kommunizmus esküdt ellenségének nevezett, aki nem is orvos, hisz diplomája és parafája sincsen, mert kizárták az egyetemről ellenforradalmi tevékenység miatt. Közben lobogtatta a vásárhelyi rektorátus levelét. A védőügyvédemre is rá-mordult: „Maga már eleget beszélt, a reakciósokat úgyszem tudja megvédeni”. A falusiak közül egyesek kiálltak mellettem, de hiába. Vagyis mégsem hiába, ezért csak pár hónap felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték.

„Beregi Sándor felfüggesztve. Hallotta? Mert a párt megbocsát, de nem felejt. Ezt maga se felejtse el!” – fenyegetett meg zárszámban az ügyész. Másnap reggel ott ültem az autóbusz-megállóban, a zöld fakofferemen, amelyben semmi egyéb nem volt, csak az, amivel Moldovába mentem. Mikor felszálltam a buszra, megbotlottam egy kőben. Azt mondják, aki elmenetkor megbotlik, az még visszatér oda. Nos, én elhatároztam, hogy Moldovába soha többé. Hátha még kitalálnak valamit az elvtársak, és akkor érvényesítik a felfüggesztést...

– És akkor jöttél a Zsil völgyébe?

– Pontosan. Emlékszel, a gonosz kicsi rektor is azt mondta: „Sajnálom, nem segíthetek, menjen el dolgozni a bányába, és ismerje meg a munkásosztályt”. Itt azonnal alkalmaztak, és senki sem kérdezte, miért jöttem pont ide. Kellott egy felcser a föld alatti sürgősségi ponton. Megszerettem ezt a munkát és ezeket az embereket. Miután végre visszavettek, és államvizsgázhattam, elhatároztam: itt maradok a bányában. Nem is megyek el innen. Tudod, milyen szaga van a szénnek ott lenni?

Megcsörrent a telefon. Beregi meg sem szólalt, csak hallgatta, amit neki mondanak. Árpád arra gondolt: bezeg ezeknek a bányászoknak telefonjuk is van, nem úgy, mint neki Temesváron, ahol évekig kell várni egy esetleges ikertelefonra, persze csak ha protekciója is van az embernek. Igaz, Beregi doktor amolyan mentőszolgálatos, hivatalból jár neki a telefon. Kihúzta a dugót a borosüvegből: nagyot pukkant.

– Van valami baj, Sándor?

– Igen. Elkezdtek.

– Mit? Ki telefonált?

– Nem tudom, nem mutatkozott be, de olyan kárörvendő hangon beszélt, hogy sejtem, ki lehetett. Tudod, mi történt? Egy dzsip halálra gázolta az egyik sztrájkvezért.

Kozma doktor egy hónapi kiküldetése már a vége felé közeledett, amikor a mentő nagy szirénázással beteget hozott a kórházba. A másik munkásvezért, aki tömbházban lakott. Becsengettek, két halk durranás és rohanó léptek a lépcsőházban. Az egyik golyó a máját, a másik a koponyáját járta át. Már halott volt.

Hajnalban keltünk át a határon. Pontosabban szöktünk. Talán október vége lehetett, emlékszem, nagy volt a sár és a hideg, főleg az árok mélyén: állt a víz a sáncban, amely a határt jelentette. Térdig tocsogtunk a latyakban, a húgom sírni kezdett, a szüleim csitígtatták, féltek, hogy meghallják a határőrök, és ránk lőnek. Akkoriban, a háború után nem sokat kukoricáztak a román határőrök, a granicsárok, hanem lőttek. Én kétszer is visszacsúsztam az árok mélyébe, a vízbe, pedig csak

egy pokróc volt a hátamra kötözve és a bőr iskolatás-
kám a kezemben, benne az első és második osztályos
értesítőm. Ma is megvan.

– Ez már Románia! – suttogta édesapám. – Men-
jünk a fények irányába, de csendben.

Akkor szakadt le az egyik bőrrönd füle. Valahogy
összekötözte, és a vállára vette mind a kettőt, amitől
még kisebb lett az amúgy sem túl magas növésű apám.

– Hol vagyunk? – kopogott be egy ablakon, ahol
lámpa égett.

– Porgánypusztán. Jó reggelt, de tűnjenek el gyor-
san, mert jöhetnek a granicsárok.

„Szülőföldem szép határa, meglátlak-e valahára”
– mondikáltam a verset, bakancsomban cuppogott a
latyak. Nagybátyámmal előresiettünk, ha elfognak, leg-
alább ne mindannyiunkat egyszerre. Ő már csak tud-
ta, most szabadult az amerikai fogságból.

Micsoda öröm! Sírt a nagyanyám és a nagyapám és
mi is, hogy ismét együtt van a család. Nagyszüleim a
konyhaasztalnál ültek, anyám megkérdezte, mit ebédel-
nek. Nagyapám, a nyomdász szégyenkezve válaszolt:

– Ecetes hagymát és kenyérkét... Mert csak ez van.

Édesanyám ismét elsírta magát, de most már nem
a boldogságtól. Nagy volt a nyomor, mert a háború-
ban mindent elrekvirált a román hadsereg, és ami meg-
maradt, azt a felszabadító oroszok vitték el. Ráadásul
jött egy szörnyű, szárazságos esztendő, 1946-ot írtunk,
én akkor voltam tízéves. Hál’ istennek korán kinőtt a
csalán, azt ettük, és valahonnan szereztünk egy zsák
marharépat. Májusban már jobb volt, varjúfiókát szed-
tem a Maros-parton, édesanyám rettegett, nehogy lepo-

tyogjak a magas fákról. Kalászt szedtünk, és ha összegyűlt két-három kiló búza, elvittem a malomba, kaptam érte egy kevéske lisztet. Szerencsénk volt, egy gazda a szüleimet felfogadta aratómunkásnak. Nem értettünk hozzá, de csináltuk. Apám kaszált, én szedtem a markot, anyám kötözte a kévéket. Éjjel már kettőkor fel kellett keljünk, hogy kigyalogoljunk a búzatáblához, de az volt a legrosszabb, hogy mezítláb: ahogy a szűrés tarlón csúsztottam a lábamat, a szederindák a lábujjaim közé szorultak. Égő, vérző seb volt mind a két lábam, amit másnap ismét felszakított a tüskés inda. De adott a gazda egy kiló szalonnát és egy hatalmas kenyeret minden learatott hold után. Micsoda lakmározás volt, és ami legfontosabb: télire beszereztük a kenyérrevalót.

Ősszel a kukoricatörés és a -szárvágás éjjel, ha süttött a hold, már valamivel könnyebben ment, mert ilyenkor haza sem tértünk, ott szundítottam egy-két órát a zizegő szárkévék között.

Az osztály falán ott volt az ifjú Mihai király arcképe és egy hatalmas fakereszt, mert a nagyszentmiklósi zárda-ba jártam. Volt az osztályomban egy földbirtokos gyerek, egy félig szerb és egy teljesen cigány fiú, mi voltunk a legjobb barátok. Afrikai kalandokról álmodtunk, sárga regényeket olvastunk és gombfociztunk.

Az infláció nem érdekelt, hiába volt a sok millió, úgysem lehetett kapni semmit érte. Édesanyám hiába mondta Kédinek és Kodinak, hogy ne adjanak már el semmit, mert később sokkal nagyobb lesz az értéke. Mondjam el, hogy kik voltak ők? Kédi és Kodi svábul azt jelenti, hogy keresztapa és keresztanya, ők tartot-

ták keresztvíz alá az anyámat, mert Kodi anyai nagyanyám nővére volt. Nagyapám, a nyomdász budapesti születésű volt, úgy hívták, hogy Veszelovszki, de róla majd később. Nos, Kédinek volt egy falusi kis vegyesboltja, amelyből meg is tudtak élni, amíg nem jött egy dicsőséges orosz katona vörös csillaggal a homlokán, és el nem vitt minden pénzt és annyi árut, amennyit elbírt. Ekkor már üres volt a bolt, az emberek csak mákot darálni jöttek, egy mákdarálásért egy evőkanálnyi mák volt a vám, de az is egyre ritkábban történt, mert abban az évben mák sem termett. Két év múlva, az államosításkor már csak az üres petróleumos hordók szomorkodtak az udvaron és a rozsdás mákdaráló. Azt is leltárba vették.

Kamaszodtunk és drukoltunk a magyaroknak, akkor volt Londonban a háború utáni első olimpia. Valaki szerzett egy gyufásskatulyányi valamilyen kristályt, amelyhez nagyon ügyesen két drótot kellett érinteni: akkor az úgy működött, mint egy rádió. Mint egy igazi rádió, amelyet akkor még nem zavartak. Lélegzetviszszafafojtva, felváltva hallgattuk, és csodáltuk a maratoni futókat.

Elhatároztuk, hogy mi is leszaladjuk a maratoni távot! Lépésekkel felmértük az udvart, és a nagy táblán kiszámítottuk, hányszor kellene azt körbefutni. Sokan indultunk, kora délután volt és meleg. Lassan kocogtunk, mégis egyre kevesebben vettük be a kanyart a főlépcső előtt. Ott ültek az osztálytársaim, fiúk-lányok vegyesen, és biztattak. Nagyon biztattak, néha vizet is adtak. Már nagyon fáradt voltam, gondoltam, feladom én is, amikor kiderült, hogy már csak egyedül koco-

gok: a fiúk felállva, a lányok visítva biztattak. Kórusban kiabálták, hogy még hány kör van hátra, de én már nem értettem, nem is hallottam: csak futottam. Éreztem, hogy csak akarni kell, mert akarattal minden le lehet győzni, még önmagunkat is. Valahol olvastam, hogy kamasz fiúk akaraterejüket bizonyítandó, a fájdalmat legyőzve gombostűvel átszúrták a fülcimpájukat. Én is megpróbáltam, nem is volt nagy dolog, és az osztálynak is bemutattam, de senki sem csinálta utánam. Futottam tovább, mert akartam. Már nem éreztem a fáradtságot, nem is emlékszem semmire, csak arra, hogy egyszerre az egész osztály rám csimpaszkodott, és vittek a lépcsők felé boldogan. Leültem, de a lábaim nem álltak le, tovább mozogtak, mint a cséplőgép hajtókarja. Már este volt és csillagos volt az ég.

Igen, ezen a nyáron cséplőgépnél is dolgoztam, pelyvásfiú voltam. Ketten vittük a pelyvát targoncával, ami nem volt nehéz, de akkora volt a por, hogy alig láttuk egymást, és izzadt hátunkat nagyon csípte a törek. Mégis jó volt, mert minden délben paprikás csirkét adott a soros gazda, akinél éppen csépeztünk, és mint ha összebeszéltek volna, kovászos uborkát melléje. Sajnos csak egy hétig, mert rájött a bandagazda, hogy hazudtam, még nem voltam 16 éves. A múlt nyári vakációban rosszabb volt, akkor is pelyvát hordtam, de a kendergyárban. Minden éjjel rázott a hideg, és forró voltam, mint a sütőkemence. Jóval később tudtam meg, ezt úgy hívják: kenderláz. Szóval ebből sem maradtam ki. Még az azelőtti nyáron felfogadott kapásnak egy román szomszédunk. Kukoricát kapáltunk, ő ment

elől, én igyekeztem lépést tartani vele. Kezemet a szúrós acat⁵⁰, lábamat a száraz göröngyök sebeztek fel, mert én mezítláb kapáltam, a gazda bolti bőrbocskorban. Persze, csak fél napszámot fizetett, de este párolgó paprikás krumplit kaptam vacsorára.

A vasárnapjaim szabadok voltak akkor is, amikor dolgoztam. Ilyenkor végigsétáltam a főutcán, és Csók bácsitól vettem egy szív alakú nyalókát. Mikor először mentem a strandra, majdnem megjártam. A nagyszentmiklósi artézi víz sárga, nagy mennyiségben olyan sötét, mint a diófalevélből főzött tea, nem látszik a medence feneke. Beugrottam és eltűntem a mélyben. Én azt hittem, tudok úszni, legalábbis a ceglédberceli kacsasúztatóban tudtam. Szerencsémre egy kövér szerb fiú kihúzott: alig volt idősebb, mint én, de ő tényleg tudott úszni. Sok év múlva viszontláttam a fiút: piros, kerek sapka volt a fején, és egy táblával szabadot mutatott, mert ő volt a vingai állomás főnöke. Leszól-tam neki, hogy köszönöm, meggyőződése, hogy nem tudta, mit köszönök. Én életemben öt fuldoklót menttettem ki a vízből, közben egy pillanatig sem voltam veszélyben, mert megtanultam úszni.

Már nagyfiú, hetedikes voltam, pelyhedzett a szőke szakállam, amelyet gyertyalánggal égettem le, mert azt olvastam: a kalózok is így csinálták. Össze is égettem magam, mert azt már nem tudtam, hogy utána azonnal vizes törülközővel kellene lemossam a képem. Amikor édesapámat máshová küldte a gazda, vagy éjjel futott be a vagon, én voltam a kocsis. Büszkén hajtottam a két muraközit a gumikerekű stráfkocsi

⁵⁰Acat: évelő, kétszikű gyomnövény.

*bakjáról. Persze nem csak kocsis voltam: a föl- és lera-
kodásnál is kellett segítsék, csak addig pihentem, amíg
a lovak húztak. Legjobban a hasábfát szerettem, még
ha nehezek is voltak, de kiszámíthatóan egyformák.
Ennek nagy hasznát vettem később egyetemista ko-
romban, amikor volt, hogy vagonkirakásból fizettem
a házbéremet. A szén sem volt rossz, főleg a tojásbri-
kett, csak alája kellett tartani a szív alakú lapátot, és
rágurult. A meszet viszont utáltam, mert fojtó a pora,
ami az izzadt hátamon felforrt, és kisebezte a bőrömet.
Főleg akkor kellett sietni, amikor esni készült, nehogy
tönkremenjen az egész rakomány.*

*Nehéz volt, mégis jó, mert ezekből a kereseteimből
kaptam minden karácsonyra egy hosszúnadrágot és egy
pár bakancsot. A nadrág tavaszig kilyukadt, anyám
levágta a szarait, és azzal foltozta ki a fenekét, így az-
tán egész nyáron volt rövidnadrágom, karácsonyig.*

*Szép volt a hetedik osztály, az iskolában mi voltunk
a legnagyobbak, készültünk a kisérettségre. Fekete
Péter (nem ez volt a neve, de mi így hívtuk), a cigány
barátom tanítás után hegedült, és mi táncoltunk a lá-
nyokkal, éreztük, hogy közeledik az elválás. Az osztály-
társaimat sajnáltam, Nagyszentmiklóst nem, mert annyi
szenvedés, éhezés jutott osztályrészemül azon a he-
lyen, hogy elhatároztam: elmegyek innen Temesvárra
továbbtanulni. Apám hallani sem akart róla, szegények
vagyunk, menjek dolgozni hozzá, a disznóhizlaldába,
ahol néha én is segítettem neki, az állatorvos meg is
dicsért. Gyönyörű, sárga bilgeri csizmája volt, óva-
atosan lépkedett benne az istállók között, én mezítláb
tapodtam a sárga disznóganéban. Mégis boldog vol-*

tam, mert édesapám minden hétvégén kapott két kiló disznóhúst és két liter tejet. Akkoriban kevés családnak jutott ennyi. Végül apám beleegyezett, de csak akkor, ha állatorvos leszek. Így kerültem Temesvárra a Magyar Vegyes Líceumba.

Grisa egyidős lehetett Árpáddal, talán valamivel fiatalabb. Apja is orvos volt, és olyan ügyesen csűrte-csavarta a dogokat, hogy a fia egyetlen napig sem volt falusi körorvos. Grisenka végzés után egyenesen a klinikára jutott, tanársegéd lett a sebészeten. Ambiciózus, szorgalmas és engedelmes fiú volt, talán túlságosan is az, ezért csak ritkán jutott operációhoz, félrelökték a nagyok. Pedig jó sebész volt, de mit tehet ilyenkor egy fiatal: kinézett magának egy olyan betegségcsoportot, amiért nem tolongtak az öregek, mert nem is értettek hozzá. Igaz, az elején Grisa se nagyon. Gyomrot, epehólyagot, sérvet, vakbelet mindenki tudott operálni, ezekért versengtek, és a betegek is a nagynevű sebészeket keresték fel.

Sok és főleg öregebb ember jött a klinikára az alsó végtagok artériáinak elzáródásával. Az, hogy jöttek, egyéb-iránt túlzás, mert még jó, ha bicegni tudtak kifelélyesedett, rothadó lábukon. Ezek, szegények, egész éjjel az ágy szélén ültek, csak lógatták beteg lábukat, mert szörnyen fáj nekik. Hetekig nem aludtak, nem ettek, nem mosdottak, cigarettáról cigarettára gyújtottak, már nem is jajgattak, csak bámulták bambán a semmit.

A legtöbbje sírva könyörgött: vágják már végre le a lábát, egy férfi vicsorogva ordított, hogy most rögtön, akár érzéstelenítés nélkül is, mert ha nem, akkor ön-

gyilkos lesz. Olyan is volt, aki kiugrott a harmadik emeletről.

Nos, Grisa ezeket vette kezelésbe. Nem azzal kezdte, hogy amputálta a lábat, hanem kivett egy vénát a beteg lábából, és azt ültette be az elzáródott artériába. Ez valahogy olyan volt, mint amikor lezárják a főutcat, és az autókat melléksikátorokon át terelik vissza a főútra. Ki kellett kerülni az akadályt. Hosszú és nehéz műtét volt, de nem a beteg, hanem a sebész számára. Nehéz volt a vékony vénát bevarrni az elmeszesedett artériába, mert könnyen elszakadt, de ha sikerült is, és helyreállt a keringés, bizony gyakran eltömődött. Ilyenkor mégis le kellett vágni a beteg lábat. De ha sikerült, a szerencsések másnap már lábra álltak, és látványosan megváltoztak: megborotváltak, megmosdottak és hangosan, sűrű keresztvetések közepette dicsérték Grisát.

Kozma Árpád nagyon szerette ezeket a műtéteket, pedig néha öt-hat órát is eltartottak. Volt úgy, hogy este már kontravizitre jöttek vissza a többiek, Árpád még mindig ott kuporgott az altatókészülék mellett, Grisa pedig sokszorosan nagyító szemüveggel, nagyon pici tűvel és vékony cérnával bogozta a szakadékony ereket. Ehhez a sebész ászoknak nem volt türelmük.

– Szeretem az érműtéteidet, mert ez az igazi sebészet, a helyreállító beavatkozások. Mit csinál a klasszikus sebész? Kiveszi a vakbelet, az epehólyagot, a fekélyes gyomor kétharmadát vagy az egészét, tehát csonkít. Igaz, hogy ezek életmentő csonkítások, de az igazi sebészet a helyreállító sebészet: például a sérvoperációk, a fejlődési rendellenességek korrigálása vagy éppen ezek az érműtétek. Tudom, az öreg sebészek csak legyintenek,

hogy nem érdemes, pár év múlva úgyis elzáródik a másik lábában is az ér, mert az érlelmeszesedés és a cukor-baj nem kegyelmez. Ez igaz, de addig is van két lába szegénynek, és ami a legfontosabb: nem fáj neki! Mert a fájdalom, az maga a pokol, elemberteleníti, megalázza a legerősebb férfit is, meggyűlölteti vele azt, ami a leg-szentebb: az életet. A fájdalmat enyhíteni kell, véleményem szerint ez az orvos legszentebb feladata. Aki ezt nem tudja, vagy nem teszi, az nem is igazi orvos. Lá-tod, ezért vagyok én aneszteziológus, a kifejezés maga is fájdalommentességet jelent.

– Árpád, Árpád, ha most nem lenne tű és csipesz a kezemben, megtapsolnálak és megszorítanám a kezed. Miért nem mondd ezt el egy orvostudományi gyűlésen, hogy mások is hallják? Lá-tod, engem állandóan pizskálnak, hogy túl sok röntgenfilmet használok el, mert ugye le kell fényképezni a beteg egész érrendszerét, hogy lássam, hol van az elzáródás.

Együtt mentek haza, fáradtan, éhesen, de a jól végzett munka cinkos örömeivel. Lenn, a járóbeteg-rendelőből pont akkor lépett ki a színésznő.

– Hát te itt vagy, Árpád? Kerestelek, de Puiu volt olyan kedves, hogy elrendezett.

Puiu doktor égszínkék nyakkendőjével elegánsan, katonásan lépdelt felfelé a lépcsőn: ő már a kontravizitre jött.

– Ki ez a csinos nő? – érdeklődött Grisa.

– Színésznő. Régi betegem, ismerősöm. Azt szoktam mondani neki, hogy szebb, mint Brigitte Bardot.

– Tudod, mit csinálnék én Brigitte Bardot-val? – állt meg huncut mosollyal a kijáratban Grisa. – Kivenném

a vakbelét, az epehólyagját, a gyomrát... Ahogy te mondtad. Mert én szeretek operálni. Mindennél a legjobban. Operálni, éjjel-nappal, egyfolytában, csak operálni. Akármít, mindent, de minél többet. Érted te ezt? Érted, Árpád, én sebész vagyok!

A kapun nagy vijjogással begördült egy mentő. Grisa rögtön odament és kinyitotta az ajtót:

– Mi baja a betegnek? Sebészeti eset? Ha operálni kell, visszamegyek.

Nem kellett megoperálni. Szívelégtelenség, a belgyógyászatra hozták.

– De ha oxigénre van szükség, vigyék hozzám, a reanimálókba, a lányok tudják, mit kell csinálni.

Kozma doktor nem ment vissza. Ha műtétről lett volna szó, nyilván megtette volna, de nem olyan lelkesedéssel, mint Grisa, a sebész.

Kozma doktor még nem látott olyan belgyógyászt, aki a kapuból visszafordult volna, hogy meghallgassa azt a ritka szép, diasztolés szívzörejt⁵¹, vagy olyan labororvost, aki egész délután bennmaradt, hogy csodálja a Koch-bacillus-tenyészetet. Pedig ezek is nagyszerű emberek, elhivatott szakma- és betegtisztelő orvosok, de hiányzik belőlük valami... Vagy a sebészben van valami pluszban? Csak az orvosi segíteni akarás, mélységes emberszeretet, az önfeláldozásig vitt szolgálatkészség, csak ezek sarkallják a sebészt arra, hogy minél többet operáljon? Vagy van valami más is?

Őszinte fiatal anyák mondják, hogy számukra a szoptatás mellett, hogy a saját életüknél is jobban szeretett

⁵¹Szívzörej: hallgatózásos szívvizsgálatnál észlelhető, az elernyedéskor keletkező, kóros második szívhang.

csecsemőjüket életre táplálják, külön örömet is jelent. Sőt, szinte szexuális élvezetet. Ilyesmi lenne az operációs vágó is?

Grisa doktor érszűkületes betegei többnyire leszegényedett, elhagyatott, a családjuk által is megunt szerencsétlen öregek, akiktől hálapénzre sem számíthatott. És mégis. Áradozva mesélte, hogy végre hozzájutott néhány arasznyi műérhez. Ez olyan hullámosított szövetső, mint a gázálarcé vagy a libagége, ami kinyúlik, amikor a vér végigfut rajta és visszaugrik utána magától.

– Van vékonyabb és vastagabb, sőt nadrág alakú is, de szörnyen drága mind. Súlyra az arannyal egyenértékű, mégis megéri, mert nem szakad, és a szervezet jól tűri, csak ugye nehéz beszerezni. Bezzeg Nyugaton... Ezt Brinzantól kaptam, de felejtse el, Árpád!

„Mondania sem kellett volna, az lett volna a legjobb. De miért bűn az, ha egy orvos olyan anyagokat vagy gyógyszert hoz be az országba, amilyenek itt nincsenek, de azzal embereket lehet megmenteni? Vagy az nem fontos? Persze, hogy nem fontos. Csak az számít, hogy Brinzan doktor kivel levelezik? Szeretném látni a nagy szóke elvtársat, mit mondana, ha neki lenne szüksége egy darab műérre.”

Másnap reggel megjött a nagy szóke szekus, Radu Dinu, és Kozma doktort kereste. Mikor meglátta a kék szeműt, megizzadt a háta.

– Doktor úr, kérem, jöjjön le velem!

Kozma azt akarta mondani, hogy nem megy sehová, de lehet ezeknek ellentmondani? Engedelmesen ment lefelé a lépcsőn, és valami jó kifogáson gondolkozott.

– De én nem megyek sehová! Érti? Nekem dolgom van. Operálok!

– Éppen erről van szó. Kérem, nézzen meg egy beteget. A titkárnőmet.

Most nem volt olyan csinos, mint a sárga házban, és nem csak azért, mert elfelejtette kirúzsózni magát. Sápadt volt, mint a hulla, és fogta a hasát szegény.

– Vérzik?

– Nem.

– Mikor volt az utolsó menstruációja?

– Ebben a hónapban nem jött meg.

– Fel az asztalra!

„Világos, mint a május elsejei napfény: fiatal, kivérzett nő, külső vérveszteség nélkül, és ha még a hasa is érzékeny, nem lehet más, mint megrepedt, méhen kívüli terhesség.” Az is volt. Sima operáció, egy hét múlva haza is mehetett. A ponyvás dzsippel.

– Nagyon köszönöm, doktor úr. Köszönjük önnek. Ezt pedig fogadja el!

Egy külföldi műanyag tasakot nyújtott át Kozma doktornak, aki ettől nagyon zavarba jött. Ritkán kapott valamit a betegektől, mert azok azt hitték, hogy a sebész nemcsak operálja, hanem altatja is őket, vagy olyan súlyosak voltak, hogy aki megmaradt, az nem is emlékezett rá, ahogy Misu sem. Néha kapott egypár tojást, egy üveg pálinkát, de a csúcs egy-egy doboz Kent volt. Most mit csináljon? Pont a szekustól vegye el az ajándékot?

– Fogadja el nyugodtan, megdolgozott érte, és nekünk ez úgysem került semmibe.

Még szép, hogy nem a feketepiacon vette. Egy csomag Vegeta, nefelejcskék színű helánka és néhány rágó-

gumi volt benne. Nyilván egy jugoszláv vendégtől kobozták el, tehát ingyen van. Nekik.

Akkoriban tömegesen jöttek a szerbek, és ilyesmiket hoztak, edényt és nagy vasüstöket vásároltak disznóvágáshoz. Jugoszlávia volt Bánát számára a Nyugat, ahol minden van, és ahonnan el is lehet menni, tovább. Aki nek sikerült átszökni Jugoszláviába, az nem is jött vissza többé, meg sem állt Nyugat-Németországig, a mennyországig. Aki nek sikerült. Mert volt, akit lelőttek, a szerencsésebbeket meg csak bezárták, sok évre. A határokat nagyon őrizték jól idomított katonáink, akik a fegyvert befelé, az ország felé tartották, és lelkiismeret-furdalás nélkül lőttek arra, aki ki akart menekülni a szülőhazájából. Hogy más országból szökjön valaki ide? Esetleg a bolondok házába, mert az örült kellett hogy legyen. Puiu doktor mesélte, hogy egyszer egy szekus őrnagy keregett egy sebesült civilt, de az már halott volt, lenn feküdt a hullaházban. Nos, az őrnagy elvtárs leköpte és megrugdosta a hullát. A gaz osztályellenséget.

– És még valamit doktor úr!

„Ettől féltém. Vigye a fenébe ezt a cuccot, és hagyjon engem békén. Én megtettem a kötelességemet, nem megyek sehová!”

– Arra kérem, doktor úr, ne írják be a kibocsátó cédlára, hogy méhen kívüli terhesség volt. Érti? Írjanak valami más diagnózist, mondjuk vakbélgyulladást. Ugye, megteszi?

Reggel korán a rendőrségre kellett menjen az írógépét ellenőriztetni. Erre minden évben kötelezték a boldog írógép-tulajdonosokat, azt mondták, hogy biztonsági

okokból. Sorban állás után az embert leültették, kapott Kozma egy ívpapírt, amire le kellett pötyögtessen minden betűt, számot, pontot, vesszőt, kicsit és nagyot, de kínos pontossággal, különben visszadobták. Hogy mindezt miért? Azt nem magyarázták meg, csak annyit, hogy „parancs”. Persze, mindenki tudta, hogyha netalántán valaki röpcédulát mert volna gépelni, amelyben kétségbe vonná a scornicești-i suszter, a Kárpátok géniusza, állam- és mindenfő isteni hatalmát, vagy a szocializmust építő román nép halált megvető bátorságát, akkor azonosítani lehessen az írógépet, amelyen ezt a hazafiatlan hazugságot az osztályellenség leírta. Amiért természetesen börtön járt (volna), ha valaki túléli. Egy gyengébb vonal vagy kancsibb betű elegendő volt a bűnös azonosításához. Kozma doktor háború előtti Erikája bővelkedett ilyen áruló jelekben.

Szerencséje volt, mert egy milicica – ahogy a rendőrnőket becézték – felismerte és előrevette, így hamarabb befejezte, és futhatott a klinikára. Ott már várták.

– Mi van, doktor úr? Már ilyen reggel a fehérnépektől jössz? – fújta Árpád szemébe a füstöt a főnővér.

– Pontosan. Van egy milicica barátnőm, tőle jövök – és nagyon örvendett, hogy leesett neki a tantusz.

A második ágyon Stefán bácsi feküdt nyögdécselve. Felemelt egy százhusz kilós asszonyt, mert nem volt, aki segítsen neki, és megroppant a dereka. Ilyen az isiász vagy farzsába, akkor is fáj, ha az ember köhög, pláne, ha megmozdul. Ez sem sebészeknek való betegség, mondták is: várja meg Kozmát, az majd infiltrálja⁵². Nem

⁵²Infiltrál: injekciós tűvel beszüremít, gyógyszeres folyadékkal eláraszt egy bizonyos területet.

nagy dolog: hosszú tű, sok novokain, amit pontosan a a becsípődött idegbe kell fecskendezni, és akár már sé-
tálhatna is az öreg. De Árpád nem engedte haza: jobb,
ha ott marad éjszakára. Bár addig feküdjön. Aznap Koz-
ma doktor emelgette a betegeket, igaz, segített a szé-
kely kis Ilonka is, és Müller, az orvostanhallgató.

Egyre több kórosan elhízott asszony kereste föl Puiu
doktort, aki egy olyan operációt végzett el rajtuk, amely
után rohamosan lefogytak. Egyszerű, könnyű műtét volt:
a többméteres vékonybelet rövidere kötötte, így a táp-
lálék gyorsan átfutott rajta, nem volt ideje felszívódni.
Fél év múlva olyan csinosak és karcsúak lettek, mint a
kagylóból most született Vénusz. Sajnos még tovább fogy-
tak, és egy év után meghaltak. De ezt akkor még senki
sem tudta, sem az orvosok, sem a betegek. A szerencsé-
sek még idejében visszaoperáltatták magukat, majd ro-
hamosan visszahíztak, aztán éltek tovább kövéren és
boldogan.

Az a szívbeteg, akit a mentő hozott néhány napja,
mégis a reanimálóra került, de csak azért, hogy rend-
szeresen oxigént kaphasson, mert a kezelést a szomszé-
dos belgyógyászok végezték. Személyesen a professzor
asszony, aki olyan alacsony volt, mint egy kamasz lány,
aránytalanul nagy, fekete keretes szemüveget hordott,
és állandóan beszélt. Nekitámaszkodott az ablakpár-
kánynak, és mondta, mondta. Kozma nagyon figyelt,
de nem értette pontosan a sok sziszegő, csukló, moldo-
vai tájszólásban előadott szívgyógyászati eszmefutta-
tást. Künn szomorú, unalmas, csepegős idő volt, az
apró asszony pedig csak mondta, szinte lélegzetvétel
nélkül.

– Milyen jól néz ki, professzor asszony! – szólt rá egy belégzési szünetben Árpád.

– Mit...? Mit mondtál?

– Azt, hogy nagyon jól néz ki... – hebegte, de már kissé bizonytalanabban.

Az asszony szeme úgy kikerekedett, hogy majdnem kitöltötte a fekete keretet. Megragadta Kozma csuklóját, elhallgatott, igaz, csak egy pillanatra, és ráreccsent a fiatal orvosra:

– B... az anyádat! Miért nem mondtad ezt nekem húsz évvel ezelőtt...? De jegyezd meg, a szívelégtelenség a jobb szívfelet sokkal jobban...

Árpád kezét csókolta az öreg professzor asszonynak, és ezután már jobban figyelt arra, amit mondott. Szerencsére nem kellett sokáig figyelnie, mert a hármas ágyhoz hívták, Dunereanu doktornő láza felszökött, és rázta a hideg. Ez naponta megismétlődött, és senki sem tudta, mi az oka. Így szokott ez lenni, az orvosok, ha megbetegednek, egészen furcsa kórképeket produkálnak. Van egy olyan elterjedt nézet, hogy a cigányok és az orvosok a legproblémásabb betegek. Dunereanu doktornőt már mindenki megvizsgálta az egyetemről, de csak egy dolog volt biztos: valahol gennygyülem kell hogy legyen a szervezetében. Vagy talán a vérében kering, ahogy azt népiesen mondják: vérmérgezése lehet. Ő a pedikűröst hibáztatta, aki befertőzte a lábujját: onnan szóródhatott, de hol van a genny? A láza negyven fokra szökött fel, és rázta a hideg, ez a kedvező pillanat, amikor vért kell venni, hogy a laboratórium megállapítsa, milyen baktérium okozza a fertőzést. Igen ám, de sehol egy véna, karja-lába kék és lila volt a sok szur-

kálástól, őt pedig úgy rázta a hideg, hogy az ágy is mozgott vele.

Kozma doktor döntött: egy hosszú tűvel a kulcscsont alatti vénát célozta meg, többszöri szúrás után végre sikerült vért venni. Eddig még soha nem csinált ilyet, de könyvből tudta, hogy végső esetben, „ultimum refugium”-ként ez az út is járható. Örvendett, hogy sikerült, és személyesen vitte le a vérrel teli fecskendőt a laborba, hogy minél hamarább oltsák le.

Mire visszajött, a kolléganő ágyánál nagy volt a csődület, a hidegrázás megszűnt, viszont nagyon nehezen lélegzett a beteg. Hátratett karjaira támaszkodva, kínlódva szívta, még inkább kapkodta az életet jelentő levegőt. Azt a keveset, ami bejutott. Egyre szederjesebb lett, és nagyra tágult szembogaraiban ott ült a halálfélelem.

– Meghalok – mondta, vagy inkább csak suttozta, de talán azt sem.

Egyszerre csak hanyatt vágódott. Kozma szájából szájba lélegeztetést alkalmazott, de már hozták a kézi ballont. Az sem sokat segített.

– Hol van Bozan doktor?! Hívják azonnal, és Dani professzort is!

Kozma kétségbe volt esve, nagyon jól tudta, hogy ez már az agónia, tíz-tizenöt perce van még hátra a betegnek, csak azt nem tudta, hogy még mit kellene tennie. „A légutak szabadok, mégsem kap levegőt. Miért? Jó lenne egy mellkasröntgen, de ez a nő már nem szállítható, meghalna útközben. Szívinfarktus lenne? Ugyan, ilyen fiatalon... Akkor mi?”

– Mikor jön már Bozan doktor?

– Nem jöhet. Gyűlésen van mindenki. Pártgyűlés – válaszolt Brinzan doktor. Csak ő volt a klinikán. Megtapintotta a beteg pulzusát, de nem mondott semmit.

– Álljatok félre! – szólt rájuk az apró belgyógyász-nő. Sztetoszkópját nyugodtan a már önkívületben levő asszony tüdejére helyezte. Majd gyorsan és ügyesen megfordította az ágyban, és tovább hallgatózott.

– Adjatok gyorsan egy infúziós szereléket nagy tűvel!

„Ugyan, mit akar ezzel ? Nincs idő vénát keresni, különben sem lehet már találni.”

A professzornő egy határozott mozdulattal bedöfte a vastag tűt a beteg bordái közé, a ragacsos gumicső másik végét pedig egy teával félig telt pohárba dugta. Ezután minden belégzéskor buborékolva jött ki a levegő a betegből.

– Ez légmell, pneumotorax, fiacskám! Látnod, ez az őszdi, lenézett Bülau-drenázs ilyenkor életmentő lehet.

Halkan beszélt és érthetően, közben a szemüvegét igazgatta. Kozma Árpád doktor furcsa bizsergést érzett először a gerince mentén, amely aztán felkúszott az agyába és elszorította a torkát. Leült a beteg doktornő lábához és figyelte a buborékolva távozó bűnös levegőt, amely megölhette volna ezt a fiatalasszonyt. Már tudta, hogy nem a rossz helyre szorult levegő volt a bűnös, hanem ő, dr. Kozma Árpád, aki utat nyitott neki.

– Én... Én vagyok a hibás! Amikor vért vettem a kulcs-csont alatti nagy vénából, többször beszúrtam. Felszakítottam a mellhártyát. Én okoztam a légmellet. Tudom, ezt műhibának hívják. Fel fogom jelenteni magam az etikai bizottságnál.

– Dehogyan jelentet! Nem történt semmi. Különben

is: súlyos betegről van szó, de máskor vigyázz, drága kucacom, ne szurkálj összevissza többször! Ha első szúrásra nem jön vér, ne ismételd meg. Világos?! – igazgatta nagy szemüvegét a kicsi professzor asszony.

– Nagyon köszönöm a segítséget, már teljesen el voltam veszve. Ígérem, soha többé nem...

– Mi az, hogy nem? És ha muszáj lesz egy másik betegnél, akkor mit csinál, kolléga úr? Hagyja meghalni az embert? Csodálom, hogy azt mondja, teljesen el volt veszve. Mi nem így ismerjük Kozma doktort – nyújtott kezét Brinzan doktor. – Különben is: egy reanimátor sohasem veszítheti el a fejét. Egy sebész sem.

A professzor asszony már a saját szívbetegével csergett, a doktornő mellkasából pedig engedelmesen buborékolt ki a fölösleges levegő. Brinzan elmenőben visszafordult, látszott, hogy akar még mondani valamit.

– Mit csinálna most, ha ez a doktornő meghalt volna?

– Feljeleneném magamat, és abbahagynám az intenzív terápiát, amit még úgylis csak tanulok.

– Mindannyian állandóan és még mindig tanulunk. Az okos ember a más hibájából tanul, a buta a sajátjából sem. Mit gondol, fiatal kollégám, én mint sebész sohasem hibáztam? Bizony hibáztam, és ez minden szakmára érvényes. Az üveggyárban is eltörik néha egy-egy pohár, háborúban a bajtársak véletlenül egymást lövik le, de a gondos anyával is előfordul, hogy álmában ráfekszik a csecsemőjére. Nem az a tökéletes, aki nem hibázik, hanem – ha egyáltalán van ilyen –, aki nem ismétli meg az egyszer elkövetett hibát. Kozma Árpád! Nincs joga lemondani a hivatásáról. Gondolja meg, hány életet mentett már meg eddig, és még hány szenvedőn se-

gíthet ezután. Hisz még olyan fiatal! Magára még szükségünk van, sokáig. Ez az eset legyen tanulság, de ne dobja el magától a hippokratészi esküt akkor sem, ha a betege meghal. Mi, orvosok csak az életet tudjuk meghosszabbítani, vagy legalább elviselhetőbbé tenni, de örök életet nem adhatunk senkinek. Magunknak sem.

Nagyon jólesett a tapasztalt sebészorvos támogatása, mert ez az volt, nem egyszerű biztatás. Brinzan nem akarta kioktatni vagy meggyőzni arról, hogy nem hibázott. Ő felülről tekintett le a két fiatal orvosra: az orvosra, aki történetesen beteg, és annak a kezelőorvosára. Úgy nézett rájuk, mint döntőbíró, aki nem hoz ítéletet, mert ítéletet csak az élet hozhat. Árpád megérezte Brinzan szavaiban Istent, és ez megnyugtatta. Meg az, hogy Dunereanu doktornő már limonádét szopogatott, és nem emlékezett semmire. Pedig az, amin ő keresztülment, az maga volt a halál elleni küzdelem, de hál' istennek győzött az élet, amelyben minden lehetséges.

– Ugyan, ne is törődj vele, ez bárkivel megeshet. Pár nap múlva becsukódik az a kis mellhártyasérülés – legyintett Bozan, aki most érkezett vissza a pártgyűlésről. Új párttitkárt választottak: Pietraru doktor lett az.

Árpád nem ment haza. Talán, mert vezekelni akart? Lehet. De még inkább azért, mert félt, hogy kimozdul a tű a mellkasból. Estefelé többször köhögött a beteg, ami azt jelenti, hogy ismét kitágult a tüdő: ez jó jel. Már nem bugyborékol, viszont sárga genny folyt ki a csövön. Árpád megszagolta és ujjongva futott, hogy valakinek elmondja: tüdőtályogja van a betegnek, amely megrepedt és most ürül. Végre megvan a keresett gennygyülem! És ha jól kitakarodik, akár az operációt is megúszhat-

ja. „Íme, a hibából is születhet eredmény. Istenem, miért is lettem reanimátor?... De hál’ istennek az lettem.”

Ceglédbercelen is éltünk egy ideig, de ott sem volt maradásunk. Édesapám elgyalogolt Szeged mellé, ahol valami rokonai voltak, és egy egylovas kocsival tért vissza. Fölpakoltuk a holminkat, sőt, a nyulaimat is, bőven elfért mindenünk. Nekünk nagy gyakorlatunk volt a költözésben, én húszéves koromig negyven különböző lakásban laktam. Amikor költöztünk, rendszert kézben el tudtunk vinni mindent, mert semmink sem volt. Boldogok azok az emberek, akik a gyermekkorukat egy házhoz, egy udvarhoz, eperfához, szőlőlugashoz tudják kötni. Nekem nincsenek pontos emlékeim, olyan sok helyen laktam, hogy csak hézagokban maradtak fenn bennem bizonyos dolgok, azokat is összekeverem néha.

Poroszkált a lovacska egy nap és egy éjjel, míg Szeged–Felsőközpontba nem értünk, amit ma Balástyának hívnak. Egyszer valahol éktelen dudálással jött utánunk egy orosz teherautó. Apám erősen jobbra húzott a szekérrel, már volt tapasztalata. Furcsa volt, hogy a kamion rakterében egy jó magas meggyfa állt, tucatnyi orosz cselovek⁵³ szedegette róla az érett szemeket és köpdöste szét a magokat. Valahol meglátták a fát, kivágták, feldobták a kamionra. Ügyes fiúk. Valamit kérdezett a sofőr, és továbbhajtott. A katonák meggy-szemekkel dobálták meg édesanyámat, és röhögtek. Megúsztuk ennyivel. A rokonok forró tejjel és zsíros kenyérrel kínáltak meg. Egy fa- és építőanyag-lera-

⁵³Cselovek: orosz ember.

kat tulajdonosa volt apám unokatestvére, kellett neki a munkaerő, anyámat pedig a konyhán helyezte el. Mellesleg jobban kihasználták a szüleimet, mint a magyarul beszélő ceglédberceli sváb asszonyok, de legalább volt mit enni, volt kenyér, csirke, zsír elég.

Apám stráfkocsival járta a falvakat és az állomást, hozta és vitte az árut. Néha maga mellé ültetett a bakra, és falun kívül kezembe adta a gyeplőt, de csak ott. És jöttek a parasztok: egy zsák oltatlan mésszel, két tyúkkal, egy szekér téglával, egy süldő disznóval, de volt, aki oldalszalonnát, füstölt sonkát vagy egy zsák lisztet hozott. A legtöbben egy-két birkáért vásárolták az építőanyagot, a hatalmas, gyepes udvaron már mintegy száz birka, ahogy a szögediek hívták: „bürge” legelt. Ezek aztán néha hirtelen eltűntek, Budapestre vitték őket áruért cserébe, mert pénzt már senki sem fogadott el. Milliós, trilliós, billiós papírpénzek jelentek meg egyre több nullával, de hiába, mert nem értek semmit. Az értékegységet a tyúktojás jelentette: egy tojás egy skatulya gyufa, három tojás egy csomag Szimfónia cigaretta, négybe került egy autóbuszjegy Szege dig. A sofőr csak azt nézte, hogy ne legyenek töröttek, és minden tojást egyenként rázott meg, mert a záptojás lötyög. Olyan is volt, aki egy kosár tojásért vett egy szál deszkát, mert a faanyag drága volt.

Egy csendes nyári napon megjött Örzse néni, és kihordott minden asztalt az udvarra, leterítette őket fehér abroszokkal, és ujjnyi vastagságban lisztet egyengedett rájuk. Aztán feltört száz tojást, habbá verte, majd bespriccelte vele a lisztet.

– Ebből lesz a tarhonya, fiam – okított a férje, aki

alacsony, csenevész emberke volt, és igen furcsa dolgot művelt: elővett egy folyami kavicsot, azt megütögette egy darab acéllal és a szikráktól izzani kezdett bütykös ujjai között a tapló. Erről gyújtott rá. Ilyet sem láttam még. Kérdeztem, miért nem jó neki a gyufa? Mert azt elfújja a szél. Amíg a néni az abroszokat rázogatta, és négy, különböző nyílású rostát készített elő, a bácsi elmondta, hogy ő pákász. Vagyis pákász volt, de most már nem érdemes annak lenni, mert eltűnt a Fehér-tó, csak kisebb pocsolyák maradtak. Azt sem tudtam, mi a pákász, de ő elmagyarázta: se nem halász, se nem vadász, hanem mindkettő, aki mindent kiszed a vízből, amit talál: halat, békát, kígyót, teknősbékát, vidrát és sulyomgumót. Ezt disznónak adják, de embernek is jó, olyan, mint a karalábé, csak kisebb és savanykás. Most már csak csíkhalat lehet fogni a sekély pocsolyákban, az még van elég sok. Ör-zse néni szitálta a tarhonyát nagyság szerint, mert az estig meg kell száradjon, és milyen jó lesz télire, persze ő lebbencset is tud csinálni, de nem most, majd máskor.

Mikor kimentünk a szikes tóra fürödni a barátaimmal (ez a tó is csak térdig ért, mint a ceglédberceli kacsausztató), én csíkhalat kerestem és sulyomgumókat, de nem találtam. A többi fiú sem tudta, mi az a pákász, a zsidó patikus fia sem, de én elmagyaráztam nekik.

Akkor már volt tekintélyem az osztályomban, mert megküzdöttem a legerősebb fiúval, na meg sokat tudtam mesélni nekik Budapestről. Mikor kijöttem a vízből, a két lábamon összesen öt pióca ült. A patikus fia óvatosan leszedegette őket, és megtanított arra, hogy

csak a zöld hasúak embernek valók, a barna hasúak lópiócák. Nosza, jártuk a sekély vizet, és összefogtunk vagy kéttucatnyit. A patikus bácsi barackot nyomott a fejünkre, bár piócát már nem árult, és mindenki kapott egy Negro cukorkát.

Mi, fiúk, nagyon sokat beszélgettünk arról, hogy milyen jó lenne létrehozni a cserkészszervezetet, persze mi, kicsik, harmadik elemisták csupán „farkaskölykök” lehetnénk, de a patikus fia már nagyobb: ő lehetne a parancsnokunk.

Vöröskeresztes autó állt meg az iskola udvarán: akik kiszálltak, németül beszéltek, de olyan furcsán, hogy nem értettem, mit mondanak. Svájciak voltak. Minden gyermeknek adtak két tábla csokoládét és egy üveg sűrített tejet. Én még sohasem ettem svájci csokoládét, csak szaloncukrot, Negrót, esetleg medvecukrot, amit mi bakancsfűzőnek hívtunk. Mikor elmentek, elénekeltük nekik a cserkészindulót:

„Fiúk, fel a fejjel, a harsona zeng...
Fel, fegyverünk, vidám szavunk...”

A tanító néni gyorsan megmagyarázta, hogy a mi fegyverünk a ceruza és a füzet, gondolom, félt valamitől, pedig akkor már demokrácia volt, a magyarok túl voltak az első választásokon, a Kisgazdapárt győzött magasan, Tildy Zoltán lett a köztársasági elnök. Pont őt vártuk a mi falunkba. Az iskolánk szép sorban felállt az utcán, és az egész falu népe is kivonult némi összevisszaságban. Ott kellett találkozjon a szegedi püspökkel a templom előtt. A zsidó fiú izgatottan

magyarázta nekem, hogy itt a nagy alkalom: meg kell kérjem – mármint én – Tildy Zoltánt, hogy segítsen létrehozni a szeged-felsőközpointi cserkészőrsöt.

– Bátran odamész hozzá, és elmondod ezt neki.

– Miért nem mész te, hisz nagyobb vagy?

– Mert – és megtekerte a füle alá lelógó pajeszt – jobb, ha te mész.

A két fekete autó szinte egyszerre futott be, Szeged felől a püspök a pásztorbottal, Budapest felől Tildy Zoltán a testőreivel.

– Vajon kezét csókol a püspöknek? – hallatszott hátról. Én előretolakodtam, és határozottan elindultam Tildy Zoltán felé, aki kedves, alacsony bácsinak nézett ki. Valaki azonban elkapta a nyakamat, és el sem engedte, amíg a főnökök be nem szálltak a kocsikba.

– Még szép, hogy nem csókolt kezét, elvégre Magyarország elnöke, különben is református pap. De egymáshoz érintették a homlokukat, ahogy a papok szokták – kommentált a jónép. A bácsi, aki elkapta a nyakamat, rám kiáltott:

– Mit akartál csinálni, kölyök?

Elmondtam neki, amire a patikus fia tanított.

– Legyetek nyugodtak, majd lesz az is, a cserkészeket úgy fogják hívni, hogy úttörők – és elengedett. Hatalmas üstökben rotyogott a birkapörkölt, ami külön látványosság volt, de nem engedtek az üstök közelébe.

Este műsor volt a kultúrházban, mi is elénekeltük a cserkészindulót, és minden gyermek felmutatott egy ceruzát, amikor a fegyverünk szóhoz értünk. Jól emlékszem arra a versre, amelyet egy falunkbeli parlagi költő írt, el is szavalta. Ez a „költő” elszegényedett föld-

birtokos volt valójában, kecskeszakállat és pumpnadrágot⁵⁴ hordott, éjjelente a hegedűjét pengette, és olyan hangokat adott ki magából, mint az énekesek fellépés előtt, amikor beéneklük magukat, csak ő mindezt gyermektárgy mellett művelte. A vers címe és mondandója az volt, hogy „Döntsétek le a piramisokat! Ne emelkedjenek a homokszemek fölé, ne legyenek magasabbak, mint a többség!” A költő aztán nagyot sóhajtott, és folytatta: „De mégse döntsétek le a piramisokat, mert úgyis marad egy-két kő, ami a többiek fölé emelkedik”. Akkor még nem igazán értettem, mit akar ez jelenteni, de megjegyeztem, mert a közönség tombolva tapsolt, és Tildy Zoltán is kezet fogott a költővel.

A házfalak tele voltak ragasztva kommunista plakátokkal, de nem emlékszem, hogy valaki is kommunista lett volna a faluban az egy párttitkáron kívül: ő volt a kocsis édesapám előtt a fatelepen, de lopott. Ha „lekommunistázták”, kikérte magának, pedig pisztolya is volt, amelyet úgy hordott, hogy mindenki lássa.

Megjött édesanyám kisebbik öccse a fogságból: német katona volt Berlin eleste után is még három napig. Ő már értesült arról, hogy a másik nagybátyám, anyám idősebbik öccse elesett az orosz fronton: ez román katona volt. Édesanyám az asztalra borulva zokogott, és ordította:

– Nem igaz, hogy „ott, ahol szenvedni jó”⁵⁵! Nem akarok többé szenvedni! Nem bírom tovább...

Aztán fölállt, és kijelentette:

– Pakolunk és megyünk haza. Nagyszentmiklóstra.

⁵⁴Pumpnadrág: térdnadrág.

⁵⁵Idézet az „Ott, ahol zúg az a négy folyó...” kezdetű irredenta dalból.

Ha valamit kimondott, úgy is kellett hogy legyen, mert a mi családukban anyám volt a kapitány.

Sötét éjszaka értünk Kiszomborra, arra a tanyára, közvetlenül a román határ mellett, ahol anyám már járt, és ahol lefizette a gazdát. Hajnalban átszöktünk Romániába.

Az idegsebészeti vizeletszagú, nem olyan egészséges karamell- és jódiillatú, mint az általános sebészeti. Kozma doktor csak akkor jött erre az osztályra, ha hívták, de akkor aztán rögtön, mert Mihescu professzor türelmetlen volt, nem tűrt ellenmondást, és mindenről ő döntött, mint egy hajóskapitány. Árpád eleinte félt tőle, aztán rájött egy érdekes dologra: Mihescu azért ilyen akarnok és durva, mert ő még jobban fél.

Fél a műtétek előtt attól, hogy az operációval többet ront, mint amennyit használ. Fél műtét közben, nehogy életfontosságú központot sértsen meg, ami könnyen előfordulhat, mert az agy minden része egyformán szürke és véres, a kóros daganat pedig milliméterekre lehet az életet irányító idegektől. Ha túl bátran vágja ki a beteg részt, sértheti az életet. Ha benne hagy a tumorból akár csak egy cseppnyit is, hiába dolgozott, mert az újra kialakul. Közben állandóan fennáll a veszély, hogy az a beteg, aki lábon jön be – még ha támogatni kell is –, az asztalon marad, és lábbal kifelé viszik a cinterembe⁵⁶.

Rettenetes felelősség terhe alatt élt ez az ember. Diktatórikus, durva viselkedésével igyekezett kompenzálni az állandó félelmét. Ez a vörös képű, hentes alkatú, goromba ember tulajdonképpen lelkiismeretes és kitű-

⁵⁶Cinterem: régi kifejezés a temetőre, ravatalozót is jelent

nő agysebész volt. Kozma hamar rájött erre, ahogyan arra is, hogy ők ketten egyformán gondolkoznak és éreznek. Mert Árpád is félt. No, nem a törvényektől vagy a profitól: kizárólag a saját lelkiismeretétől. Attól, hogy elalvás előtt belenyilall a kérdés: vajon helyesen járt el, megtett-e mindent, amit kellett? Mihescu egy-két pohár konyakkal csillapította felajzott idegeit, de mindig csak operáció után, előtte sohasem. Évek múltán hirtelen halt meg szívinfarktusban. Szerette a Jóisten, de meg is érdemelte.

– Doktor úr, megnézné a gyermekemet? – szólt rá a folyosón egy kemény húsú, kontyos parasztasszony. A gyermek ott gügyögött az ágyon, keze-lába összecsavarodva, mint a Laokoón-szobor, nyaka félreállt, arcán a veleszületett idióta bamba grimaszmosolya.

– Asszonyom, ez a Little-kór.

– Tudom. Már négy éve kórházból kórházba járok vele.

– Sajnos itt én sem tudok segíteni.

– De tud! Figyeljen rám, de ne kiabáljon! Én erre a kislányra már elköltöttem egy Dacia autó árát, és sehol semmi, csak a kórházak. Ez pedig csak zabál és maga alá rondít. Jó, jó tudom: nem élhet sokáig, de most már én sem bírom tovább. Segítsen!

Egy kicsit kivárt, majd megszorította Kozma karját, nagy lélegzetet vett, és végre kimondta azt, amire már ki tudja, mióta készült:

– Adjon neki valamit, hogy aludjon el ... végleg. Megfizetem. Jól megfizetem!

– Nem szégyelli magát? Azt akarja, öljem meg ezt a gyermeket?

– Kértem, hogy ne kiabáljon. Értsen meg, és nézzen rám – két tenyerével megrázta jól fejlett melleit –, én még tudnék normális gyermeket szülni, de amíg ez a nyomorék a nyakamon van, az ágyba sem jutok.

Kozmában az orvosi öntudat újabb rohamra készült, de valahogy benne rekedt. Elnézte ezt az egészséges aszszonyt és azt a szerencsétlen gnómot, aki azt sem tudja magáról, hogy létezik, de azáltal, hogy van, csak szenvedést, bajt okoz mindenkinek. Akkor is egy élet, a természet csodás teremtménye, igaz, ebben az esetben hibás kreációja, de megölni!... Azt már nem.

– Drágám, legyen még egy kicsi türelme, ezek a betegek nem sokáig élnek. Tudja mit, adja be egy krónikus elfekvő kórházba, ott gondját viselik, amíg él, és maga mehet haza.

– Azt már nem! Jártam én ott, és láttam, milyen az elfekvő. A betegek a saját piszkukban fetrengenek, és élve rothadnak el. Én azt nem bírnám ki. Ha csendesen elaludna, meggyászolnám, eltemetném, de az elfekvőbe nem! Segítsen, kérem...

Mihescu hívatta, tehát azonnal mennie kellett. Együtt vitte őket a mentő egy nagyon fontos emberhez, haza. Elegáns villa a „pártdűlőn”, ahogy a nép hívta ezt az utcát, mert minden elkobzott házban valamilyen pártfejes lakott. Oroszlánmancs lábú, csavart mahagónibútorok, méteres kínai vázák, a falon a híres Ökrös szekér festmény (ki tudja, hány van belőle), és áporodott betegszag. Elég volt egy pillantás: kóma, mégpedig agyvérzés utáninak látszott, mert a beteg szája félreállt. Ezt mindenki tudta nyilván, az egész orvosi konzílium jelen volt, nagyjából azok, akiket az öngyilkos pártifjúnál is látott.

Itt is a magas, kopasz ideggyógyász prof véleménye volt a döntő, aki nem javasolt műtétet. Mihescu nem nyilatkozott, talán örvendett is, hogy ettől megszabadult.

– Nem engedem elvinni! Maradjon itthon a férjem, lesz, ami lesz.

Hát igen. A professzorok egyhangúlag megállapították azt, amit különben is mindenki tudott, és szépen elmentek. Mihescu nem is szólt semmit, csak intett Kozmának, hogy foglalkozzon vele. Világos. Maroşan, a Béga Klinika sebészprofesszora ment el utoljára. Oldalára fordította az öntudatlan beteget, tenyerével jó alaposan megtapicskolta a beteg hátát, és utána lemosta késszel.

– Vigyázni kell, nehogy tüdőgyulladást kapjon, vagy felfekvés alakuljon ki. Ezért minden órában hol az egyik, hol a másik oldalára kell fektetni... De hogy fogja táplálni, kolléga úr?

Eddig még senki semmit sem kérdezett Árpádtól, igaz, utasításokat sem adtak, pedig ő volt a legkisebb, mégis rámaradt az egész nagy ember kezelése, ápolása. Megpróbált egy kávéskanál vizet itatni vele, de az félrenyelt, és kiköhögte az egészet.

A mentők már elmentek, tehát gyalog indult haza. Illetve csak hazafelé, de támadt egy ötlete: eszébe jutott a „cickakkos” beteg, és visszament a klinikára, mert még volt a szekrényében egy ujjnyi vastag műanyag csöve. Ezt betette a mélyhűtőbe, majd a kómás beteg orrán át bevezette a gyomrába. Ezen keresztül már könnyen be tudta neki adni a gondosan előkészített kamillateát, és a szűrt húsleves is lement.

– Jó lenne elkeverni egy tojást tejjel és cukorral.

- Tehát híg madártejre gondol a doktor úr?
- Pontosan, de honnan tud ilyen jól magyarul? Talán magyar?
- Nem. Mi románok vagyunk, brádiak, de mind a ketten jól beszélünk magyarul.

Perceken belül elkészült az anyag: le is csorgott a csővön. Árpád ezt a beteget is úgy táplálta, mint Misut, aki- nek az állkapcsa tört darabokra, és kómában is volt, olyannyira, hogy utána nem is emlékezett Kozmára. Azóta alkalmazta a cikcakk módszert, milyen pofonegyszerű volt az egész, csak egy műanyag cső kellett hozzá.

Árpád már haza sem ment. Ugyan minek? A gyerekek a nagymamánál, Réka délutános. Egyenesen a színházba tartott, de még tett egy kis kitérőt: egy lej ötven baniért vett két csomag Eugéniát, de ettől a hazug csokoládépótlóval összeragasztott keksztől csak még éhe- sebb lett.

A *Tanítónőt* játszották, amelyet Árpád már többször látott, de számára a színház maga volt a szentély, olyan, mint a templom: minden előadás istentisztelet, de legalábbis embertisztelet, az élet tisztelete. Minden darabot megnézett. A legvonalasabb osztályharcos szörnyűsé- geket is, amelyekben sunyi, kövér kulákok fejszével pró- bálják megdönteni a népi demokráciát, de ügyetlenek, és megbotlanak a saját lábukban. Bezzeg a fiatal és fess párttitkár egyből leleplezi őket. Semmi kétség, az osz- tályharcos keménylegényt könnyű felismerni, olyan ha- tározottan lépked, és a sapkáján ott virít a rubin csillag, míg az imperialista bérencek fején zergetollas vadász- kalap hivalkodik. Kozma nem is azt figyelte, hogy mit, hanem azt, hogy hogyan csinálják azt, amit. A közön-

ség gyakran gyűlöli a negatív figurát, haragszik rá, és ez nagyon jó, azt jelenti, a színésznek sikerült meggyőznie a nézőket arról, hogy akit ő alakít, az tényleg gonosz. Sokkal könnyebb az ifjúmunkás csinibabának, főleg, ha gumicsizma és salopéta helyett a párt által megengedett rövidebb szoknyában illeg-billeg a színpadon. Az sem baj, ha pöszén beszél, ő kapja a virágcsokrot.

Szépek a festmények, de még kifejezőbbek a szobrok, mert térben jelenítik meg a valóságot, ezáltal emberközelibb az ő üzenetük. De a színház, amely a mozgás, a hang, az ének és a tánc összelelemezése, messze a művészetek legtokéletesebb megnyilatkozása. A jó színház egyesíti az összes művészetet, élő mozgásban alkalmazza azt. Csodálatos a Mona Lisa, a Dávid-szobor, de annak sejtelmes mosolya, márványhidegsége csak az élet egyetlen pillanatát örökíti meg: tökéletesen ugyan, de mereven. Ezzel szemben a színpadon ott lüktet az élet, mint az utcán, vagy nálunk otthon: a színházban elmélkedni, nevetni, de sírni is szabad. A színház maga az élet, és a színészek az egyesített művészetek papjai. Árpád szerelmese volt a színháznak, imádta a bemutatók izgalmas hangulatát, a többször látott darabok simogató újraátélését, élvezetét, az előadások utáni beszélgetést, poharazgatást a színészekkel.

– Olyan szépek vagytok, lányok, hogy Brigitte Bardot is megirigyelne – emelte poharát a csapzott hajú művésznőkre, akik éppen csak egy kicsit lemosták magukról a vastag sminket. Így, festék nélkül nem annyira feltűnőek, de sokkal emberibbek, civilebbek lettek.

– Ugyan – legyintett egy öreg színésznő –, őt is unja valaki.

Egy másik, ugyancsak veterán színész arról tartott előadást, hogy ő sem színpadra lépés előtt, sem utána nem képes enni egy jó darabig, annyira mocorog még benne a szerep, még akkor is, ha huszadszorra játssza. Árpád pálinkájának nagy sikere volt, talán azért, mert savanyú uborkát is hozott melléje. Állítólag így isszák az oroszok és a galíciai zsidók. Puiu doktor, aki már nagyon összefonódott a színésznővel, valahonnan egy üveg whiskyt varázsolt elő, hiába, a sebészek néha ilyesmit is kapnak. Nem sokat értett ugyan a beszélgetésből, de azért néha egy-egy magyar szót is kimondott, közben unottan szívta a Virzsíniáját. Minden előadáson ott volt, amelyben az ő színésznője is szerepelt, nagyon belebolondulhatott, ami addig még sosem fordult elő vele. Az egész város nagy Casanovának ismerte Puiut, és erre minden alapja meg is volt. Mesélik, hogy egy napsugaras vasárnap délelőtt az opera lépcsőin megjátszották az erkélyjelenetet. Puiu letérdelt a lépcső alsó fokára, szét-tárta karjait a színésznő felé, aki csak úgy röpült, és lélegzetelállító csókkal zárta a jelenetet. Szó, ami szó, nagy sikert arattak a sétálóutca közönsége előtt, voltak, akik „bis, bis!”⁵⁷ kiáltással ismétlésre biztatták őket.

– Igazad van, Árpád, a színház maga a lüktető élet, én színpad nélkül halott lennék. Ha száz életem lenne, mind a százszor színésznő szeretnék lenni. Szeretem a színpadot, imádok játszani.

– Azért nem mindegy, hogy milyen szerepet kapsz.

– A főszerep nyilván a legjobb, de a kicsit is elfogadom, csak játszhaszak. Tudod, szeretnék egy olyan darabot, amelyben minden szerepet én alakítok: a nőt és

⁵⁷Bis, bis!: Vissza, vissza!

a férfit, a fő- és minden mellékszerepet, csak én. Egyedül! Érzem, meg tudnám csinálni!

– Biztos érdekes lenne, de nem félsz attól, mit mondana a kritika?

– A kritika!? Megírhatják, hogy tehetséges vagyok, vagy azt, hogy pancser; szép vagyok, csúnya vagyok, kurva vagyok, bármit, csak írjanak! Írjanak, írjanak minél többet. Rólam.

Az öreg színésznő Puiu doktor fülébe sutyorászott valamit azzal a titokzatos, de kétségbeesett arcával, amelyről még nem mosta le az egész sminket. A következő csábos mosoly már Árpádnak szólt, tenyerével a száját is eltakarta, úgy súgta a fülébe:

– Van egy kis sérvem. Puiu, a drága, megoperál, de én rettenetesen félek. Ugye, elaltatsz? De nagyon, nagyon kérlek... – és megszorította a karját, mint a kontyos parasztasszony –, nehogy kivedd a protézisemet, mert ha valaki meglát fogatlanul, én biz’ isten öngyilkos leszek. Érted?!

Hogyne értette volna. Szépen elaltatta, kivette a protézisét, és operáció után, mielőtt felébredt volna, ügyesen visszatette. Senki sem vette észre, de ugyan kit érdekel az ilyesmi a sebészetben?

Nagy reccsenés: eltűnt előttem a kétkerekű targonca, beborult az árokba, de az ép kereke tovább forgott. A másik ripityúra tört. Anyám sikoltva dobálta szét a rakományt, hogy kiszabadítsa apámat a kocsi alól, mert nyakán volt a hám, ami megfojthatta volna. A húgom az ütközés pillanatában szerencsésen lerepült a csomagokról, ott ült az árok partján, nem sírt, mert

nem is értett semmit. Még nagyon kicsi gyermek volt. Az orosz katonautó, amely elütött minket, félig az árokba csúszott, egy véres arcú katona esett ki belőle, jajgatott, ordított és a Kalasnyikovját markolászta, készült lelőni mindannyiunkat. Apám felemelt kézzel ment feléje, és szerbül magyarázta, hogy nem mi vagyunk a hibásak, de ez nem lett volna elég, mert a síró katona egyik kezével a (talán) törött lábát markolászta, a másikkal viszont a géppisztolyt fogta apámra. Le is lövi, ha nem kászálódik ki a kabinból egy orosz katonatiszt: egy nő. Nem tudom, milyen rangja lehetett, de nagyon kiabált, és kirúgta a katona kezéből a Kalasnyikovot, viszont elővette a saját pisztolyát. Most anyám kezdett könnyöroggni, de meggondolatlanul németül. Ki tudja, miért? Hát igen, mi, nagyszentmiklósiak gyermekkorunkban három-négy nyelvet tanultunk egyszerre. Talán most hasznát is vesszük? Aligha.

A véres katona jajgatva vinnyogott a földön, a katonanő eltette a pisztolyát, a sofőr pedig előhúzott egy cifra üveget, amelyben valami kékes folyadék lötyögött.

Meghúzta, majd édesapámat is megkínálta. Ma is azt hiszem, hogy levendulaparfüm volt.

Ahogy befejeződött az ostrom, mindenki menekült Budapestről, mi is. Apám szerzett valahonnan egy két-kerekű targoncát: arra felpakoltuk, amink volt, ő és anyám hámba fogva húzták, én hátulról toltam, a húgocskám fenn ült a csomagokon.

Az orosz kamion elkapta a hátsó kerekünket, szerencsére csak azt, mi életben maradtunk. Nagyon drágán vettünk egy kocsikereket, mehettünk tovább. Ceglédbercel volt a cél.

Mezeiék előttünk mentek, már meg is érkeztek valami rokonukhoz. Mondták, hogy ők továbbmennek, egy messzibb faluban van az ő házuk. Jó, megyünk mi is, egyeztünk bele. Nem! Számunkra ott nincs hely. Mezeiék nálunk laktak, mert kibombázták őket, és mi befogadtuk az egész családot a mi egyetlen szobánkba. Számukra volt hely nálunk. Hát igen.

Ott álltunk a vadidegenben, fáradtan, elnyújtva és nagyon bánatosan, anyám sírt, apám káromkodott, de befogták magukat a szekér elé. Emlékszem: gyönyörű, napsütéses vasárnap délután volt, biztosan nagyböjti hét lehetett, mert az asszonyok kinn ültek a padkákon, és pattogatott kukoricát ettek. Anyámnak feltűnt, hogy sváb ünneplő ruhát viselnek, oda is ment két asszonyhoz, és rájuk szólt németül, de azok magyarul válaszoltak, mert németül már senki sem tudott ebben a sváb faluban. Anya és lánya, mindkettőnek a férje a háborúban, jól jött nekik a két fiatal munkaerő. Befogadtak a konyhába, a földön aludtunk, de volt fedél a fejünk felett.

Tavasza volt, és férfi alig a faluban. Apám szántott, vetett, kapált, nem kímélte magát, harmadában dolgoztuk a mások földjét, s ha szűkösen is, de volt mit együnk.

Egy nap bekvártélyozta magát hozzánk egy sonkadrágos orosz katonatiszt, első kérdése az volt, hogy hol van a kocsmá. Anyám szépen felöltöztetett, és én elkalauszoltam a kocsmába. Ott se szó, se beszéd fölön ragadt egy zöld ruhás, csizmás alak, bevitt a rendőrségre, és egy hatalmas pofonnal bedobott az áris-tomba. Nyilaskereszt nem volt ugyan az ingén, de még

nem olyan rég ott lehetett, mert a helye látszott. Rácsos ajtó, hűgyszagú szalma és két, nálamnál valamivel idősebb fiú, akiket nyúllopásért zártak be. Rám szól a csizmás, hogy adjak egy pofont az egyik fiúnak. Én csak meglöktem, erre az felpofozott, én ordítottam, és belefúrtam magam a hűgyos szalmába. Ezután a másik kettő pofozta egymást, parancsra, pedig barátok voltak. Én alig két órát ültem a börtönben, ahonnan anyám szabadított ki. Az orosz tiszt csak vállat vont, és még ő panaszkodott, mert alig egy deci pálinkát kapott. Másnap reggel mondja, hogy mosakodni akar, anyám egy lavór vizet tett ki neki az udvarra törülközővel, szappannal. Erre a sonkanadrágos a szájába vette a vizet, azt a markába köpte, majd az arcára kent. Láttam már mindenféle katonát, de ilyet még soha.

Utána sok katona jött, magyarok, németek, foglyok, sőt: szökevények. Például egy német tiszt, aki nyugat felé szökött, pedig akkor a háború még nem fejeződött be. Volt neki egy nagyon pici, alig ujjbegynyi iránytűje – amit nagyon irigyeltem tőle –, és egy botja, amelyre csak akkor tette föl a kikapát a zsebéből, amikor valakivel találkozott, hadd higgyék, hogy dolgozni megy. Jött egy német legény is, hiányzott az egyik szeme, csak tizenhét éves volt, drezdai.

A mi házunk, mármint ahová befogadtak, egy magas löszfal tetején állt, alattunk egy kacsausztató, ahol mi lubickoltunk: meg kellett volna tanuljunk úszni. A pocsolya mellett sárga kociút húzódott: az egyik vásárnap délelőtt épp egy fekete ruhás, kalapos férfi haladt két orosz katonával a háta mögött. Néztam őket, nem is tudom miért, amikor lövés dördült. A fekete ru-

hás összeesett, a kalapja elgurult, az oroszok továbbmentek lassan, kényelmesen, talán még a Katyusát is dalolták hozzá. Megölték a községünk polgármesterét, senki sem tudta, miért.

Nekem napi feladatom volt kimenni valamelyik, általunk megdolgozott földre, újkrumplit, zöldbabot, borsót szedni, megtakarítani és megfőzni, hogy aztán este anyám beránthassa. Akkor voltam második elemista. Iskolába is jártam, igaz, csak két hétig, de a tanítónő, aki kántor is volt, már az első hét után otthagyt, hogy olvassak föl valamit az osztálynak. Az osztályban még senki sem tudott olvasni, a kántornő is nehezen, de kedves asszony volt, megengedte, hogy felmásszak az eperfájára és teleegyem magamat, még egy szelet kenyeret is adott.

Az oroszok végeláthatatlan fogolykonvojokat tereltek az országúton. Oldalt lövésre kész géppisztolyokkal a muszkák, középen a kimerült legyőzöttek. A templomtér, ahol az iskolánk is állt, jól áttekinthető pihenőhely volt – olykor az oroszok is elfáradtak. Egy délelőtt jön a tanítónő, mondván, hogy van itt egy fogoly, aki tanító bácsi, és amíg a többiek pihennek, szeretne gyerekekkel foglalkozni. Sovány fiatalember volt, a zubbonya gallérja és a nyaka közé befért volna az ökle, de tudott mosolyogni és énekelni. Megtanított minket arra a dalra, hogy „Kolozsváros olyan város...”, ezt énekeltük vele, amíg az orosz el nem vitte. Utánamentünk az utcára, és tovább énekeltünk, ő pedig csak integetett, de azt hiszem, sírt is.

Volt a falunk határában egy kis erdő csenevész akác-fákkal: abban állítottak föl az oroszok egy hatalmas

katonai sátrat. A nagyobb fiúk azt állították, hogy löszerraktár, és rám parancsoltak, hogy hozzak ki onnan egy láda gránátgyutacsot. Félttem, de muszáj volt, különben megverték volna, hiszen én voltam az idegen, a „budapesti strici”, a leggyengébb. Befeküdtünk a bokrok alá, és figyeltük a puskás őrt, aki lassan körbesétált a lerakatot, dobtáras géppisztolyát olyan hanyagul lógatta, mint egy vadászfegyvert. Mikor végre eltűnt a sátor mögött, gyorsan bebújtam a sátorponyva alá, aztán vártam. Reszkettem és félttem. Patakozott rólam a verejték, a szívem olyan hangosan vert, hogy attól félttem, az orosz is meghallja. Különleges szagot éreztem: a kocsikenőcs, a bagaria⁵⁸, a tavaszi föld, a saját, csorgó testnedveim és igen: a halálfélelem szagát. Sok halottat láttam már, civilt, katonát, sőt akasztott embert is. Tudtam, ha az orosz katona megtalál, gondolkodás nélkül lelő. Felrémlt bennem a fekete ruhás polgármester guruló kalapjának emléke. Nem voltam még kilencéves sem. Hallottam, amikor a katona elment mellettem. Istenem, ha most fölemeli a ponyva szélét! De nem történt semmi, nyugodtan sétált tovább. Megragadtam egy nem túl nagy ládát, és kirohantam a bokrok közé.

Már esteledett, mire visszaértünk a faluba, jött haza a tehéncsorda is a kacsausztató melletti szekérúton. A ládában szalámirúd alakú dolgok voltak, meg valami morzsalékony, olyan, mint a homok, zsírpapírba csomagolva.

⁵⁸Bagaria: sötétszínű vagy vörös marha-, borjú-, kecske-, ló- és főleg tehénbőr, amelyet különleges eljárással lúgokkal, pácokkal és festőanyagokkal kezeltek, majd nyárfaolajjal megpuhítottak. A bagariabőr (vagy csak bagaria) a minőségi bőr egyik mellékneve.

– Ez biztosan valami robbanószer, próbáljuk ki! – mondta valamelyik, háborút nem tapasztalt kölyök. Gyorsan tüzet raktunk a löszfal egyik mélyedésébe, rá tettünk egy darabot a rakományból, és elszaladtunk. A fotelszerű bemélyedés pont a mi házunk alatt volt, ha ez felrobban, leomlik az egész ház! De már nem volt mit tenni. A kis tűzből egyre nagyobb füst szállt föl, az pedig hamarosan beborította a házunkat, a kacsáúsztatót, sőt: az egész falut. Egymást is alig láttuk a sűrű ködben, mert én tulajdonképp ködfejesztő gyerityákat loptam a lőszerraktárból. Megpróbáltuk eloltani először vízzel, aztán homokkal, de nem lehetett: a köd úgy buggyant föl a homok alól, mint a szilvalekvár, ha rotyog az üstben.

Az emberek az utcákon álltak, és nem tudták mire vélni a dolgot. Apám szerint biztosan valami hadgyakorlat, de lehet, hogy az oroszok félnek valamitől, különben mindegy, úgysem maradunk sokáig ebben a faluban. Elköltözzünk a rokonokhoz Szeged–Felsőközpontra.

Vészesen közeledett a hatodév vége és az ifjú végzetek kihelyezése, ami nagyon izgalmas dolog, mert nem mindegy, hogy a gazdag Bánátba, a civilizált Erdélybe vagy valahová, az isten háta mögé kerül az ifjú doktor, mondjuk a Duna-deltába, vagy – ami még annál is rosszabb – valahová Moldovába, „ahol még az ördög is elhagyta a kölykeit”. Mindegy, csak a Kárpátokon belül legyen. Igyekezett is mindenki azon belül maradni: a siker elsősorban a hat év osztályzatainak átlagától függött. Persze voltak kivételek, a házastársak például előre választottak, és ha közülük az egyik mondjuk bánáti volt,

a másik házastárs is maradt. Hatodéven házasodási láz fogta el a végzősöket: az ekkor kötött frigyek jelentős része érdekházasság volt. No, nem a vagyonért esküdtek össze, mert olyasmi már csak nagyon kevés kiválasztottnak jutott, hanem egy-egy jó munkahelyért. A fekete oltyán hallgató hirtelen beleszeretett a nagy csöcsű párttitkárnő lányába, és azonnal el is vette feleségül.

– Nem leszek bolond visszamenni Olténiába – mondta. Ugratták is a kollégái, hogy Olténiában, ugye, már nincs is temető, mert minden oltyán a Bánátban hal meg.

Különösen a lányok igyekeztek gyorsan férjhez menni, mert jól tudták, ha falura kerülnek, ott nagyon kicsi a választék: egy-egy lompos tanítóra, részeges könyvelőre, legjobb esetben eldurvult agronómusra számíthatnak. Minisztériumi rendelet értelmében minden frissen végzett orvos köteles volt három évig falun dolgozni, csak utána versenyvizsgázhatott valamilyen szakmát megcélózva, és csak ha az a vizsga sikerült, kezdődhetett újra a tanulás. Akadtak ebben is kivételek, persze, mert nem létezett olyan román törvény, amelynek ne lettek volna kiskapui. Kozmának egy ügyvéd betege mondta, hogy a törvény olyan, mint a vasúti sorompó: a nagyok átlépnek rajta, a kicsik átbújnak alatta, csak a marhák ütköznek belé. A kiskaput az orvosi egyetem nyitotta ki, de csak résnyire. Aki nekik tetszett, az maradt egyetemi gyakornoknak, különben mi történt volna a professzorok és politikai nagyfejesek gyermekeivel, meg a menyekkel, vejeikkel?

Nemcsak az egyetemet végeztek, hanem sokan mások is kötöttek érdekházasságot, néha csak azért, hogy városi személyazonosságot kapjanak. Enélkül lakást sze-

rezni, igényelni, de egyszerűen csak a városban laknia sem volt szabad senkinek.

Árpád személyazonossági igazolványa sem volt egészen rendben, mert fiatalkori, zsenge bajuszos fényképe szerepelt benne, ő pedig azóta szakállt növesztett. Szép, sűrű, fekete szakállt, amelyet rossz néven vett a szocialista erkölcs, mely szerint a szakáll kapitalista, sőt: vallásos csökevény. Kozma doktor annál is inkább ragaszkodott a szakállához, hogy ezzel is tiltakozzon a párt politikája ellen. Egy alkalommal igazoltatták, a milicista megfenyegette, de nem büntette meg, mondván:

– Mert maga nagyon kedves volt az apámhoz. De vigyázzon!

Kozma Árpád nem is emlékezett erre a betegére.

A nagy ember kezdett ébredezni: kinyitotta a szemét és gügyögött, de a jobb oldala béna maradt. Kozma doktor csöves táplálása bevált, az asszony azt állította, hogy a férje még hízott is kicsit. Egész délelőtt mélyen aludt a beteg, de estefelé egyre izgatottabb lett, hánykolódott az ágyon, és érthetetlen szavakat mondikált. „Ilyen az intellektüel életritmusa: délelőtt tompa, este kivirágzik, mint a tök. Úgy tűnik, megmarad” – állapította meg a kopasz ideggyógyász prof.

Kozma későn érkezett a klinikára, a főnővér kiabált, a kis Ilonka sírt, mert a főnővér megszidta egy cserép muskátli miatt, amelyet az ablakpárkányra helyezett. Ő, nem a virág ellen volt kifogása a nőnek: az háborította fel, hogy a székelő lány pedánsan fehér krepp-papírba csomagolta a cserepet. Az a szegény, zöld levelű növény piros virágot hozott, és nem tehetett róla, hogy a fehér papírral együtt piros-fehér-zöld színben provokál.

– Azt mondta a főnővér, hogy nacionalista és irred... irredi...

– Irredenta – javította ki Árpád.

– Igen, az vagyok, de az mi?

– Ugyan! Nem történt semmi, de nem szeretem a rendetlenséget. Mert ha valaki ezt meglátja... Még félreértheti. Hát nem? Ugye, hogy igazam van, Kozma doktor? – kérdezte, és csábosan Árpád arcába fújta a füstöt.

– Nincs igaza. Mert a világon huszonnyolc államnak piros-fehér-zöld a lobogója. Ugyanakkor Budapest városának piros-sárga-kék színű a zászlaja. Ezt tudta, főnővér elvtársnő?

Másnap reggel a főnővér elpanaszolta a raporton, hogy a klinikán egyesek nem tisztelik, pedig ő következetesen betartja a pártpolitika irányelveit, amelyekre most, a szocializmus építésének kiteljesedési szakában olyan nagy szükség van. Pietraru doktor hevesen bólogatott, Dani professzor úr elbóbiskolt. Drámai hangon előadott párthűségi nyilatkozata nem hatott meg senkit, annál sokkal érdekesebb hír rázta fel a sebészetet: Pietraru doktor nőszül! Elveszi Dani prof lányát, azt a szépséget, szóké, csúnyácska és nem is túl okos fehérnépet. De mit számít mindez? Fontos, hogy Dani prof veje legyen, az öreg hamarosan kidől, a helye megürül, és majd a párt kijelöli, ki lesz az utódja. Nyilván a párttitkár, aki már úgylát benne van a családban, tehát dr. Pietraru lesz a főnök.

Stefán bácsi ismét emelgette a betegeket, halottakat, csak a nagyon súlyosaknál kért segítséget. De szomorú volt az öreg.

– Van egy nagyon szép kertem: szőlő, gyümölcsfák és

minden egyéb. A sváb szomszédjaim elmentek Németországba, helyükbe jött egy moldovai család: fél tucat gyermek, nagybacsák is, de a kertjüket nem művelik meg. Igaz, a felébe kukoricát vetettek, de ki hallott ilyet, konyhakertbe kukoricát? Kerítés nincs közöttünk, nem is kellett, amíg sváb volt a szomszédom, most pedig mindegy, mert állandóan átjárnak és lopnak az én kertemből. Nappal is. Mondtam a kamasz fiúknak: adok nektek szívesen, de ne szaggassátok ki a zsenge murkot, és ne törjétek le az éretlen gyümölcsöt. Tudja, doktor úr, mit csináltak, amíg én itt feküdtem? Kitépték az összes káposzta-, karfiol- és paradicsompalántámat, derékba törték a gyümölcsfa csemetémet.

– Jelentse fel őket a rendőrségen!

– Nem merem. Azt mondták, felgyújtják a házamat és eltörik a lábamat, ha valakinek szólni merek. Azt hiszem, jövőre én sem dolgozom meg a kertemet. Minek? Esetleg lucernát vetek belé, de lehet, hogy csalánt, az legalább csíp.

Volt egy betege Kozma doktornak, régi bagós öregember, sípolt és bűgött a tüdeje, szörtyögött benne a gennyes váladék. „Persze, az altatás miatt” – legyintett Pietraru.

– Inkább a rengeteg cigaretta miatt, amit életében elszívott.

– Meg a túl sok víz miatt, amit beadtál neki, pedig megtiltottam! – vádaskodott a növényében félúton megrekedt, de különben jókezü sebész.

Kozma doktor lapos tenyérrel alaposan megpaskolta az öreg hátát, mire az kivörösödött, és felszakadt tüdejéből a váladék. Megnyomogatta az ádámcsutkája

alatt, amitől még erősebben köhögött. Felköhögött. Ez a jó. Mert ha benne marad a váladék, tüdőgyulladás lesz belőle. Kozma doktor most jött rá, hogy kis műtétek, tehát rövid ideig tartó altatás után nincs, vagy nagyon ritka a tüdőszövődmény. De az ilyen öt-hat órás operációk után nagyon gyakori, főleg a dohányzó öregeknél.

– Itt úgy megvernek minket, mint a lótolvajokat – köpött egy nagyot az öreg –, de jó ez így: megkönynyebbül az ember utána. Tudja, doktorkám, én pilóta voltam, én bombáztam le Budapesten a hidakat!

– Azért mégsem mindet, mert a Margit hidat már jóval előtte felrobbantották.

– Akkor a többit – legyintett, mint akinek ez olyan mindegy. – De nem nagy bombákkal... Hihhi... azt az amerikaiak csinálták. Mi kisebb vadászgépekkel, német felségjelzésű Messerschmiedekkel kisebb bombákat dobáltunk, de nagyon pontosan a híd közepére, mert nagyon alacsonyra ereszkedtünk... hehehe... – és elkapta egy köhögési roham. Nagyon jó! Mármint az, hogy kiüríti magából a mérges váladékokat.

Dani professzor hívatta Kozmát. Vajon mit akar?

– Holnap reggel felvételi vizsga a nagydoktorátusra. A rektorátuson. Legyél ott.

– De professzor úr, én most nem vagyok felkészülve erre. Tavaly azt tetszett mondani, még várjak.

– Tavaly nem volt helyem, most van. Készülj fel és punktum – hunyorított az öreg mindkét szemével.

Árpád almát vett a hétszáz éves piacon, amikor valaki hátulról megfogta a könyökét. Megijedt, hátha megint az a kopasz szekus, aki egyszer már elvitte. De hál' istennek nem az volt, hanem Müller, az orvostanhallga-

tó, akit kizártak az egyetemről, mert beadta a kérvényét, hogy ki szeretne telepedni Nyugat-Németországba.

– Nagyon nagy bajban vagyok, doktor úr. Három nap múlva be kell vonuljak, ma kaptam a behívót.

– És akkor mi van? Mások is voltak katonák.

– Igen, de én pont mához egy hétre kapom meg a végleges útlevelemet. Ha elvisznek katonának, közben az útlevelem lejár, soha többé nem jutok ki Németországba. Kellene egy betegszabadság. Legalább tíz napra... Kérem, doktor úr..., engem kizártak!

– Tudom, fiam. Engem is – és beleharapott egy almába, csak úgy, mosatlanul. – De tíz nap, az kevés. Elvisznek a katonakórházba, és minden kiderül. Viszont van egy ötletem... húha!

Este őszintén beszélt Puiúval. Az ötlet egyszerű: ki kell venni a gyerek vakbelét. Így nem vihetik el katonának, de tíz nap múlva nyugodtan utazhat akár Nyugatra is. Hogy ez fölösleges műtét? Az igaz, de nem ez lesz az első egészséges vakbél, amelyet kioperálnak. Ha nem is életmentő, de ebben az esetben sorsmentő operáció lesz.

– A Zsil völgyében most tartóztattak le egy sebészt, aki jól fizető kulák fiúknak felvágta a hasukon a bőrt, szépen összevarrta és a kibocsátó cédulára ráírta, hogy májoperációt hajtott végre. Ez röntgennel sem ellenőrizhető, mégis lebukott, mert besúgták – igazította meg selyem díszszebkendőjét a szivarzsebében Puiú, és elegánsan bólintott. Aztán kijelentette, hogy a színházba készül, de egy nap múlva megcsinálják.

Másnap Árpád rövid altatás után szemétkosárba dobta az ártatlan féregnyúlványt. Müller így nem lett román

katona, de a forradalom utáni első napokban egykamonnyi segílyt hozott a sebészetnek és egy üveg whiskyt Kozma Árpádnak. „Danke von Dr. Horst Müller.”

Októberben érkeztünk Budapestre, pontosabban menekültünk, mint mindenki, mert jöttek az oroszok és a románok. Az amerikaiak csak bombáztak, de minden nap délben tizenegy és tizenkét óra között. Ilyenkor hihetetlenül sok, több ezer apró repülőgépecske fedte be az egész égboltot, olyan volt, mint egy mintás női kendő, a föld és az ég tompa morajlása a csontjainkba is behatolt.

Közben hullott a rengeteg vékony sztaniolcsík⁵⁹, amelyekről azt állították, hogy a radarok megtévesztésére szolgálnak. Megszólaltak a háztetőkre szerelt szirénák, először a kisriadót jelezték, amellyel nem nagyon törődtek a népek, legfeljebb talán egy kicsit jobban siettek, mivel öt-hat perc múlva megszólalt a nagyriadó, és ekkor már kötelező volt az óvóhelyekre menni.

Az utcákon nagy nyilak jelezték, hol van egy pince, bunker, aluljáró, vagy máskor csak egyszerűen közvéce. A villamosok megálltak, minden bolt bezárt, a néptelen utcákon csak egy-két légoltalmi őr figyelte az eget a kapualjakból, de hamarosan ők is föld alá bújtak.

Az élelmiszerboltokban semmi, csak néha lehetett szőjababból készült kenőmájast és kivételes esetben nagyon vastag bélbe töltött lópárizsit kapni: ezt nagyon szerettem. Hiába volt kenyérjegyünk, a boltokra hatalmas betűkkel ki volt írva, hogy kenyér nincs. Érde-

⁵⁹Sztaniol: alufóliacsík, ezüstpapírcsík.

kes, a posta zavartalanul működött, egy nappal az ostromgyűri bezáródása előtt még kihordták a leveleket.

Nagyriadó alatt a pincében félelem, rettegés uralkodott, többen a rózsafüzért imádkozták. Mikor egy nagy robbanás megrázta fölöttünk a házat, azt találgattuk, hol csapódott be a bomba. Rossz helyen laktunk, pár száz méternyire a Nyugati pályaudvartól, így nekünk is jutott belőle. Mi, gyerekek, már annyira megszoktuk a napi nagyriadót, hogy fel sem vettük, sőt örvendtünk, hogy találkozhatunk egymással, és végigkacarástunk azt az órát, amíg mások imádkoztak, amíg meg nem szólalt a hosszú, egyenletes szirénaszó, amely a nagyriadó végét jelezte. A legrosszabb a légiriadók alatt az volt, amikor a rádióadás is megszakadt, de bekapcsolt helyébe a kommunista Szabad Kossuth adó. Félelmetes, síron túli férfigang fenyegetett: „Hitler bérencei vagytok. A vég közeleg!”. Véres megtorlást helyezett kiállításba, de a szavakra már nem emlékszem, csak arra, hogy végig ugyanazt a szöveget ismételték, amíg a nagyriadó tartott.

Egyszer az utcán voltunk anyámmal, amikor egy dupla fedelű repülőgép jelent meg felettünk, nem is túl magasan, vörös csillag volt rajta, tehát orosz gép, de nem szólaltak meg a szirénák, a város mintha észre sem vette volna, úgy nyüzsgött tovább. Mit számított egyetlen nyavalyás „Mari néni”? – mert így hívtuk az orosz kisrepülőket, amelyek különben is csak röpcédulák sűrű felhőit szórták le közénk, persze magyarul. Nyilas járőrök kiabáltak, hogy „Ne vegyék fel, mert akinél röpcédulát találunk, az felkoncoltatik!”. Édesanyám mégis elkapott egyet, szerencséire őt nem kapta el senki.

Mi, gyerekek, az udvaron múltattuk az időt, amikor nem volt riadó: én a viceházmester két fiával általában háborúsdit játszottam. Lécdarabokból géppisztolyt szegeztünk össze, üres konzervesdobozokba szurkot öntöttünk és egy fadarabot tettünk: ez volt a gránát. Persze mindig én kellett legyek az orosz, és ők a győzedelmes németek, és amikor úgy csináltak, hogy pukk-pukk, el kellett essek. A nagyobbik fiú már tizenkét éves volt, én alig fejeztem be az első elemet, akárcsak az öccse.

Egy nap jöttek a nyilasok, mindenkit kizavartak a pincéből, a szomszédos Aradi utca egyik pincéjében sok krumpli és sárgarépa van, azt ki kell onnan rámolni, de mindenki hazavihet, amennyit akar. Tényleg így volt, de borzasztó bűdösség is, mert majdnem minden meg volt már rothadva odalent, mi édesanyámmal mégis többször fordultunk, és az udvaron hóval takarítottuk meg, ami még használhatónak tűnt, mert csapvíz már régóta nem volt, havat olvasztottunk, azt ittuk.

Ott láttam egy tömegsírt, legalább ötven hulla fektült benne, olyanok voltak, mint az apró olajos halak egy konzervdobozban, de nem olyan rendezetten fektüdtek. Egy katona meszet szórt a hullákra. Úgy emlékszem, civilek voltak, itt-ott sárga csillag is látszott. Az utcán sok sárga csillagos embert láttam, volt, akin csak úgy csüngött a gyűrött, szakadozott sárga rongydarab, másokon kikeményített vagy éppenséggel kartondarabra feszített Dávid-csillag hivalkodott. Este öt óra után már nem volt szabad kimenni az utcára, mert az első felszólítás után rögtön lőttek a nyilasok. Státárium volt.

Háromemeletes bérházban laktunk, a négyszögletes kicsi udvaron – ahová csak a déli harangszó idején süttött be a nap – hatalmas szemétdomb gyűlt össze, de abban semmi elégethető anyag nem maradt, mert azt már eltűzeltük a pincében. Pontosabban abban a két pincében, ahová már rég leköltözött az egész ház népe a menekült rokonokkal együtt.

Karácsony szentestéje volt, édesapámmal ketten (mi, férfiak) fenn aludtunk az egyszobás lakásunkban, a harmadik emeleten. Hideg volt, és egész éjjel lóttek, robbanások hallatszottak, recsegett-ropogott az egész ház, betörtek a kék csomagolópapírral gondosan elsötétített ablakok. Egy percet sem aludtam, de érdekes módon nem is féltem, pedig másnap kiderült, hogy a mellettünk lévő lakásba, alig két-három méternyire tőlünk becsapott valami, és leomlott a szomszéd szoba utcára néző fala. Reggel kinéztem az ablakon, a járdán egy nagyon magas, fekete ruhás ember feküdt hanyatt, széttárt karral, mint Krisztus a keresztfán. Szép csizma volt a lábán. Mondtam a pincében, hogy egy csizmás hulla fekszik a házunk előtt, de senki sem mert kimenni az utcára, a viceházmester különben is éjjel-nappal zárva tartotta a kaput.

– Tudom, én lőttem le – mondta az ugyancsak fekete nadrágos és csizmás bácsi (nyilas rendőr volt, és néha bejött a feleségéhez, aki egy ideig ott élt velünk a pincében).

– És miért tetszett lelőni?

– Mert kommunista volt.

– Honnan tetszett tudni?

– Rászóltam, hogy álljon meg, és nem állt meg.

Másnapra valaki kegyeletből havat lapátolt a nagy, fekete halott fejére, de a csizmája eltűnt. Ezután ott feküdt a járdán nagyon sokáig, már a hó is elolvadt, senki nem takarította el.

Csend volt, elővettem a fából készült géppisztolyomat, és mentem a barátaimhoz játszani, de amikor megláttam a viceházmester nagyobbik fiát, megijedtem. Ott állt a lépcső harmadik fokán szétvetett lábakkal, fekete nadrágban és csizmában, a nyakában egy igazi géppisztoly lógott. Leventesapkája volt, nyilaskezeszttel. Mondott valamit, de nem értettem, mert nagyon dadogós volt ez a tizenkét éves fiú.

Aznap nyilas nemzetőrök kutatták át a pincénket, katonaszökevényeket kerestek, de nem találták meg őket, azt a kettőt sem, akiket a szalmazsákokban bújtattunk el. Viszont a pincéből elvitték apámat és még két öregembert. Apámat eddig megbízhatatlan elemként kezelték, mert Romániából szökött át, de most már senkit nem érdekelt a felmentő papírja. Sírtunk és imádkoztunk, közben megfőztük a szárazbabot, mert mindennap csak azt ettünk, vagy sárgaborsót, amit jegyre adtak, amikor még adtak, de akkor nem ettük meg az egészet. A bab és a borsó mentett meg nagyon sok embert az éhhaláltól Budapest ostroma alatt. „Ennek a két növénynek szobrot kellene állítani a Gellérthegyen” – mondta egy öreg jóval a háború után.

Édesapám néha, nagyriadó után kimerészkedett a pincéből, arra ment, amerre füstölögtek a házak, és ha talált egy döglött lovat, annyit kanyarított ki belőle, amennyit csak elbírt és amennyit a többiek engedtek. Egyszer talált egy egész, bomba által megölt lovat,

már napok óta teljesen be volt havazva, szerencsére senki nem vette észre. Egy egész combot hozott haza patkóستul. De most elvitték a nyilasok, csak a Jóistenben bízunk. Meghallgatott, mert apám délután haza is jött. Elmondta, hogy a nyilasok mindhármukat bezárták egy utcára nyíló pincébe, talán suszterműhely lehetett, azután elmentek. Nagyriadó alatt bomba csapott be a szemben lévő emeletes házba, az leomlott, a pinceajtót kiszakította a légnyomás. Apám kinézett az utcára, sehol senki, hazajött. A másik két öreg nem mert elszökni, nem is láttuk őket többé. Ezentúl nem két, hanem három katonaszökevényt bújtattunk.

Nagyon hideg volt a pincében is, ahol sűrűn egymás mellett álltak a priccsek, rozoga ágyak és csak egy benzineshordóból eszkábált dobkályhával fűtöttünk, de nem mindig volt mivel. Valaki felfedezte, hogy a mellettünk lévő ház pincéjében könyvlerakat van, Golfinger, a tulajdonos pedig Auschwitzban. Nosza, nagy nyalábokban hordtuk át a könyveket, nagyon jól égtek, csak állandóan rakni kellett a tüzet. Én voltam a tüzelőfiú, minden könyvet megnéztem, amelyik tetszett, azt félretettem és ráültem, a többit meg bedobtam a tűzbe. A nyitott kályhaajtó fényénél olvastam, mert villany, petróleum vagy gyertya nem volt. Nagyapámtól, a nyomdásztól megtanultam a betűket, és már második elemista kellett volna legyek, ha lett volna iskola, de igazán ott tanultam meg olvasni a nyitott kályha pislogó fényénél az ostrom alatt.

Éjszaka elkezdtek puskatussal verni a kaput: megjöttek az oroszok. A mi pincénk lejárátát minden este szódabikarbónás zsákokkal torlaszolták el a katona-

szökevényeink, az volt az udvaron, így nem találták meg az első oroszok. A szomszéd pincébe betörtek, hallottuk a sok mássalhangzós szláv ordításokat és az emberek vinnyogását. Egy lövést is. A két szomszédos pince között volt egy szűk átjáró, azt a mieink eltorlaszolták egy ócska szekrénnyel, amelynek a háta a szomszédba nézett. Én szerettem elbújni benne, akkor is ott voltam, és egy résen keresztül láttam, mi történik a szomszéd pincében. Több asszony sírt egy prices körül, egy másikon három orosz lefogott egy nőt, a negyedik rajta feküdt, láttam a meztelen ülepét, ahogy mozgatta. Akkor láttam először élő orosz katonát és nemi erőszakot. Hozzánk nem jöttek be.

Másnap reggel csend volt a szomszéd pincében is. A férfiak lebontották a torlaszt, és apám (ugyan, ki más?) felemelt kezekkel kiment az udvarra. Én persze utána. Ott feküdt a szemétdomb mellett, a hóban egy halott, akit az éjjel lőttek le a szomszéd pincében. Összekulcsolt kezeire valaki egy rózsafüzért bogozott. Az udvaron katonai terepjáró állt, nem is tudom, hogyan fért be a kapun: körülötte három orosz katona. Apám szerbül köszönt nekik, és keresztet vetett, ők is, de azt hiszem, nem értették. A legfiatalabbik tejarcú ifjú tiszt lehetett, mert nem lehajtható füles, hanem szokatlanul nagy, lapos tányérsapkát viselt. Apám neki magyarázott valamit, erre lejött hozzánk, a pincébe, mindenki félve bámulta, ő is óvatosan figyelt körbe.

– No nézd, milyen csinos fiú – mondta hangosan egy bögyös pincelakó. – Ezzel érdemes lenne nemi erőszakot elkövetni – de ezen csak ő kacarászott. Anyám megkínálta a tisztet feketekávéval, ami cikóriából készült,

persze cukor nélkül, mert cukrot már hónapok óta nem láttunk. Megitta, elment, és mi megnyugodtunk, de nem sokáig, mert más oroszok jöttek, és elvitték édesapámat: azt mondták, tolmácsnak, de mi nem hittük. Estére hazajött, és hozott egy maréknyi cvibakot⁶⁰.

Ezután többször elvitték, de sohasem kapott semmit, csak egy cirill betűkkel írott igazolványfélét, melynek értelmében ő a szovjet hadsereg védelme alatt áll. Ez bizony jó volt, mert a két bújtatott katonaszökevényünket elvitték. Ha a nyilasok elkapják, felkoncolják őket, hogy az oroszok mit csináltak velük, nem tudom.

Édesapám járta a várost, volt papírja, de semmit sem talált. Egy nap mégis hozott egy fiatalasszonyt a karjaiban, mégpedig a férje segítségével, mert az asszonynak hiányzott mind a két lába. Többől. Az Aradi utcában, nagyon közel hozzánk, bombatalálat érte a házukat, alig maradt valaki életben. Apám megsajnálta őket, igaz, nekünk is csak egy szobánk volt, de nekik egy sem. Mezeinek hívták a férfit, vasutasként dolgozott azelőtt, és volt két kamasz lánya. Ők négyen és mi négyen: most már nyolcan voltunk egy szobában.

Továbbra sem volt mit enni, Budát még tartották a németek, onnan mindenki menekült Nyugatra, mi éhezünk. Az udvarunkra ezután is bejárt egy orosz terepjáró, az öreg sofőr kenyeret osztott a katonáknak. Mindegyiknek egy fél, tepsiben sült, hihetetlenül fekete kenyeret adott. A kapu alatt ott álltak a kiéhezett civilek, és órát, jeggyűrűt ajánlottak egy-egy-egy komiszkenyérért. Egy öreg zsidó – gondolom, az lehetett, mert fityegett rajta a sárga csillag – egy arany zsebórát

⁶⁰Cvibak: kétszersült, vagyis szárított kenyér, amit a katonák ellátmányként kaptak.

adott a sofőrnek két egész kenyérért. Nem voltam szerelmes az oroszokba, és most sem vagyok, de el kell mondjam, hogy ott, egy februári napon, kaptam egy szelet fekete kenyeret az öreg katonától. A húgom is. Boldogan szaladtunk fel, és édesanyám elé tettük. Ő elsírta magát, és nyolc egyenlő részre osztotta. Már három hónapja nem ettünk kenyeret. Mezeiék sem.

Az utcán egyre több embert láttunk sárga csillaggal a kabátján, a mi pincénkből való két nő is felaggatta. Nem úgy tudtuk, hogy zsidók, és nem is voltak azok, de most úgy remélték, hogy ez valami előnnyel járhat. Bezzeg a kis begyesnek volt kenyere, húskonzerve, kockacukra és hosszú hülnis⁶¹ orosz cigarettája. Mondták, hogy nagy dáridókat rendez a lakásán féltucatnyi orosz-szal, és van fűtenivalója is a sok vodka mellett. A mi orosz bácsinknak apám adott egyarasznyi feszületet, az megköszönte, és mondta, hogy ő „kling-kling”, vagyis villamosvezető Moszkvában. Jó ember volt.

Már elolvadt a hó, édesapám kerített egy kétkerekű targoncát és egy végkimerülés előtt álló, botladozó lovat. Maga után húzta mind a kettőt. Harsányan röhögtek rajta az oroszok a Híradó mozi előtt, és mutatták, hogy ültesse a lovat a targoncába, de a szerencsétlen állat hamarosan összerogyott. Így aztán csak egy nagy darab, de garantáltan friss lóhúst hozott haza. Felpakoltuk a targoncánkat, Mezeiék meg egy másikat, és elindultunk falura, mert Mezeiék azt állították, hogy náluk még van mit enni.

Ha arra gondolok, hogy Budapesten összesen öt hónapig éltünk, és túléljük, az az érzésem, mintha sokkal

⁶¹Hülni: hosszú szipkájú.

több idő telt volna el az éhező, halálos fővárosban. Pedig nem, mert 1944 októberében menekültünk Keskemétről Pestre, és márciusban, amikor még nem volt vége a háborúnak, már Ceglédbercel felé gyalogoltunk, tele hiú ábrándokkal.

Hiába kacsingatott az öreg biztatóan, Kozma mégis izgult, mert ő minden vizsga előtt izgult, de rendszerint csak addig, amíg kihúzta a kérdést, amelyre felelnie kellett.

– Én minden előadás előtt izgulok, akkor is, ha már huszadszorra játszom, de ahogy meghallom a saját hangom, rögtön elmúlik – mondta egy színész barátja. Kozma akkor is izgult, amikor alaposan fel volt készülve a vizsgára, hát még most.

– Mi az, hogy kancsal? – szólt rá Buluca, az urológus prof.

– Hát az, aki keresztbe néz, kancsi.

– Látom, ezt sem tudod, hiába vagy magyar. Édes magzatom, ha a kan csal, az azt jelenti, hogy a férj megcsalja a feleségét – hahotázott a jókedvű „húgyász”, ahogy Buluca prof becézte önmagát, és vele együtt a jóságos plüssoroszlán, Dani prof is kacagott. Ők ketten képezték a vizsgáztató bizottságot, más nem is volt a teremben.

– Aztán miért növesztettél szakállt?

– Mert kezdenek elnőiesedni a férfiak, hogy legalább látszódjék; hogy lássák...

– Azok is, akiknek ez nem tetszik, ugye? – kezdtek hahotázni megint: a két öreg jól szórakozott. Aztán Buluca kezét nyújtott.

– Menj, magzatom. Bekerültél.

Három érdekes szokása volt Buluca professzornak: mindenkit magzatomnak szólított, akár férfi volt az illető, akár nő, de ezt olyan kedvesen csinálta, hogy senki nem vette rossz néven. Ha egy nő – főleg a fiatalabbja – valamit meg akart köszönni neki, esetleg hálapénzt akart adni, határozottan rászólt:

– Csókolj kezet! – és nyújtotta vörösre mosott sebész jobbját. – Én vizeletben és székletben turkállok, azért tiszta a kezem.

Az asszisztensnők, takarítónők szívesen csókoltak neki kezet, mert ilyenkor mindig kaptak huszonöt lejt. És a harmadik dolog: Buluca sajnált minden percet, amelyet dohányzás nélkül kellett leélnen, rendszerint az égő csikkről gyújtotta meg a következő cigarettát, így hegesztette össze a koporsószegeket. Aranykezű sebész, meglegelkű orvos volt, szívinfarktus vitte el.

Több mint száz orvos tolongott a rektorátus folyosóján arra a huszonöt doktorátusi helyre számítva, amelyek közül Kozma Árpád egyet már megkapott: és milyen könnyen! Könnyen? Nem most a vizsgán kellett megoldozzon érte, hanem jóval azelőtt. Akkor még nem tudta, hogy a huszonötből egyedül ő, Kozma Árpád fogja elnyerni az orvostudományok doktora címet.

Boldogan ment ki a napfényes utcára, és csodálkozva szemlélte a sok szép temesvári házat, a bécsi szecessziós stílusban épült palotákat, gazdag stukatúrával díszített bérházakat, pufók angyalakat, kariatidákat. Hogy nem vette ezeket eddig észre? Mert vagy reggel korán vagy késő délután sietett el alattuk, mellettük, amikor azok még vagy már homályba burkolóztak, de most a délelőtti napsütésben, más megvilágításban minden

olyan új és olyan szép volt. Mit csinál ilyenkor egy jókedvű aneszteziológus? Hát visszamegy a klinikára, mert ott betegek, az ő betegei vannak.

– Pusztulj erről a klinikáról, mocskos papi fajzat! – és repült, gurult le a lépcsőn egy pár fehér papucs, köpenyek, vállfa és sok papír. Brinzan doktor jött lefelé, kissé görnyedten, mögötte fönn az ajtóban Bozan doktor hangoskodott, és dobálta utána, amit a szekrényéből kirámolt.

Hát igen. Pártgyűlés volt, és Pietraru, a párttitkár kidobatta Brinzant a klinikáról, mert az apja pap, sőt püspök volt, a felesége fasiszta, ő maga Párizsban végzett. Ennyi elég, még sok is. Így lehet megszabadulni a versenytárstól. Ügyes dolog. Jó-jó, de mit tüsténkedett itt Bozan doktor, a félig sebész, félig reanimátor Don Quijote? Ez nem az ő stílusa. Sok év után kiderült, hogy Bozan doktor apja is ortodox pap volt valahol Besszarábiában, onnan menekültek ide, ez volt a második rossz pont az életében, és ezért állandóan rettegett, hogy kiderül, aztán őt is kirúgják, mint Brinzan doktort. Kihasználta a helyzetet, megrendezte a kidobási cirkuszt, hogy ezzel párt-hűségét és főleg Pietraru iránti alázatos szolgáltságát bizonyítsa.

Otthon Réka nyitott ajtót: egy nagy kés volt a kezében.

– Itt járt egy cigány, és hozott egy egész borjúcombot, azt trancsíroztam – mondta suttogva, mert egy borjúvágásért akár börtön is járt. – Azt mondta, a karánsebesi vajda küldi. Nagyon jó. Ma ünnepi vacsora lesz. Tudod, hogy Ferike, a fiad leérettségizett? Vagy csak a betegeiddel törődsz?

Árpád megölelte Ferikét, aki dohányszagú volt. Utána kezét szorította vele, mint férfi a férfival. Mert bizony

a fia már egészen felnőtt, és ezt csak most vette észre, mint Temesvárt a délelőtti fényözönben.

– Gratulálok, fiam... Tudod, mit? Kérjél valami ajándékot. Én megpróbálom.

– Ajándékot? ... Sápám, szeretnék részt venni egy boncoláson. Egy valódi boncoláson. Lehet?

Árpád ledobott az asztalra egy csomag Kentet, ha néha kapott, ezt máskor is megtette, amikor Ferikéhez eljöttek a barátai:

– Hülye az, aki szívja, de ha már teszitek, legalább jóval mérgezzétek magatokat – mondta. Szerette volna, ha a fia nem dohányzik, ezért felajánlotta neki, hogy kap egy motorkerékpárt, ha megígéri, tizennyolc éves koráig nem gyújt rá.

– Egy Hondát! – ragyogott fel a két kék szeme.

– Legyen egy Honda – bár fogalma sem volt, honnan szerzi be.

Másnap Ferike bejelentette, hogy ő hazudni nem akar, ezért nem ígéri meg. Így maradt a kerékpárjával. Előző vasárnap a Béga partjáról egyszerre indultak el, Ferike két keréken, Árpád a Trabantjával, de a gyerek pár méterrel megelőzte hazáig. Országos ifjúsági bajnok volt: evezésben.

Este hosszú csengetés után megjelent az ajtóban egy hatalmas csokor lila orgona és mögötte Beregi Sándor, a Zsil-völgyi bányamentő orvos. Összeölelkeztek és férfiasan kezet szorítottak, mint Ferikével, a fiával. Beregi Sándor volt Árpád legjobb barátja, annál több: olyan, mint a testvére, az ikertestvére.

Réka boldog háziasszonyi mosollyal hozta be a borjúpaprikást apró galuskával. Milyen jó, hogy a cigányvaj-

dák fütyülnek a törvényekre! Csak a gyerekek kóstonlat-
ták fintonogva az ételt. Enikő, a kislány, ki is mondta:

– Ez milyen hús? Ez nem jó.

– Hallgass és egyél! Minden étel jó – szolt rá Feri-
ke a hűgára. Szegény gyerekek, szokatlan volt számukra
az étel íze, életükben most ettek először borjúhúst.

– Tudod, Sándor, milyen színű a Coca-Cola? Hát fo-
gódzkodj meg: sötétbarna. Én mindig azt hittem, hogy
zöld, nyákos és nyúlós, hisz mérég. Ajzószer, drog, amely-
lyel a fáradt munkás serkenti magát, hogy az a fránya
imperialista jobban ki tudja zsákmányolni. Mi több, a
római pápa is részvényese a Coca-Cola gyárnak, állít-
ják. Én is egy paptól kaptam egy üveggel, a gyermekeim
azt mondták, a hazai Citro jobb. Ugye, milyen patriót-
ták? De mi járatban vagy Temesváron?

– Nem járatban, hanem végérvényesen: ideköltözöm.
Elkaptam egy posztot a Temesvári Közegészségügyi Ku-
tatóintézetben. Úgy nézz rám, hogy tudományos kuta-
tó vagyok, leszek. Elegendem volt a bányából, gondoltam,
megpróbálom, és sikerült. Pedig sokan voltunk a két
helyre, de én mint bányatorvos tízes társadalmi jegyet
kaptam, akár bányászapkával is jöhettem volna. A lel-
kem azért ott maradt, ott, a völgyben, ahol most is mo-
zog a föld, főleg a föld alatt. Mondják is a bányászok,
az ortácsok (bajtársak), hogy legközelebb csákánnyal
mennek a pártház elé. Azt suttoják, itt, nálatok is van
valami mozgás. Egy baptista prédikátor, aki Amerikát
is megjárta, az lenne a vezér. Te ismered? – Réka vil-
lámgyorsan két székelj varrottas⁶² díszpárnát tett a tele-

⁶²Varrottas: székeljöldi kézimunkatípus, amit varrótűvel és rendszerint egyszí-
nű cérnával hímeznek, durva, házilag szótt vászonra.

fonra. Ez a telefon is iker, de nem a szőke elvtárs adta, hanem egy harmadrangú, talán mester, akinek a feleségét Árpád kezelte. Árpád inkább elengedte a füle mellett a kérdést, és másról kezdett beszélni.

– Kezdik már az aneszteziológust is doktorszámba venni, de csak az intelligens betegek, és a sebészek közül is egy-kettő. Isten ments, hogy egy és fél liter folyadéknál többet adjak be infúzióba, mert rögtön visítanak, hogy attól tüdőgyulladást, tüdővízenyőt kap a beteg. Nem azért hal meg, mert nagyon öreg és rákos, ráadásul öt-hat óra műtéttel megpróbálnak mindent kivenni belőle, ami rossz. Azt szoktuk mondani, hogy az aneszteziológusnak két ellensége van: a beteg és a sebész. Persze nem minden sebész, mert itt van például Puiu, aki szerint a jó sebészt nem arról lehet megismerni, hogy miket operál, hanem arról, hogy mit nem operál. Operáció nélkül is meg lehet halni, de okos műtéttel rengeteg életet meg lehet menteni. De én csak panaszkodom itt... Te mit fogsz csinálni?

– Kutatni fogok, de fogalmam sincs, hogy mit. Egyáltalán: mit lehet kutatni ebben az országban? Majd meglátjuk, de azt mondják, jó színházaitok vannak: magyar, német, román színház, és még az opera is! Micsoda bőség! Milyen a magyar irodalmi körötök? Oda is eljárnék. Mondják a Zsil-völgyi diákok, hogy ott érdekes viták zajlanak. Mondd, ezt a baptista prédikátort hol lehet megtalálni?

Csengett a telefon, bár csak tompán, a díszpárnák alatt. Természetesen a kórházból jött a hívás: behoztak egy asszonyt, gyógyszeres öngyilkossági kísérlet, de nem túl mély a kóma. Nem súlyos eset. Kozma doktor bedik-

tálta a kezelést, és nyugodtan töltött még egy pohár Du-na menti vörösbort.

– Látod, ilyenkor négy-öt liter cukros sóoldatot adok be vénásan egy kis húgyhajtóval, holnap reggelig kipisili a mérget, és felkel. Sehol semmi tüdőgyulladás a túl sok folyadéktól.

Másnap reggel kiderült, hogy az öngyilkos beteg Kozma Árpád középiskolai tanárnője, aki túlélte Auschwitzot, de ezt, ami most van, már nem bírta. Kénytelen lesz tovább húzni az igát.

Isten hozott Magyarországra! – ölelt át mindhár-munkat egyszerre édesapám, amikor szálltunk a vonatról. Anyámnak egy hatalmas vörös szegfűcsokrot, nekem egy hegyes leventesapkát hozott. A húgom ijed-ten bújt anyám hosszú haja mögé, már nem ismerte meg édesapámat, ami nem is csoda. Alig múlt négyéves.

Apám két évvel korábban szökött át a határon, va-lahol Kiszombornál, jól is tette, mert a románok már negyedik alkalommal rendelték be „koncentrára”⁶³, tudta, hogy ez alkalommal ki is vinnék az orosz frontra.

Tátott szájjal bámultam Kecskemétet, a nagyvárost, a színes cégtáblákat, a magas házakat, a rengeteg em-bert, akik mind magyarul beszéltek. Hatalmas stráfkoc-sik magas oldaldeszákakkal, halmozottan megpakolva almával. Én ennyi almát egy helyen még sohasem lát-tam, almaszágú volt az egész város.

– Van itt egy gyümölcsfeldolgozó gyár, vegyes ízt, marmaládét gyártunk az almából, én is ott dolgozom – magyarázta apám, és leintett egy piros kerekű konflist.

⁶³„Koncentra”: tartalékos katonák időszakos összevonása.

Apámnak nem volt saját lakása, egy nagyon öreg bányánál bérelt ágyat az Árok utcában. Micsoda öröm volt, amikor átköltöztünk a Bodócs-villába, pontosabban annak a házmeisteri lakásába a vasútvonal mellé, szoba-konyhás, külön ház volt. Szorgalmasan megdolgozott gyümölcsösök és szőlőtőkék között felgereblyézve a sárga homok, sehol egy szál gaz. Kisebb-nagyobb házak és csinos villák a szőlőkben, életemben sok helyen laktam, de azt hiszem, ez volt a legszebb. Robogtak a vonatok és kézzel hajtott vasúti hajtányok: ha fűtyült a gőzös, ezeket lekapták a sínekről, amikor meg elment, mindig visszarakták. Nagyon szerettem volna legalább egyszer ilyesmivel utazni, de ez kimaradt az életemből.

A Kuruc téri iskolába íratlak be első elemibe, igaz, már egy fél tanév el is telt addigra, Jámbor Kálmánné, a tanító néni vonogatta is a vállát, hogy majd meglátjuk. A legutolsó padba ültettek, és nagyon csodálkoztam azon, ami körülöttem történt. A tanító néni rámutatott egy nagy A betűre, mire az egész osztály két tenyerét az arca mellé helyezte, és álmosan suttogta, hogy „aaa...”. Amikor a nagy R betűre bökött, mindenki erőlyesen megrázta az ingét, és hosszan recsegte, hogy „rrrrr...”. Nem értettem, mire való ez a hangoskodás. Én már minden betűt ismertem, és annyira amennyire össze is tudtam olvasni őket. Csak azt hiányoltam, hogy itt minden betű egyszínű, a nagy A nem narancssárga, a B nem zöld, az O nem lila, ahogyan azt én tanultam, mert nyomdász nagyapám ilyen színes kartonokból vágta ki nekem a nagybetűket.

Az osztály fele cigány gyerek volt, és több közülük évismétlő. Már az első szünetben körülfogtak és bámul-

tak, mint a lőtt medvét, persze, én voltam az idegen, az új fiú, mint később annyiszor, amikor más iskolába kerültem. Első nap nem történt semmi, második nap lökdöstek és csúfoltak, meg kellett küzdenem a legerősebb fiúval az osztályból. Mikor nagy nehezen sikerült a hátára fektetnem és szétfeszítenem a karjait, az arcomba köpött. Büdös bagószagú volt, a többiek is. Aznap ellopták az uzsonnámat. Másnap is. Nem mondtam meg otthon, de attól fogva nem vittem uzsonnát az iskolába. Később nem is lett volna mit, de akkor, a háború közepe felé még mindent lehetett kapni: kenyeret, zsiradékot, húst, babot, borsót, igaz, hogy jegyre, de pontosan kiadták, még a menekülés előtti napon is. (Az én gyerekeim sem vittek soha uzsonnát az iskolába. Vajon miért?)

*„Háromszínű magyar zászló, jaj de szép,
Talán bizony az angyalok festették.
Nap csókolja, tavaszi szél lengeti,
Jól tudom, a Jóisten is szereti.”*

Ezt a verset mondikálta az osztály hangosan egész nap, mert egyesek nehezen tanulták meg, pedig nagyon könnyű és milyen szép. Keveset jártunk iskolába, csak reggel nyolctól úgy fél tizenegyig, mert akkor rendszeresen megszólalt a kisriadó, mindenki szaladt haza. Én közel laktam az iskolához, csak a vasúti vágányokon kellett átmenjek, a vonatoktól nem féltem, azok fütyültek, de a piros vasúti sínautók és kézi hajtású járgányok halkán siklottak.

Sok ezer csillogó repülőcske úszott át felettünk naponta, de Kecskemét nem nagyon érdekelte őket, Bu-

dapestre és Németországra hullatták a bombáikat. Azért néhányszor mégis megszólalt a szaggatottan vjj-jogó nagyriadó is, ilyenkor Kecskemétet bombázták. Volt a vasútvonal és a házunk között egy vasbetonból öntött, kerek bunker, abba bújtunk be, amikor először bombáztak. A robbanásokat többszörösen felerősítette a templomkupola alakú beton óvóhely, borzasztó volt. Ezután már soha többé nem mentünk abba a bunkerbe, pedig többször is bombázták a várost, főleg a röpteret. Apám akkor már ott dolgozott, repülőgéproncsokat szedett szét, hátha még maradt bennük valami használható. Aznap sűrű, fekete füst szállt föl a röptér felől, és a robbanások is arról hallatszottak. Én szívből imádkoztam, mert tudtam, hogy édesapám ott van, de estére hazajött, feketén és kormosan. Elmondta, hogy német Messerschmiedtek közeledtek a röptér felé, meg is kapták a leszállási engedélyt, amikor hirtelen gépfegyverezni kezdtek és apró bombákat dobáltak pont az üzemanyag-raktárakra. Német felségjelzésű vadászgépek voltak, amelyekkel a románok átállásuk után – mint rendszeren, minden háborúban – csalárd módon támadták a mit sem sejtő magyar röptereket. Kecskemét még kisriadót sem jelzett. Minek? Ki tudhatta, hogy a román pilóta, aki nem olyan rég még harcostárs volt, most mint ellenség ül a német gépben?

Apám szerencsésebb volt, mint Gábor osztálytársam édesapja, aki ugyancsak a kecskeméti röptéren dolgozott, de valamilyen magasabb beosztásban. Amikor megszólalt a nagyriadó, felpattant a motorkerékpárjára és hazavágtatott. Tudott valamit. Az egész család a házuk mellett ásott óvóhelyre menekült, csak

a nagymama maradt a házban. Gábor, a nagyobbik gyerek, állandóan kidugta a fejét, hogy lássa a repülőket, ez mentette meg. Egy bomba a házuk közelében robbant, betemette az óvóhelynek ásott sáncot. Mortenson néni, a nagymama, mint egy őrült, két kézzel kaparta a földet, de csak Gáborkát tudta megmenteni, a másik három halott volt. Emlékszem, sok év múlva, amikor a kommunizmus csírázni kezdett, és folyt a mindent legyőző békeharc, egy békegyűlésen felkérték a nagymamát, hogy ítélje el az imperialistákat. Mortenson néni felállt elől, a második széksorban, és az öklét rázva ordította: „Ütni! Ütni! Ütni!” És elájult. Kivitték, mi pedig folytattuk az eredményes békeharcot a nagyszentmiklósi moziban.

Akkor, amikor Gábor szülei meghaltak, a Bodócsvilla kertjébe is becsapódott egy bomba. Hatalmas volt, majdnem két méter hosszú, hál' istennek nem robbant föl. Épp a nagy birsalmafa mellett állt ki félig a földből. Én fedeztem föl, de nem mertem a közelébe menni. A tűzszerészek sem. Katonaautóval jöttek, és hoztak egy halálra ítélt rabot, aki nagykabátot lopott a Cifrapalota előtti bazárból nagyriadó alatt. Ezért halálbüntetés járt, de ha sikerül kicsavarnia a bomba gyutacsát, megkegyelmeznek neki. Sikerrel járt.

A Bodócs-villában majdnem minden este mulatozás folyt. Fess magyar katonatisztek délcegen lépkedtek föl a villa lépcsőin, csákójukat és díszkardjukat apám kezébe nyomták, ő volt az alkalmi ruhatáros. Borravalót is kapott néha, de keveset és ritkán, mert „smucigok a katonatisztek” – mondta. Anyám a felszolgálásban segített és mosogatott, én meg csodáltam az elegáns, szűk

szoknyás, loknis szőke hajú színésznőket. Egyre jól emlékszem, mert hosszabb ideig lakott a villában, Bársony Anikónak hívták. Anyám is szerette, pedig valakinek a kitartottja volt.

Ezek a Bodócsék nagyon gazdag emberek voltak, Kecskemét két mozijának a tulajdonosai. Én, első elemista gyermek állandó ingyenes belépőt kaptam tőlük, minden filmet megnézhettem, ahányszor csak akartam. Volt úgy, hogy naponta jártam a városi moziba. Film előtt a híradóban mindig mutattak valami háborús összeállítás, a magyar és szövetséges német hadsereg „rendezett, fegyelmezett visszavonulásáról újabb előnyösebb harci állások felvétele érdekében...” Sokszor hallottam, hogy „Csonka Magyarország nem ország, Nagy-Magyarország mennyország.” Egy furcsa verssor is gyakran elhangzott, nekem tetszett, ezért megjegyeztem:

„Derúsnek akarod látni Sztálin borús egét?
Tedd fel az angolok rózsás szemüvegét!”

Egy karikatúrára is emlékszem: a nagy bajuszos Sztálin otromba csizmájával fenéken billenti öreg feleségét, és egy fiatal hús be a másik ajtón. Minden híradóban szerepelt az a kancsi férfi, aki erőlködve úszik a hullámokon imbolygó Zwack Unicum üveggömb felé. Azoknak az éveknek minden magyar filmjét láttam, többször is: Karádi Katalint, Jávor Pált, Szeleczky Zitát, Páger Antalt naponta. Aztán elterjedt a hír, hogy Karádi angol kém, svájcisapkájának a gombjából kiállt egy szál vékony drót, az volt a rádióadója. Rémes hírek érkeztek azokról a vidékekről, amelyeket az oroszok már

elfoglaltak, ott minden nőt megbecstelenítettek, és minden gyermeket megöltek. Hatalmas vörös plakátokon vicsorgó orosz katona szuronnyal döfi át az angyali magyar szüzeket.

Egyre több vöröskeresztes vagon futott el a házunk mellett, egyszer hatvannégyet számoltam. Közeledett a front. Apámnak volt egy német katona barátja, az leugrott a vonatról, amely ott vesztegelt a házunk mellett, és bejött elbúcsúzni. Anyám fölpackolta, emlékszem, egy kosár piros paradicsomot is adott neki. „Az oroszok nem rossz emberek, csak fogd be a szádat!” – búcsúzott el a berlini órás.

Egy nagyszentmiklósi zsidó férfi is bejött hozzánk, ott dolgozott kényszermunkán a bomba szaggatta vasúti töltésen, közvetlenül a házunk mellett. Anyám megette és felajánlotta, hogy elbújtatjuk, de nem mert ott maradni. Soha többé nem látta senki. Anyám úgy beszélt róla, hogy „leánykori táncosom volt”.

Katonák jöttek, és felszólítottak, hogy azonnal hagyjuk el a várost, mert Kecskeméten fogják kipróbálni az új csodafegyvert. Összepakoltuk minden jobb holminkat. Emlékszem, kilenc nagy bőröndöt vittünk az állomásra, és két élő, tarka kacsát. Soha ennyi jó ruhánk nem volt, mint akkor, legalábbis az elkövetkező harminc esztendőben.

Az állomáson pont az aluljáró felett állt egy szerelvény. Nyitott tehervagonokon óriási, Gigant repülőgépmotorok kipányvázva, minden platformon kettő. Felkapaszkodtunk és a fémóriások alá kuporodtunk. Napos, meleg szeptemberi délelőtt volt, gyönyörű idő, de állandó robbanások rázták meg a levegőt, menekülő

emberek, vánszorgó sebesültek mentek el a vagonunk mellett. „Az oroszok már a Művészkertben vannak” – mondták, amikor meglódult a vonat. Keresztet vetettünk, de túl korán, mert pár méter után megállt. Izgagt katonák jöttek, és elvitték az apámat.

– A kommunista szabotőrök kisiklattak egy cseréppel megrakott vagon, azt félre kell dobni, hogy elmehe-sünk – mondták. Vártunk. Sokáig. A fegyverropogás mind közelebbről hallatszott.

– Már a Bodócs-villánál vannak – kiabálta vala-ki, és elrohant. Az pedig alig 200 méterre volt a vo-natunktól, de még mindig nem indultunk el. Rettegve és reménykedve hangosan imádkoztunk, hogy indul-junk már el végre. Mellettünk sokrokolyás sváb asz-szonyok guggoltak, kiderült, hogy nagyősziek, ami alig három-négy kilométerre van Nagyszentmiklóstól. Ők is imádkoztak, csak németül.

Az aszfalton egy vörös tollú tyúk kaparászott tel-jesen fölöslegesen, nem zavarta a közeli háború, de nem sokáig folytathatta, mert egy német katona a pisztolyá-val egészen közlelől lelőtte. Ezután leült, és nyugodtan fényesíteni kezdte recés tojásgránátjait a zsebkendő-jével, néha rájuk is lehelt, mint nagyapám a szemüve-gére. Vajon miért?

Végre, végre megmozdult a vonat, és megindultunk. De, úristen, merre?! Miért a Bodócs-villa és a Művész-kert felé, amelyet már elfoglaltak az oroszok? Egyene-sen belé a frontba? Drága Jóistenünk, mi lesz velünk? Éktelen fegyverropogás, ordítás, fejünk felett repülő-gépek egészen alacsonyan, azok is gépfegyvereztek, de kire? Anyám felüvöltött, és magához rántotta a hú-

gomat, akinek a ruhája csupa vér volt, de nem őt találta el a golyó, hanem egy sváb asszonyt, aki ráesett, és orrán-száján ömlött a habos vér. Anyám ránk feküdt és hangosan sírt. Egy hatalmas robbanás, és a vonat megállt.

Én gondolkodás nélkül leugrottam, és mint az őrült, rohantam valamerre. Át egy darab göröngyös szántáson, be egy szőlőskertbe és tovább. Léckerítéshez értem: azon túl egy utca volt.

– Mit keresel itt, te taknyos kölyök?! Itt háború van! – kiabált rám egy bajuszos magyar katona, aki feltűnően hasonlított a keresztapámhoz, anyám nagyobbik öccséhez. Bakancsával kitörte a léckerítést, és átdobott rajta. Addigra már sokan voltunk ott. Édesanyám és a húgom is utolértek. Kinn, az utcán, pont előttünk egy földbe ásott óvóhely bejárata látszott. Be szerettünk volna bújni, de nem engedték.

– Legalább a gyerekeket engedjék be – siránkozott anyám, de szó sem lehetett róla. Berohantunk egy sarkházba: nagy, vaskos fakapuja volt és boltíves bejárata.

Egy ijedt, kövér öregasszony nézett ránk csodálkozva, hogy kerültünk oda. A lánya, de lehet, hogy a menyje, egy nagy hasú fiatalasszony tenyerét a derekára szorítva imbolygott a szobában és jajgatott. Vajúdott szegényke, mert eljött az ideje: pont most.

Minket, gyerekeket beparancsoltak a nagy tölgyfa asztal alá, az talán megvéd, ha leomlana a ház. Az asztal alatt már ott ült egy leányka, aki történetesen osztálytársam volt a Kuruc téri iskolában. Kinn lövöldözések, a szülő nő jajgat, a többiek imádkoznak, mi,

gyerekek az asztal alatt játszottunk és talán kacarásztunk is.

Késő délutánra elhalkult a harci zaj, egy katona jött be vizet inni, ő mondta, hogy visszaszorították az oroszokat. Édesanyámmal kimentünk az utcára, az első látvány szörnyű volt: annak a bunkernek a helyén, ahová nem engedtek be minket, egy hatalmas bombatölcsér ásított, tele rongycafatokkal. Emlékszem, láttam egy piros babos szoknyát is. De még ennél is rettenetesebb volt, amit a kitört kerítés mellett láttam: ott feküdt holtan az a magyar katona, aki megszidott és kidobott az utcára, aki annyira hasonlított a keresztapámra. Ott feküdt, azon a helyen, a kerítés mellett: fejlövés ölte meg. Láttam a sebet is, egy méhecske szállt rá. Később valaki egy szőlőfürt mintás damasztshalvétát tett a sebre. Őszintén sírtam, azt hiszem, anyám sem értette, miért. Nem messze tőle egy orosz katona hulláját bámulták a népek. Sztálin-bajuszos, frissen borotvált, de nem túl fiatalember volt, a bal markában egy félig érett, rózsaszín paradicsomot szorongatott. Ez volt az első orosz, akit láttam.

Hála a Jóistennek, megjött édesapám, ő már tudta, hogy a mi vonatunkat készakarva vezették be az ütközet sűrűjébe, hogy ezzel elvágják az oroszok előrenyomulását a Művészkert felől a város felé. A szerelvényt felrobbantották a németek, az eleje a levegőbe repült, mi szerencsére az utolsó előtti vagonon voltunk, de az egész vonat leégett. Csak a kerekek és a fémvázak maradtak meg. A Gigant-motorokból is nagyon kevés, de azok még füstölögtek. Apámmal csak egy kék lábast találtunk meg a saját holminkból, és egy kacsát,

de a feje leégett. Közben a vajúdó asszony megszült, de nem a szobában: elbújt szegény az udvarukon ásott óvóhelyre, ott jött világra az új élet. Vajon az apa, aki a fronton volt, látta valaha ezt a gyermekét?

A döglött kacsával és a megégett lábassal visszamentünk a Bodócs-villába, de nem engedtek be a katonák, mert a pincében egy orosz gépfegyverfészek volt, onnan lőtték a vasút mentét. Később rengeteg orosz töltenyhüvelyt és egy szokatlanul nagy alumíniumgyűrűt találtam a pincében. Miért vehette le az orosz azt a gyűrűt, és vele mi lett? Ki tudja?

Másik lakást kaptunk, egy szobát a Cifrapalota mögötti utcában, egy magas ház földszintjén. Ebédet pedig a hadikonyháról, de már másnap! És ment megint minden tovább: az oroszok valahol messze voltak, azt mondták, jóval Városházán is túl, vártuk az új csodafegyvert, de sehol semmi. Közben a városban akasztottak, egy nőt is, állítólag partizán volt.

Lassan minden helyreállt, már októberben jártunk, amikor egy este furcsa dolog történt. Sötétedett, mi, gyerekek, az utcán játszottunk, amikor kiugrott egy német katona a házuk előtt álló gépkocsiból, és boldogan kiabálta, hogy:

– Das Krieg ist am End! Ist am End!⁶⁴

Beszaladtam, és mondtam anyámnak, hogy vége a háborúnak, a rádió bement. Igen, Horthy Miklós akkor mondott le, de pár perc múlva átvette a mikrofont és a hatalmat Szálasi Ferenc: ezzel megkezdődött Magyarország legértelmetlenebb halálküzdelme. Másnap a karszalagos nemzetőrök kizavartak a lakásból,

⁶⁴Das Krieg ist am End! Ist am End!: A háborúnak vége! Vége van!

muszáj volt elmenni. Mennénk, mennénk, de hová és főleg mivel? Az emberek gyalogszerrel, kicsi motyóval poroszkáltak a főváros felé. Minket szerencsére megszánt egy katonaszekér, felvettek, két magyar bakka volt és jó lovak. Este egy faluban szálltunk meg, már nem tudom, hol, de nagy bográcsban főtt az udvaron a disznópaprikás.

Valahogy elvergődtünk Budapestig, oda menekült a fél ország és Erdély. Ott álltunk az állomáson, kevéske holminkkal, élelem és pénz nélkül. A váróteremben forró teát és zsíros kenyeret osztottak, azt mondták az emberek, egy grófnő osztja.

Dr. Kozmát telefonon hívták Bukarestből: másnap délután ötkor tévéfelvétel, legyen Keresztesen, és beszéljen a szocialista egészségügyi ellátásról. Szívesen ment ebbe a határ menti magyar faluba, ahol Lábadi mérnök, középiskolai osztálytársa volt a kollektív gazdaság elnöke. Kissé késve indult, mert már alig lötyögött egy kevés benzin a tartályban abból a tíz literből, amit havonta adtak. Szerencsére volt még egypár liter valamilyen oldószere, amit egy gyárból loptak, igaz, hogy füstölt erősen, de azzal is ment a Trabant.

Árpád már többször járt ezen az úton, mégis úgy esett, hogy az utolsó faluban, Fénynél, a temetőnél elfelejtett balra fordulni, folytatta az utat egyenesen előre. Alig pár méter után fegyveres határőr állta el az útját.

– Maga mit keres itt?!

– Keresztesre megyek.

– Keresztesre! Erre! No jó, de ne szálljon ki, és ne mozogjon. Mert ha nem... – és felemelte a puskáját.

Aztán a deszkabódé ajtajából továbbra is a Trabantra irányított puskával telefonált. Kozma csak annyit értett belőle, hogy:

– Sürgősen segítséget kérek.

Kozma doktor ott ült a műanyagból, de lehet, hogy préselt kartonból gyártott Trabantjában (a Trabant magyarul azt jelenti: bolygó), és várta a sürgős segítséget. Nagy sokára meg is érkezett két puskás katona, akik durván kiráncigálták az ülésről. Most már hárman voltak, három puskacső meredt rá, majd kettő a hátába, és ráparancsoltak:

– Mars, előre!

Kozma mind magyarázta, hogy ő kicsoda és hová akar menni, de a két katona csak kacarászott. Amilyen durván ráncigálták ki a kocsiból és motozták meg, most már egészen kedélyesek voltak, igaz, két lépéssel előttük kellett menjen, de beszélgettek vele, és azt is elmondták, hogy moldovaiak és a Prut partjáról kerültek ide katonának. Kozma Árpád már járt azon a vidéken, fel is sorolt néhány falut, amivel meghódította a két kiskatonát. Elmondták, hogy tegnap a fényi állatorvos traktorral jött ide ki, a határ mellé, hirtelen leugrott, és a feleségével együtt átszaladt Jugoszláviába. Árpádban felébredt a kisördög.

– Közületek, határőrök közül még soha nem szökött át senki? Tudom, a ti szüleitektől is elvették a földet, és bekényszerítették őket a kolhozba.

A kisebbik katona elébe ugrott, és fölemelte a puskáját. Na, nem mintha lőni akarna, csak úgy, az ég felé, ahonnan az igazságot reméljük.

– Nekünk mindent a párt adott. Még túl sokat is

adott. Érti? Ezért mi hálásak vagyunk pártunknak és kormányunknak – és lerázta csizmáiról a ráragadt sárkoloncokat. Már esteledett.

Egy üres szobába vitték, az egyik székre őt ültették, a másokra egy puskás katonát, aki egyfolytában dobolt az ujjával a puskatuson. Később benyitott egy hosszú gatyás, fapapucsos, kopaszra nyírt bamba újonc, és megkérdezte, hogy ez ki?

– Azt mondja, hogy orvos – vont vállat a baka, és tovább dobolt.

Megint vissza a göröngyös traktorszántáson, de most már mindhárman egymás mellett.

– Az a parancs, hogy vigyük el Keresztesre, és ha valóban várják magát ott, minden rendben, ha nem, akkor...

– Hé, legények! Hát megéri nektek, hogy onnan gyalog gyertek ide vissza, mert én nem hozlak el. Nem én.

– Mi az, hogy megéri? Boldogok vagyunk, hogy végre két hónap után a faluba mehetünk, emberek közé kerülünk.

A vacsoránál Lábadi mérnök elmondta, hogy ezzel szórakoznak a kiskatonák, a kollektíva könyvelőjét is bekísérték, pedig nagyon jól ismerték.

– Haragszom rátok, gyerekek, mert elrontottátok a tévéfelvételemet, ahol rajtam kívül még mások is szerepelnek, de én biztosan lekéstem. Már csak a vacsorára érünk oda, de ti nem kaptok semmit. De semmit! Az elnök a barátom. Hé, hé, azokat a puskákat tegyéttek a csomagtartóba, nem szeretném, ha elsülnének a hátam mögött.

– Nincsenek megtöltve – mondta a párthoz annyira hű kiskatona. A butábbik.

Nyílik az ajtó: középen dr. Kozma Árpád, mögötte két fegyveres granicsár⁶⁵. Hosszú, terített asztal, kitörő hahota. Ők megértették, mi történt. A leghangosabb most is, mint rendesen, a viccmester fogorvos. De micsoda meglepetés: Beregi Sándor is ott ül közöttük.

– Ezeknek a bakáknak ne adjatok semmit, mert kilométereket gyalogoltattak a szántásokon.

– Ugyan, hagyd szegény gyerekeket, még szerencse, hogy meg nem vertek, Árpád! Mert az sem ritkaság – nyugtatta meg a gazdaság elnöke, ő már csak tudta. Egy tulipánkötényes, jól táplált menyecske már karon is fogta a katonákat, és vitte őket a konyhára.

A sebészet folyosóján újabban csípős éterszag terjengett, és milyen jó, hogy ez most megszűnt, mert eddig beszorult a zárt műtőkbe, és mindenki szédült tőle, elsősorban Kozma és Irénke, az asszisztense. Otthon a gyerekek gyakran mondták is: „Sapa megint étterrel altatott”. Árpád egyszerű megoldást talált: az alvó beteg által kilélegzett éteres levegőt egy csövön kivezette a folyosóra. Beteget hoztak hordágyon: lábszártörés, de azért még nem kellett volna az intenzív osztályra utalni, viszont nehezen is lélegzett a kövérekés férfi. Persze, bordái is törtek, tehát oxigént és ügyesen célzott infiltrációkat kell végezni. Ez viszont már Kozma feladata. Azt mondja a beteg, hogy ő ott állt a katonakórház sarkánál a járdán, amikor egy kamion belehajtott: szerencse, hogy életben maradt.

– Miért nem vitték a katonakórházba, hiszen ott történt a baleset?

⁶⁵Granicsár: határőr.

– Mert megkértem a mentőket, hogy ide hozzanak. Tudja, doktor úr, én pap vagyok... Baptista prédikátor.

Nemsokára megjelent Beregi Sándor doktor is egy másik prédikátorral. Kozma doktor szigorúan zárta a reanimálót, oda tilos volt civileknek belépni, kivéve, ha haldoklóhoz jöttek. A papokat viszont mindig beengedte, persze fehér köpennyel a formaruhájukon, és csak délután, amikor már nem volt ott a főnővér és Pietraru. Mert ugye Pietrarut kinevezték Dani professzor helyébe klinikai osztályvezetőnek, annak ellenére, hogy még nem volt professzor: de mit számított az, ő volt a párttitkár.

Brinzan doktortól idejében megszabadult, az állás nélkül maradt, de naponta látják az urológián, Buluca prof mellett. Azt mondják, Buluca a saját zsebéből fizeti. Később aztán kihelyezték Csákvárra, az aggmenházba, orvosnak.

Látszott, hogy Beregi doktor már jól ismeri a prédikátort, suttogva beszélgettek, Árpád gyorsan el is tűnt, de azt még látta, hogy a beteg valamit a másik pap tenyerébe helyez.

*„Ein, zwei, Polizei,
Drei, vier, Ofizzier,
Fünf, sechs, alte Hex,
Sieben, acht, gute Nacht,
Neun, zehn, bleiben stehen!”⁶⁶*

A német óvodában ezt mondogattuk masírozás közben. A német óvoda is a nagyszentmiklósi zárdá-

⁶⁶Német kiszámolós mondóka

ban működött, az óvó néni pedig fekete-fehér ruhájú katolikus apáca volt. Krétával egyenes vonalakat húzott a padlóra, azok között kellett masírozni és dobantani, amikor a mondóka végére értünk.

Nagyon szerettem volna én is egy olyan rövid mellynyt, amelyet a német nagyfiúk, a Hitler-Jugendek viseltek, amikor a főutcán masíroztak, egyszer fáklyás felvonuláson is láttam őket. Nagyszentmiklós lakosainak több mint az egyharmada sváb volt, és amikor már nagyon közeledett a háború, egyre jobban meg merték mutatni németiségüket. Hangosan beszéltek az utcán, a moziban csupa német filmet vetítettek, rádió kevés házban volt ugyan, de ott Berlint hallgatták. Megalakult a Volksbund, központjuk a Nákó-kastélyban volt a hatalmas ginkgo biloba fa mögötti szobában.

Wiewe bácsi, a bádogos, aki első szomszédunk volt, sokat vitatkozott a nagyapámmal. Wiewe azt mondta, ő kommunista, nagyapám, mint minden nyomdász, szociáldemokrata volt. Abban mindig kiegyeztek, hogy Hitler nagy veszélyt jelent, de Sztálin sem jobb, mert mindketten megjárták Oroszországot, és látták azt a szörnyű nyomort, amelyben ott élnek az emberek. Azt is elismételték, hogy a '19-es bolsevista forradalom idején nem volt petróleum, cukor, és a nagyszentmiklósi bolsevik vezér be akarta vezetni, hogy tíznapos legyen a munkahét: vasárnap is dolgozzanak az emberek. Ezen hosszan derültek.

Nagyanyám megkérdezte Wiewe urat, hogyan köszönnek a kommunisták.

Az fölemelte öklöbe szorított öklét: hát így. Nagyapám szerint ez nem is köszöntés, hanem fenyegetés.

– Ha nyugatról jön a kommunizmus, az jó lesz, de ha keletről, az baj – engedte le öklét a német bádogos.

Mi csendes, nyugodt életet éltünk, mindenki dolgozott: anyám egy kapuszáti románnál, kötőgépen pulóvereket kötött, nagyapám a nyomdában, nagyanyám a háztartást vezette. Apám alig jött haza az egyik katonai munkaszolgálatból, már hívták is vissza az újabb „koncentrálásra”. Pitești-re. Büntetőszázadban szolgált, kevesebb étel, gyakori verés, mindezt állítólag azért, mert 1877-ben az akkori század elvesztette a zászlóját. Érdekes, a mostaniban csak magyarok és zsidók voltak Pitești-en.

Szerettem óvodába járni, de nagyapámhoz, a nyomdába még inkább. Ott nagyon érdekes volt minden, még a frissen nyomtatott lapok szaga is. Csodáltam azt a hatalmas vaskereket, amelyet Falta bácsi, amikor nyomtatni kellett, kézzel hajtott, és rengeteg papírhulladék volt, amelyre szabad volt ceruzával rajzolgatni. Nagyapám hadirokkant volt, az egyik csuklóját egy golyó, a másikat egy lengyel pikás roncsolta szét. Úgy értettem, hogy a pika valami lándzsaféle. Kacska kezeivel mégis ügyesen szedte ki az ólombetűket, kicsit, nagyot, németet, románt: mindebből aztán az újság lett. Soha meg nem szólalt románul vagy németül, nagyapám csak magyarul beszélt. Ettől függetlenül a behozott, irkalapokra firkált kéziratokban ő javította ki a helyesírási hibákat románul és németül is. Magyarul már nem nyomtattak semmit abban az időben, sőt, magyarul már beszélni se volt szabad.

Amikor 1940. október első napjaiban megjelent a parancs: „Vorbește numai românește!” – Csak romá-

nul beszélj! –, nagyapám pedánsan felöltözött: dupla mandzsettát, celluloid keménygallért vett fel, borostyánmarkolatú sétapálcát fogott a kezébe, és kiment a főutcára.

– Jó napot, ügyvéd úr!

– Van szerencsém, doktor úr!

– Alászolgálja, igazgató úr! – köszönt hangosan, tüntetően magyarul, és mélyen kalapot emelt a város magyar értelmiségének alakjai előtt.

Nagyszentmiklóson az értelmiségiek szinte kivétel nélkül mind magyarok voltak, és a leggazdagabb gyártulajdonosok is. Így Korber, a bőrgyáros, Fullajtár, a téglagyáros, Prohászka, a Nagymalom tulajdonosa. Csak Korneli volt német, aki megvette a régi sörgyárat, és vágóhidat csinált belőle. A húst Németországba szállította.

Nagyapám már harmadszorra sétált végig a Nákó-kastélytól a katolikus templomig, amikor végre le tartóztatták. Azt hiszem, hogy ezt is akarta. A román rendőrkommiszár cigarettával kínálta, és tökéletes magyarsággal próbálta meggyőzni:

– Veszelovszki úr, miért csinálja ezt velünk? Mit tehetek, ez a törvény, amit én mint ennek a városnak a parancsnoka nemcsak hogy be kell tartsak, de alkalmaznom is kell. És végeredményben maga a Román Királyságban él. Mi vagyunk az urak! Megértette?!

– De én nem esküdtem föl a román államra, és nem is fogok. Nézze a kezemet: magyar honvédként lettem invalidus, mégis rendszeren dolgozom a Wiener nyomdájában, de az magáncég. Nekem maga nem csinálhat semmit, kommisszár úr!

– De igen. Becsukhatom, ha ilyen makacs. Amíg meg nem gondolja magát.

– Kérem, komisszár úr, ha magának ez így jó... De akkor vasárnap nem jelenik meg az újság, sem a román, sem a német. Nos, hol van az a börtön, úgysem voltam még börtöntöltelék soha.

Mondanom sem kell, szabadon engedték, de kapott még egy csomó jó tanácsot – vagy inkább fenyegetést? Nagyapám megemelte a keménykalapját és elköszönt:

– Jó napot, rendőrfőnök úr, de nem mondom, hogy viszontlátásra.

Óvoda után és bármikor, amikor elengedtek, a nyomdába mentem. Szebbnél szebb könyveket, színes képeket láttam: nagyon emlékszem a Tolnai lexikonban egy torzonborz, szakállas férfi arcképeire, az volt és maradt nekem a „borzasztó csúnya ember”.

És ami meghatározóan fontos lett az életemben: nagyapám a nyomorék kezeivel, ha nehezen is fogta az ollót, de kivágta nekem narancssárga kartonból a nagy A betűt, mert az én nevem is ezzel a betűvel kezdődik, utána meg a többi.

Én egymás mellé rakosgattam a betűket, eleinte csak a színek jelentettek valamit, aztán megtanultam két-három betűt összeolvasni is.

Egyszer bejött Falta bácsi, hóna alatt egy nagyon kicsi koporsóval, igen: valódi koporsó volt. Le is vette rögtön a fedelét, kivett belőle egy kenyeret és egy darab paprikás abált szalonnát.

– Meghalt az egyik gyermekem – mondta, és jóízűen falatozni kezdett. Egy kicsit bugyuta volt ez a Falta bácsi.

Otthon nagymamám, amikor deket harangoztak, gyorsan tisztára cserélte a konyhakötényét, és az asztalra tette a párolgó leveses tálat. Állva várt, de nem kellett sokáig, mert mire utolsót kondult a déli harangzó, nagymamám a kilincsre tette a kezét. Pontosabb volt, mint a rézcsengettyűs vekkeróránk.

Mi a Sándor utcában laktunk a Nagyhíd lábánál, a Babuskov-házban. Jó hely: minden vasárnap délelőtt a mi utcánkban volt a hetipiac. Nagyon szerettem, ha engem is elvittek bevásárolni, és reménykedtem, hogy kapok egy darab alavicskát⁶⁷, amelyet Vlaski bácsi, a cukrász, egy éles bárddal hasított le a nagy, sárga tömbből. Szívesen ácsorogtam az almás románok kóberes⁶⁸ szekerei között. Ötliteres vékéval mérték az almát, amelyet az illatos szénából szedegettek elő, de igen drága volt. Cserében is adták: egy véka almáért egy véka morzsolt kukoricát kértek.

Szemben velünk emberemlékezet óta fűszerüzlet működött, ma is megvan még, akkor az Iritz Poldi bácsi tulajdonában állt. Melegen sütött a nap, az öreg ott ült a bejárati lépcsőn, leveles hársfaággal hessegette a legyeket feldagadt és kisebesedett lábairól, amelyekből folyt a lé. Anyám sajnálkozva, svábul szólt hozzá:

– Herr Iritz, Sie sein ja stark krank. (Iritz úr, maga nagyon beteg.)

– Ja, Frau, aber ich sag etwas: pesser schlecht klebt, als kut storben – Ezt a svábba oltott jiddist egy valódi Hochdeutsch sem értené, de mi értettük jól. Amit Iritz

⁶⁷Alavicska: méz, tej és különféle csonthéjas gyümölcsök (esetleg napraforgó-mag) keverékéből készült, megszáritott és tömbösített édesség.

⁶⁸Kóberes szekér: fedett szekér.

bácsi mondott, az magyarul annyit tesz, mint: „Jobb rosszul élni, mint jól halottnak lenni.”

Három nap múlva kitört a II. világháború. Az igazság az, hogy már hamarabb. Jól emlékszem, húsvét vasárnapja vagy hétfője lehetett, mi Kédinél és Kodinál voltunk a kenderesi boltjukban, pontosabban az utcán, a padon ültünk, amikor hangos zúgással elhúzott fölöttünk vagy tucatnyi repülőgép. Nem túl magasan szálltak, jól látszott rajtuk a fekete horogkereszt. Akkor támadta meg Németország Jugoszláviát. Ezt Mito bácsi, Kédi első szomszédja mondta, aki szerb volt, de jól beszélt magyarul. A másik oldalon Laje bácsi és Fema néni lakott, ezek nem tudtak magyarul, de sokszor kaptam tőlük cukorkörtét. Laje bácsi egyszer kézen fogva vezetett át a kocsúton, amely nem volt kikövezve, hirtelen lehajolt és felvett három szem kukoricát, azt a markában rázogatta, majd, amikor beértünk az udvarába, odadobta a csirkéknek. Pár év múlva kuláknak nyilvánították, elvitték a Baragánba⁶⁹, mert sok földje volt.

Miután a repülők megtámadták Szerbiát, másnap az országúton is megindult a német hadsereg, Biléd, Louvin felől jöttek. Soha ennyi autót nem láttam, és főleg nem ilyeneket. Sötétzöld vagy sárga, kacskaringós mimikrivel álcázott hatalmas tehergépkocsik voltak, tele katonákkal. Magas kerekű, nyitott kisebbek és még kisebb, de csónak alakúak: azt mondták, ezek a vízen is tudnak úszni, amin nagyon csodálkoztam, anyám nem is hitte. Ezenkívül rengeteg oldalkocsis motorke-

⁶⁹Barăgan: az 1950-es évek romániai kitelepítéseinek fő helyszíne, a Román-alföld keleti része.

rékpár, nagyon poros, szemüveges katonákkal. Az egyik félrehúzódott és ránk szólt, akik ott bámészkodtunk, mondván, hogy szomjas. Anyám hazaszaladt, hozott egy söröskancsó sárga artézi vizet, és megkérdezte a katonától, vajon miért tűzte ki azt a sárga zászlócskát az oldalkocsijára?

– Ez azt jelenti, hogy: bajtársak, sajnos meg kellett álljak, de hamarosan jövök utánatok. De maguk mit bámészkodnak? Miért nem dolgoznak inkább?

– Ma ünnep van – mondta anyám.

– Ünnep? Mi az, hogy ünnep? Háború van, dolgoznak! – és berúgta a motorját. Később mesélték, hogy valahol a németek a lovakat is bevitték a templomba, ezt azért nem hittük, de láttam egy németet, aki olyan fényképet mutatott, amelyen egy akasztott partizán lóg a fán, ő pedig alatta áll. Szép fiatalember volt a német.

Nagyapám és Wiewe bácsi tovább vitatkoztak, de halkabban, és már egymás között sem hangoztatták, ki a jobb, a kommunista vagy a szociáldemokrata. A német befolyás egyre jobban nőtt, sok Volksbund-tag kitette a horogkeresztes zászlót, Korneli húsüzletén is lepedőnyi szvasztikás zászló lógott.

Megjelentek a német áruk, akkor ismertük meg a marmaládét, amit a magyarok vegyes íznek hívnak, tűzkiós faládikóban hozták, és késsel lehetett vágni. Kédi is árulta a boltjában. Akkor láttam először konzervet: apró, olajos halacska-k voltak egy pléhdobozban, és rácsodálkoztam a gyárilag készített, vékony metélt tésztára is, olyan volt, mint egy hajtincs megcsavarva és megszárítva. Azt hittem, ez sokkal jobb, mint a házi, de Kodi mesélte, hogy egy barátnőjét el-

hívták a gyermekei Amerikába, ahol nem lesz más dolga, csak az, hogy házi laskát⁷⁰ gyúrjon nekik nyújtófával.

– Ezeknek sem lehet már az orrukat elérni egy szaros bottal – mondta a nagyapám a nagyszentmiklósi svábokra, mert nagyon megindultak. Eddig se nagyon szerettek minket, magyarokat, mondták is, hogy a lusstáság magyar betegség, de most éreztették is velünk, hogy ők felsőbbrendűek. Azelőtt is lenéztek minket kissé, ennek ellenére könnyen összeházasodtak magyarokkal. Nagyon gyakoriak voltak a magyar-német vegyes házasságok, az én családomban is. A románokkal sohasem keveredtek, azokon keresztülnéztek, mint az alsóbbrendű szolgálkon, a szerbeket pedig direkt gyűlölték. Mégis voltak kivételek: Vlaski bácsi, a cukrász, szerb volt, a felesége meg német, ezért aztán otthon magyarul beszéltek. Ami igaz, az igaz, a svábok voltak a legszorgalmasabb, leggazdagabb, legtisztább emberek Nagyszentmiklóson.

Németül kihívóan hangosan beszéltek az utcán, magyarul nem volt szabad, de most már azt sem vették olyan komolyan. Német orvosok és fogorvosok jöttek, persze mind azt mondta, hogy Berlinből, de mindenki, aki adott magára valamit, velük kezelte magát. Német katonatisztek is jöttek, napszemüveget viseltek és lovaglópálcát, önkénteseket toboroztak a német SS-be. Volt jelentkező, mert a regruta választhatott, német vagy román katona akar-e lenni. Kinn voltunk a nagyállomáson, amikor két tehervagonnyi sváb fiút vittek az orosz frontra „önkéntes” alapon. Egy isme-

⁷⁰Laska: száraztészta.

rősünk nem akart elmenni, a mezőn bujkált, aztán kezét hátrakötözve vitték el, azt mondták, Németországba. Egy másik, aki szomszédunk volt, de román, és a román hadseregbe hívták, gondolt egy bátrát: hentes volt, és bárdal lecsapta a két középső ujját. Mégis elvitték. Azt is láttam, amikor a román fiúkat bevagonírozták a frontra, azok szegények, bocskorban, színehagyott, sőt, rongyos egyenruhában voltak. A mi családukban élt egy mondás: ha úgy tűnt, hogy valami, amit az asszonyok főztek, nem igazán ízlik, kijelentették, hogy „Nem baj, majd elvisszük a katonáknak”. Mert azokban az években éhezett a román hadsereg.

Egy reggel arra ébredtem, hogy édesanyám sír, nem ég a tűz, nem készül a reggeli tea. Ebédre is csak lekváros kenyeret kaptunk, semmi meleget. Azon az éjszakán szökött át Magyarországra édesapám, mert félt, hogy elviszik az orosz frontra. Jól tette.

Grisa doktor egyre nagyobb érműtéteket végzett, olyat is, hogy a hasi aortából kiindulva a beteg mindkét lábában egyszerre cserélte ki az artériákat. Ehhez olyan műér kellett, mint egy nadrág, amelynek két szára van. Hogy honnan szerezte be ezeket a drága műereket, nem tudta senki.

Akinél sikerült az ilyen nagy érműtét, az boldogan, két lábon ment haza, már semmije sem fájt. Volt egy beteg, aki pár hónap múlva kerékpáron hajtott be faluról, és megígérte, hogy majd hoz dinnyét, amit ő termel. Jó-jó, hagyta rá Kozma doktor, és rögtön el is felejtette. De nem így a beteg. Ősszel tényleg hozott dinnyét, egy egész szekérrel. Lehet, hogy már nem tudta eladni a pia-

con, mindegy, de az egész kórház – nem csak a sebészet – napokig görögdinnyét evett.

Akinél azonban nem sikerült a műtét, mert nem volt megfelelő műér, vagy az ér eltömeszelődött, szétment, a varrat esetleg befertőződött, az a beteg rettenetesen szenvedett és hamarosan meg is halt. Árpád nagyon sajnálta ezeket a szerencsétleneket, és ezért tömte őket fájdalomcsillapítókkal, morfinnal, de az csak a reanimáló gyógyszereszekrényében volt. Igen, csak volt, mert egy szép nap eltűnt az egész doboz: közel száz fiola. Ez pedig nagyon komoly dolog, mert a morfin kemény drog, ezért akár börtönbüntetés is járhat. Mellesleg az olaszok, akik minden húst elvittek, sok dollárt fizettek az ilyen drogért. Kozma doktor azonnal kihívta a rendőrséget, azok hümmögtek, eredmény semmi. Pietraru – aki elvárta, hogy professzornak szólítsák, pedig nem volt az – a reggeli raporton meg is jegyezte:

– Minek kellett idecsődíteni a rendőrséget, hogy rossz hírünket keltsék a városban? Fel kellett volna írni egy beteg lapjára az egészszet és kész!

– Legfeljebb tíz fiolát naponta, többet nem engedélyez a törvény.

– De maga, Kozma, többet is ad, én láttam!

– Így igaz, mert nem bírom nézni, mennyire szenvednek szegények.

– Ugyan, ezek az érműtétek teljesen feleslegesek, egy helyen kicserélik az ereket, máshol eldugulnak. Egyszerűen le kell vágni a lábukat, és gyorsan hazaküldeni őket, haljanak meg otthon.

Árpád Grisára nézett, aki egészen összehúzta magát, mint a kisgyerek, ha megszidják, és hallgatott. Puiu dok-

tor sem szólt, csak köhintett, és tüntetően kivett egy virzsíniát: azzal kopogtatott türelmetlenül az asztalon. Később Árpád megkérdezte Grisát, hogy honnan szerzi be ezeket a műereket? Brinzannak még mindig van?

– Emlékszel arra a sváb bácsira, aki egy szekér dinynyét hozott? Annak van egy unokaöccse Nyugat-Németországban, az a Müller, aki hozzánk is járt egy darabig, de kitették. Ő küldte. De kérlek, erről hallgass!

Otthon ünnepelt a Kozma család, az asztalon dobostorta és csokoládéba mártott, botos fagylalt. Ferike bekerült az orvosira, pedig több mint nyolcan jelentkeztek egy helyre. Kozma Árpád büszke volt a fiára, akiben a saját életének a folytatását látta. Mint minden apa.

„Mennyi mindenre meg fogom tanítani, mindenre, amit tudok! És segíteni fogom, hogy ne legyen neki olyan nehéz az a hat év és ötvenhét vizsga, mint nekem. És vigyázni fogok rá, hogy ne keveredjen bele valamibe, hogy fogja be a száját, biztosan jó orvos lesz.”

Megérkezett Beregi Sándor, aki gyakori vendég volt, most is „csak úgy felugrott”, de hozott egy liter szójajolajat és egy fél rúd szalámit. Mostanában szokássá vált virág helyett valami mást, lehetőleg ehető ajándékot vinni. Mint ahogy – főleg a magyar intellektuelek között – a bableves vacsorára való meghívás is divott. Nagy fazék bableves, amelyben ritkábban füstölt csülök, de leginkább disznóköröm úszkált. „Adidas” – ahogy a népek a disznólabát becézték, mert csak azt lehetett kapni, de azt sem mindig. Bezzeg butító pálinka, amit Monopolnak hívtak, az volt elég a boltokban, hadd vigadjon a nép. Na és befőttesüvegekben savanyúság bőségesen, néha kétféle is. Az emberek beletörődtek abba, hogy

nincs semmi, de ezt a semmit dicsérni kell, mert ha ellenkezel, jön a fekete autó. Az Osztrák-Magyar Monarchiában létezett egy szellemes mondás: „Pofa be, és szolgálj tovább!”. Annyira aktuális volt, hogy átvette Románia is a szocializmus építésének kiteljesedési korszakában, de sajnos csak ezt.

Mégis milyen szépek voltak azok a bableveses vacsorák, négy-öt tányérral, égetett cukorral édesített pálinkával, sok kacagással és a rendszert csúfoló viccekkel. Szép volt, mivel a fiatal embernek minden szebb és minden jobb, mint a valóság, mert ő még tele van reményekkel és különben is mindent kibír. Kibír, de vajon meddig?

– Mit gondolsz, Árpád, még meddig bírja ez a nép? Igaz, hogy a puliszka nem robban, de lassanként már puliszka sincs.

– Minden népnek olyan kormánya van, amelyet megérdemel.

– Ugyan, hagyd, ez közhely. Nem megállapítani kell, Árpikám, hanem megoldást kell találjunk. Sajnos a párt-diktatúra maga mellé állította a különben értékes értelmiségiek egy részét is. Ezek érdekből szolgálnak, mert ilyen az ember. Itt van a hadsereg: a katonatisztek az ún. 50-es rendelet alapján ruhát, élelmet és hatalmas fizetéseket kapnak, a pártgazdaságok szinte ingyen tömők minden jóval a saját fullajtárjaikat, buzgó kiszolgálóikat, a kolhozelnökök és gyárigazgatók annyit lopnak, amennyit nem szégyellnek: és ezek nem szégyenlősek...

– Sándorkám, ezek is közhelyek, amelyekről mindenki tud, mégsem változik meg semmi. Mondd, mivel kellene megtölteni az a puliszkát, hogy végre robbanjon is?

– Fel van az már töltve, olyan az általános hangulat, mint a telített robbanókeverék, csak a szikra hiányzik, és a levegőbe repül minden.

– Optimista vagy. Nem láttad, mi történt Brassóban? Volt ott tömeg és szikra is, de a fegyver a szekuritáté kezében volt, letartóztatták a tüntetőket és kivégezték a vezéreket. Emlékszel, nálatok, a Zsil völgyében is megmozdultak a bányászok, és mit értek el? Megjött a főtít-kár, mindent megígért, Verdetet kiengedték a tárnából, a három vezető bányászt pedig szerre megölték.

– Ezek izolált megmozdulások voltak, ezt a rendszert csak úgy lehet megdönteni, ha az egész országban egyszerre... Persze, valahol el kell kezdeni. Valahol. Talán éppen itt!

Másnap reggel Árpád a postaládájában egy vastag betűs nyomtatványt talált. „Le a diktátorral!” Aláírás: a Román Nemzetmentési Front. Többször is elolvasta, minden szavát megjegyezte, majd apró darabokra tépte.

Legrégibb gyermekkori emlékem egy megölt, mégis feléledt disznó. Kédi szúrta meg, már befektették a nagy fateknőbe, előkészítve a forrázáshoz, mert „csak a magyarok perzselik, de az piszkos munka”. Ott feküdt mozdatlanul az áldozat, amíg az első veder forró vizet ráöntötték, akkor kiugrott a teknőből, körbeszaladt az udvaron, mi mindannyian utána. A tormabozótig bírta, ott megállt, csóválta a fejét – erre határozottan emlékszem –, végül összeesett.

Nagyapám szobájában erélyes levendulaillat volt, de az sem tudta elnyomni az áporodott dohánysza-

got. Mondtam, hogy a dohány büdös, erre megszagoltatta velem az egyiptomi cigarettagyűjteményét, volt vagy egytucatnyi szivarkája. El is loptam egyet, és meggyújtottam, ahogy azt a nagyoktól láttam, de nem volt olyan jó a füstje, mint amilyen kellemes az illata. Volt még nagyapám szobájában egy gramofon, hatalmas tölcserén egy bamba fehér kiskutya képe. Fel kellett kurblizni és nagyon pontosan ráhelyezni a tűt a forgó lemez szélére, ezt persze nekem nem volt szabad, nehogy összekarcoljam a lemezt. Kíváncsi gyerek voltam, amikor hazajött Bukarestből a keresztapám, és áradozott, milyen jól vágó borotvát vett, én sutytyomban kibontottam a bőröndjét, kivettem a borotvát, és az orromhoz érintettem. Tényleg jól vágott, a vérem is megindult, de nem sírtam. Azóta irtózom minden éles, vágó, hegyes eszköztől.

Kisgyermekkorom csodálatos mesevilága volt a park. Nagyon közel a mi házunkhoz, csak a kocsíúton kellett átmenni, és akkoriban tényleg csak lovas kocsik közlekedtek, Nagyszentmiklóson az egész városban egyetlen autó sem volt. Nos, ez a park a Nagyhíd lábától az Aranka partján maga a mennyország volt, szebbet el sem tudtam volna képzelni. Hatalmas, évszázados tölgyfák, amelyeknek a csúcsa a felhőkig ért, alattuk sűrű-sűrű bokrok, sejtelmes búvóhelyek, az ágakon fehér és piros bogyók, mint anyám nyakán a korallgyöngy.

Volt ugyan kikövezett út a parkon át, de nagyon sok összevissza ösvény és csak általunk ismert csapás kacsaringózott a bokrok alatt. Nagyszerűen lehetett bújószkázni és megijeszteni a mit sem sejtő ténfergőt azzal, hogy hirtelen egy „bumm!” kiáltást hallatva kiugrot-

tunk a mindent eltakaró bozótból. Később már „trata-ta-trata” helyettesítette a korábbi változatot, mert ugye militarizálódott a világ.

Játékunkat még izgalmasabbá tette az, ha volt valami, amitől félhettünk. Féltünk a „Mosu”⁷¹-tól. A Mosu egy vékony, alacsony, öreg emberke volt, aránytalanul hosszú, lógó huszárbajusszal és vékony, hosszú szárú pipával. Ő volt a parkesősz, bár nem tudom, mit kellett ott őriznie, talán csak azért tartották, hogy minket, gyerekeket ijesztgessen. Hát féltünk is tőle, pedig soha senkit nem bántott.

Egyszer az Aranka partján találtunk egy teknősbékát. Lassan cammogott, és rögtön behúzta a fejét, amikor bottal hozzáértünk. Akkoriban még hal is volt az Arankában, főleg azon a nyáron, amikor valahol átszakadt egy gát, és hirtelen megduzzadt az iszapos, álmos patakocska. Gatyára vetkőzött férfiak torlaszolták el a víz folyását a Nagyhíd alatt, és kézzel fogták az átbújni igyekvő halakat. Már volt egy szalmahordó kosárnyi ficánkoló hal a parton, amikor megjelent a policáj, akit egy puskás katona kísért. Elzavarták az orvhalászokat, összeszedték és elvitték a kifogott halakat. Naná!

Az ügyesebbek nagy emelőhálóval járták a környező vizeket, és volt olyan, aki egyetlen éjszaka szekérdérényi halat fogott. Édesanyám vékony spárgából nagy halászhálót neccelt Sámátátye Jankel bácsi rendelésére. Ez volt a bácsi csúfneve (Félkabát), nem is ismerték más néven, csak ezen, mert Nagyszentmiklóson nagyon szerették becézni egymást az emberek, és ér-

⁷¹Mos; apó (románul)

dekes módon ezt senki sem vette zokon, pedig olyan nevek is voltak, mint a Mamaliga (Puliszka) vagy a Cur nyegru (Fekete segg) és Mocskos Pali. Volt egy ismerősünk, talán rokonunk is, akit Numre ánc Katinak hívtak (Egyes számú Kati), mert az utcájában az egyes szám alatt lakott. A másikat Plechene Herrgottnak hívták, mert a kapuja előtt egy bádogból való Krisztus állt. Nagy család volt az Entefuss (Kacsaláb): no, nem a palotájuk miatt, hanem azért, mert valamelyik ősük kisgyermekkorában vasárnap délután, amikor mindenki a ház előtti kispadon traccsolt, mind követelőzött, hogy márpedig ő egy kacsalábat akar. Az én családomnak is volt csúfneve: Rongybáróknak hívták őket, mert ha nem is voltak gazdagok, sokat adtak a külső megjelenésre.

Nagyszentmiklós népei, ha nem is szigorúan elkülönülve, de nemzetiségek szerint lakták a város különböző részeit. A legjobban elhatárolt rész a Deutschdorf, a Németfalu volt, ahol a svábok, és a Kapuszát (Capul satului⁷²), ahol a románok laktak. Kenderesnek hívták a magyarok és szerbek lakta részt, de szerbek a Buzsákban, németek a kis Neudorfban is éltek, magyarok pedig összevissza mindenütt, de főleg a központban. A Szigét valamivel magasabban fekszik, természetesen a magyar sziget szóból ered, de a németek átkeresztelték. Mindig is védettebb negyed lehetett, itt találták meg később a híres nagyszentmiklósi kincset, tudom is, hogy melyik ház kertjében.

Sokat hallottam Attila koporsójáról; valahol itt temethették el a Maros és talán az Aranka medencéjé-

⁷²Capul satului: a falu vége (románul)

ben. Ismertem egy zavaros agyú fiatalembert, Jóska Szakadojnak csúfolták, aki meggörbített fűzfavesszővel és égő gyertyával kereste Attila sírját. Néha még egy-egy teljesen normális ember is próbálkozott, és még ma sem halt ki a legenda. Bizonyított, hogy Aetius római hadvezér itt, valahol Nagyszentmiklós és Csanád között látogatta meg Attilát, a deszkavárában vörösbort is ittak fakupából. Előre ittak arra a győzelemre, amely Catalaunumnál mindkét világbirodalom összeomlásához vezetett.

Persze mindezekről én, az óvodás lurkó akkor még semmit sem tudtam, és azt sem értettem, miért jön egyszerre annyi kóberes szekér a városunkba, ha nem is árulnak almát. „Refugeátok”⁷³ voltak a Pruton túli Moldovából, amelyet át kellett adni az oroszoknak. Ezek a menekültek nagyon furcsán beszéltek románul, és mindig puliszkát ettek. Nálunk, a Bánátban kukoricadarát csak a disznóknak főztek, az emberek nem ették. A háború kitörése után a szegényebb családok mégis, de titokban, mert még mindig szégyen volt mamaligát enni, pedig már megjelent a kukoricaliszttal kevert kenyér, amit lefitymáltak.

Még valamit hoztak a refugeátok, amit addig senki sem látott: köleskását. Apró, sárga szemű, megfőve híg szilvalekvárral ettük, nem is volt rossz. Érdekes, nálunk nem gyökeresedett meg, az ideözönlő refugeátok is elfelejtették, pedig ők itt maradtak.

Ekkor szökött át Magyarországra édesanyám kisebbik öccse a barátaival együtt, olyan tizenöt-tizenhat évesek lehettek, könnyen átszaladtak, mert közel

⁷³Refugiát: menekült (románul).

volt a határ. A rendőrparancsnok közölte nagyanyámmal, hogy a fiacskája ott fekszik holtan a senkiföldjén, a taknyos hazaáruló, megérdemelte a golyót.

– Mert azok a barbár magyarok olyanok, mint a vadalma, ha le is hullnak a fáról, nem rothadnak el a hó alatt, még tavasszal is ott virulnak.

Hazudott a neolatin hazafi, nagybátyám még sokáig élt és virult, magyar katona lett a Hunyadi páncéltörőknél, majd az utolsó napokban átöltöztették német egyenruhába: így került amerikai fogságba.

Már a nyomdába se mehettem, mert megszűnt. Nagypapámat Brádra helyezték, kikísérte az állomásra az egész család, Gyumpi, a kutya is. Ezután eltűnt. Ezt a furcsa nevet a kutyánk Koditól és Kédtől kapta, ők Amerikában éltek sok éven át. Gondolom, a „Jumpi”: „ugráló, szökdelő” angol szóból háziasítottuk.

Anyám több mint egy évig járta a hatóságokat, amíg megkapta az útlevelet, hogy áttelepedhessünk Magyarországra apám után.

– Igen! Hogy paprikást zabáljatok, és csárdást táncoljatok a pusztán. Menjetek, hogy már egyetlen ungurt se lássak ezen a szent román földön! – ezt ugyanaz a klorofillszínű, mamaligát zabáló rendőrfőnök mondta.

Kozma doktor egész éjjel nem aludt. Írt. Egyszer leírta mindazt, amit Beregi Sándor mesélt neki. Igen, úgy mondta el, könnyedén, mintha mesélne.

– Tudományos kutatás? Ugyan, ne túlozzunk! Egyszerűen megmértem mind a hat kohászt, mielőtt munkába álltak, és a hatórás váltás befejezése után is. Mindenkinél 0,5–1 kilós súlycsökkenést tapasztaltam.

– Hát ezek nem ittak vizet abban a nagy hőségben?
– Rengeteget. Fejenként tíz liter ásványvizet, egyesek többet is. Azt mondják, az izzadás egészséges, de tíz litert kiizzadni hat óra alatt és naponta...

Árpád felpattant a székéről, és megölelte Sándort. Sem ő, sem Réka nem tudta, mi ütött belé, Kozma doktor annál inkább. Beregi barátja olyan adatot, tudományos kutatási adatot közölt vele, mesélt el, amely alátámasztotta a benne már régóta mocorgó feltételezést. Ha ezek annyit ittak, mint amennyit elveszítettek, akkor minden betegnek annyi folyadékot kell adni, amennyit elvesztett. Egyszerű, istenem, milyen egyszerű! Nevetségesen egyszerű!

Valamikor, harmad-negyedéves korában a tanársegéd magyarázott valamit, de Árpád nem értette. A tanársegéd újrakezdte, mégsem értette, és harmadszorra is, de akkor már az első mondat után egyből megvilágosodott, leesett a tantusz.

– Jaj! Hát ez egyszerű! – kiáltott fel, mire a tanársegéd:

– Az orvostudomány nagyon egyszerű, de van benne vagy negyvenezer egyszerű dolog, és minél többet tudsz ezekből, annál jobb orvos vagy.

Tehát annyi vizet kell adni a betegnek, amennyit elveszített, mondhat Pietraru azt, amit akar. Igen, de milyen vizet? Természetesen azt, olyat, amit elveszített: ez is egyszerű. Lám, Beregi is ásványvizet adott a vasolvasztóknak, abban több az oldott só, mert az emberi izzadság rengeteg konyhasót tartalmaz, egy jó kávéskanálnyit literenként, pontosabban kilenc grammot. Ezek a kemény munkások tíz liter vizet és majdnem tíz deka sót

izzadtak ki magukból hat óra alatt. Ha ezt nem pótolják, az maga a halál. Akkor az operált beteget miért szomjaztatjuk maximum másfél liter vízzel, függetlenül attól, mennyit veszít? Hát hol itt a logika? A sós vizet, élettani konyhasó oldatot már több mint kétszáz éve ismeri a medicina. Sőt, a bábaasszonyok azt is tudták, hogy a kiszáradt, mondjuk hasmenéses csecsemőt meg kell kínálni keserű teával és egy másik cumisüvegből sózott teával. Majd a csecsemő kiválasztja magának azt, ami jobban ízlik neki, mert arra van szüksége. Az a pár kiló meleg hús már tudja, mi kell neki, és akkor mi, tudós orvosok kételkedünk benne? A harmadik kérdés már teljesen magától értetődő, és a válasz is az: hogyan adjuk be? Természetesen legjobb, ha megissza, mert az Úristen a vizet arra teremtette, hogy megigya, de ha nem tud inni a beteg, mert mondjuk a gyomrát operálták, akkor vénásan, cseppinfúzióban kell beadni. Újszülötteknél – vagy ha már nincs véna –, bőr alá is lehet fecskendezni, onnan is felszívódik.

– Tudjátok, miért kellett ezt az egész méricskélést elvégezzem? – mondta közben Beregi a magáét, amire Kozma oda sem tudott figyelni, annyira elfoglalták a saját „vizes” gondolatai. – Azért küldtek ki Vöröscélra, hogy bizonyítsam be: nem is olyan nehéz az a vasolvasztás, a kohászokat sem kell hamarabb nyugdíjazni, dolgozzanak ők is hatvankét éves korukig, mint mindenki más. Utánanéztam, az elmúlt húsz évben egyetlen kohász sem érte meg a hatvan évet. Egy azért mégis, de csak két hónapig élvezhette a nyugdíját, utána meghalt. Vöröscélon egyetlen vasolvasztó kohó van, ami még a magyar impériumból maradt itt, azóta semmi-

lyen modernizálás, csak a normákat emelték rendszeresen.

Kozma doktor másnap reggel a szokásosnál is korábban ment be a klinikára, adatokat gyűjteni a dolgozatához. Majdnem összeütközött kis Ilonkával, aki egy szemeteskosárral jött feléje.

– Jó reggelt, Ilonka, ezt honnan hozza?

– A főnővér szobájából.

A szemetes tetején egy üres doboz, rajta primitíven rajzolt halálfej. Árpád rögtön felismerte, hisz ő rajzolta rá és írta fel, hogy 94 fiola. Ennyi morfin volt a szekrényben, amikor az egész eltűnt. Hát ez világos.

Ordítás a liftből, égett beteget hoztak, a szerencsétlen avasi legény beleesett a forró szurokba, amellyel az utat javították. Pokoli fájdalom és nagy folyadékvesztés. Ilyenkor emberi plazmát kell adni, de honnan annyi plazma? Sóoldattal pótolta és sok morfinnal. Mert Kozma nem hagyta, hogy a betegnek fájdalma legyen.

Elérkezett a tudományos közlemények napja, rengeteg orvos és néhány kíváncsi egyetemista a terem végében, a nagy profok és vénülő főorvosok az első sorokat foglalták el. Egy érdekes dologgal kezdődött. Buluca professzor, aki a tudományos ülést vezette, felkérte Brinzan doktort, hogy üljön ki melléje a prezídiumba. Puiu doktor kétszer-háromszor összeütötte a tenyerét, de halkan, inkább szimbolikusan, mintha tapsolna. Pietraru behúzta a nyakát, mint Grisa, amikor a főnök megszidta, Bozan a körmét piszkálta nagy odafigyeléssel, aztán hirtelen mégis tapsolni kezdett. Kozma doktor nem értette, mi történik itt, de inkább magával volt elfoglalva, mert izgult, mint minden fellépés előtt.

Mennyit, mit és hogyan? Ezt a három kérdést járta körül és támasztotta alá klinikai esetekkel, statisztikával.

– Ne ringatózzunk tévhitekben, hogy operáció után kötelező módon kevesebbet vizel a beteg, amit a műtéti stressz rovására írunk! Minden postagressiv oliguria⁷⁴ kivédhető megfelelő hidratálással. Ha elegendő mennyiségű folyadékot kap, elegendő mennyiséget is fog vizelni. Ilyen egyszerű.

– Ezek a reanimátorok több beteget fojtottak vízbe, mint ahányan a La Manche-csatornába fulladtak a partaszálláskor – morogta félhangosan Pietraru, és most már kihúzta magát.

– Ez költői túlzás. Nem tudom, ki írta, de azt hiszem, francia volt, és biztosan nagyon öreg. Azért a partra szálló amerikai katonáknak a derekán ott csüngött egy kulacs víz, és minden öregasszony tudja, hogy a lázas betegnek vizet, sok vizet kell adni – mondta szenvtelen hangon Kozma, mintha ez is az előadása része lenne. – De engedjék meg, hogy folytassam. Amióta nem ragaszkodom a bűvös, másfél literes folyadékbevitelhez, hanem három, sőt négy litert is adok, veseelégtelenség és a nagy műtétek, például teljes gyomoreltávolítás után is jobban gyógyulnak a betegek, lényegesen csökkent a halálozás. Végül engedjék meg, hogy elmondjam egy tudományos kutatás történetét, amely Vöröscélon, a kohászoknál történt...

Megtapsolták, a professzorok is. Pietraru csak a tenyerével ütögette az asztal lapját, elvégre az ő betegeiről is

⁷⁴Postagressiv oliguria: a szervezetet ért durva sérülést követő veseelégtelenség, amely a vizelet mennyiségét jelentősen csökkenti.

szó volt. Valaki azért megpendítette az operációk utáni tüdőgyulladás kérdését, de erre Dani prof válaszolt.

– Kozma doktor ebből írja a nagydoktorátusi tézisé. Türelmetlenül várjuk, milyen új dolgokat hoz, mert én ma is sokat tanultam. Bizony, bizony. Köszönöm ezt az értékes előadást.

De hogy kerül a csizma az asztalra? Bocsánat a durva hasonlatért, de hogy került Brinzan a prezídiumba? Ezt is csak elmesélni lehet, mert a vöröscéli esetnél is meseszerűbb. Úgy kezdődött, hogy Bodnăraş közlekedésügyi miniszter elment Párizsba egy híres sebészprofesszorhoz, hogy az operálja meg a visszeres lábait.

– Miniszter úr, maga miért jön hozzám Romániából? Mikor ott van Brinzan professzor, aki az én tanítványom, és pont olyan jól elvégzi ezt a műtétet, mint én.

– Nosza, kerítsétek elő Brinzan professzort – szólt a parancs, de a mindent tudó szekuritáté sehol sem találta. Ilyen nevű professzor nincs Romániában! Tényleg nem is volt. Végre rábukkantak a csákvári öregek házában, ott enyhítette az aggastyánok ízületi kopását és székrekedését. Este megállt a fekete autó, és elvitték Brinzant Bukarestbe, de nem mondták meg neki, hogy miért.

– Bekísértek a kormány épületébe, aminek nem igazán örültem, még kevésbé, amikor az ajtóra ki volt írva, hogy: Miniszter.

– Maga Brinzan professzor?

– Brinzan igen, de nem vagyok professzor.

A miniszter az íróasztalra emelte a lábát, és katonásan rám szólt:

– Megoperálja ezt?

Pietraru csúfolódott, hogy Brinzan a „varixkirály”, de most bejött neki. Azonnal kinevezték a temesvári CFR-kórház⁷⁵ fősebészének, amit a szakma örömmel fogadott. Persze nem mindenki. Közeledtek az egyetemi választások, suttogták, hogy Brinzan lesz az új rektor. Bár nagyon megérdemelné, Brinzan mégsem lehet, mert nem professzor, és a CFR-kórház nem klinika, tehát ott professzor sem lehet. De lehetett. A kórházból pár nap múlva klinika lett, Brinzant kinevezték professzornak, és természetesen megválasztották rektornak. Annyi igazságtalanság mellett végre egy igazságos megoldás.

– A miniszter visszerein kapaszkodott fel – morogta Pietraru. Ez így igaz, de ő ezt nem akarta, nem is tett érte semmit, főleg nem mások ellenében.

Egy szép napon meglátogatta a sebészeti klinikát, ahonnan egykor kirúgták. Csupa mosolygós arc fogadta, de ezek közül ki volt őszinte? Pietraru elslisszolt a hátsó lépcsőn, amikor Brinzan a folyosóra lépett. És Bozan doktor? A hosszú lábú Don Quijote alázatosan meggörnyedve, mint egy colstok állott elébe:

– Mélyen tisztelt rektor úr! Alázatosan kérem, bocsásson meg, szíveskedjék elfelejteni azt, amit én akkor tettem. Én...

– Te, Bozan! Mi tegeződtünk, elfelejtetted?

– Igen, tisztelt rektor úr, annak idején..., de most ugye...

– Jól van, fiam. Megtartalak addig, ameddig szükségem lesz rád – és továbbment, elegáns, kimért, lassú léptekkel, hátratett kézzel, enyhén meggörnyedve. Brinzan született úriember volt.

⁷⁵CFR-kórház: vasutaskórház.

A nagyapám aránylag fiatalon halt meg, sokszor mondta, hogy a nyomdászok nem élnek sokáig. Én mindkét részről iparos családból származom, nagyapám volt az első, már majdnem értelmiségi mesterember a családukban, mert a nyomdászok ugye műveltebbek, mint a munkások általában. No meg aztán a nagyapám Budapesten született, ott is nevelkedett, de szerencsére (most magamra gondolok) az egész Monarchiában pont Nagyszentmiklóson kapott állást. Családjáról keveset beszélt, korán szülők nélkül maradt, pont akkor, amikor befejezte a Budapesti Műegyetemen az első évet, valamilyen mérnöki karon. Nem tanulhatott tovább, ott volt mellette még négy, kisebb fiútestvér, elment nyomdászinasnak a Dohány utcába, mert ott valamit fizettek is. Hajnaltól késő estig dolgozott, és akkor még ki kellett hordania a másnap reggeli újságot az eladókhoz.

Sokszor hallottam tőle, hogy Jókai Mór – aki nagyon közel lakott a nyomdához – korán reggel benyitott, és kezét dörzsölve rájuk szólt:

- No, fiúk, ki korán kel...?*
- Aranyat lel – mondták kórusban az inasok.*
- Fenéket. Az egész nap álmos.*

Én ezt a mondást megtanultam, de akkor még fogalmam sem volt arról, ki is az a Jókai Mór. Ez valamikor a XX. század legelső éveiben történt, amikor nagyapám legkisebbik öccse diftériában meghalt, jóval később a másikat kivégezték, mert állítólag Lenin-fiú volt. A harmadik fürdőmester lett, talán a Rudas fürdőben, ő élt a legtovább. Az, aki közülük még megmaradt, Bandi bácsi, vasúti mérnök lett Bácsben, a felesége,

Toncsi néni meg is látogatott minket Nagyszentmiklóson. Emlékszem, a szemfogába egy apró gyémánt volt beépítve, amely csillogott, ha nevetett. Toncsi tanti színésznő volt.

Nagyapám édesanyja egri származású, az apja ősei valahonnan Galíciából vándoroltak be a XVIII. században, minden bizonnyal lengyelek voltak. A családalapító Veszelovszki egy hátizsákkal jött, pontosabban bicegett, mert sánta volt, talán púpos is, de kocsmát nyitott Budán, és jól ment neki. Az egyik fia már saját festékbolttal rendelkezett, de le kellett vágni a lábát, mert megsérült, amikor egy Afrikából hozott, bíbortetűvel tömött hordót bontott ki. A másik fia katonatiszt lett Mária Terézia szolgálatában, de ez nagy kártyás és piás volt, egyetlen éjszaka elkártyázta a teljes apai juszt, sőt a tiszti kardját is. Utolsónak a becsületszavát tette fel. Veszített. Fölállt, szalutált, kiment az előszobába, és bummm, föbbe lőtte magát. Nem tudom, nagyapám melyikükre ütött, de kereskedői érzéke nem volt, sohasem kártyázott, nem is ivott, csak nagyon ritkán, de olyankor talicskában hozták haza.

Egészen fiatalon eljegyzett egy csinos pesti lányt, de már az ünnepi vacsorán rájött, hogy a nő a legjobb barátjának a szeretője.

– Kifizettem a hídpénzt – mert csak akkor engedtek átmenni –, karon fogtam, és felsétáltam vele a Margit hídra. Megálltunk a híd közepén, én lenéztem a vízre. Lehúztam az ujjáról a jegygyűrűt, a magaméről is a sajátomat. Összekötöttem a kettőt egy fekete szalaggal, és bedobtam a Dunába – emlékezett a háborús rokkant nagyapám.

Ahogy kitört az I. világháború, elvitték katonának, természetesen az orosz frontra: ott sebesült meg először. Elmondta, hogy volt egy nagyon cudar kiképző őrmesterük, aki szadista módon kínozta őket. Nos, a legelső támadásnál több mint egy tucat golyót eresztettek belé, még mielőtt az oroszok megláthatták volna. Úgy rémlik, cseh volt, de az biztos, hogy gyűlölte a magyarokat. Lengyelországban valahol feltörték egy zsidó kereskedést, nagyapám is elhozott egy marék varrótűt, én még láttam ezekből. Egyszer, amikor az ütközet után visszafelé botorkáltak, hallja a nagyapám, hogy az egyik baka csizmájában valami cuppog. Vér volt benne. Mert átlőtték a lábát, de eleinte észre sem vette. Nagyapám szerint az I. világháború borzalmasabb volt, mint a második, mert ők még szuronnyal támadtak az ellenségre, szemtől szemben gyilkolták egymást. És miért? Jött a Tanácsköztársaság és – bármennyire hihetetlen – a román rezsim.

Javasolták neki, hogy legyen ő a bolsevista komisszár Nagyszentmiklóson, de meredeken visszautasította, mert egyrészt szocdem volt, másrészt utálta a kommunistákat. Aztán egy niemandot⁷⁶ tettek oda, talán éppen Falta bácsit, aki a gyermeke koporsójából ette az abált szalonját.

Nagyapám egy fiatal sváb lányt vett el feleségül, aki annyira gyermek volt még, hogy tegezni sem merte a férjét, és amikor a nagyapám megkérdezte, mit hozhat neki ajándékba, egy porcelánbabát kért. Kapott is három élőt, édesanyám volt az elsőszülött. Nagyanyám, aki sokáig, majdnem kilencvenéves koráig élt,

⁷⁶Niemand: senki (németül).

tökéletesen megtanult magyarul, anyámmal is csak néha beszélt németül, velem soha.

Ómama – mert így szólítottuk – Bucholz lány volt, felmenői Elzász-Lotharingiából származtak. Már az ő apja is Nagyszentmiklóson született, de a feleségével franciául csevegtek, ha azt akarták, hogy a gyerekek ne értsék. Voltak vagy hatan testvérek, de ezekből huszon-négy óra alatt meghalt három torokgyíkban, ahogy a diftériát hívták. Az egyiket kivitték a temetőbe, mire hazajöttek, a másik is meghalt, hajnalban meg a harmadik. Kodi volt nagymamám nővére, a kenderesi fűszeres.

Bucholz dédnagyapám jó nevű kőműves lehetett, ő építette a nagyszentmiklósi német temető kápolnáját, amely ma is áll, mögötte vannak eltemetve Bartók Béla ősei és az én nagybátyám is.

Dédnagyanyámról maradt egy dagerrotip, erős csontú, széles medencéjű, nagydarab sváb asszony volt. Szappanfőzéssel foglalkozott, ami nem éppen a legtisztább, legillatosabb szakma volt, hisz állatvész idején a döglött hízott disznóból is szappant főztek. (József Attila apja, Áron is ezt csinálta Temesváron, ahol inkognitóban másodszorra is megnősült.) Keménykötésű sváb ősanyám hajnalban megrakta szappannal vesszőből font háti kosarát, és „átment”, csak úgy, gyalogszerrel Makóra, a piacra. Délig eladott mindent, zsírszódát vett, és nyalókát a kicsinyeknek, hazafelé már könnyebb volt a háti kosár, de sietett, hogy még vacsorát is tudjon főzni a fél tucat gyermekének.

A luxemburgi közlekedési miniszter, aki heraldikával is foglalkozik, azt mondta nekem, hogy a Bucholzok Luxemburgból származnak, és eredetileg franciásan

Bucholnak hívták őket. Lehet. De nagyanyám és Kodi között volt még egy fiú, aki megmaradt: az Ádám bácsi, ő Budapestre került. Ennek a fia magyarosította a nevét Bucholzról Bátfaira. Ugye, milyen szép magyar név?

Édesanyám fiatal korában nagyon szeretett volna bábaasszony lenni, de Ómama és Kodi határozottan megtiltották neki, mert egy asszony a sváb felmenő ősünk közül valamikor bábáskodott. Egy éjszaka bezörgettek, szüléshez hívták, csak a két kicsi gyermeke volt otthon. Azok elmondták, hogy egy kacsulás, kezében ostort tartó paraszt vitte el az anyjukat. Soha többé nem került elő. Ezért lett anyám csak kötőnő. Mindkét öccse kitanulta a borbélymesterséget, mert ahhoz nem kell műhely, elég a borotva és egy nyírógép – mondta nagyapám, a nyomdász.

Volt Ómamának egy legendás őse az első bevándorlók közül, a Luri Szepi, nagy, kövér, mulatós ember. Egyszer a kocsmában fogadott, hogy ő megeszik egy egész szekér görögdinnyét napkeltétől napnyugtáig. De van egy feltétele: közben derékig vízzel telt dézsában akar ülni. Megpecsételték a fogadást. Az egész falu kinn volt és bámulta, mert nagy volt a tét: két ökör ára. És Luri Szepi megette becsülettel, a legutolsó fél dinnyét a fejére tette, mint egy kalapot, persze a dézsa is megtelt, sőt túl is csorgott.

Édesapám szüleiről sokkal kevesebbet tudok, meghaltak, mielőtt én világra jöttem volna. Apai nagyapám fazekasmester volt, mint az ő apja és a nagyapja is. Nem csoda, hogy édesapám is folytatta a hagyományos mesterséget, és – ahogy ő mondta – „serbbligyaros” lett. Ugyanebből a családból egy másik ág fésűs,

a harmadik szítás, és mindannyian apáról fiúra tovább folytatták a mesterséget. Ezeken kívül volt a családban kalaposmester és kefekötő is, tehát csupa kisiparos. Mondta is apám, az iparosbálon ők töltöték meg a fél termet.

Apám édesanyja sváb volt, akárcsak a másik nagyanyám, viszont apai ágon volt valami Marinov déd-nagyanyám, azt hiszem, bolgár lehetett, de mindkét oldali őseim római katolikusok voltak, apám nővére apáca is lett. Érdekes, hogy apai ágon, ameddig vissza tudtam ásni, a férfiak mind sváb nőt – vagy valami hasonlót – vettek el feleségül, de az utódok kivétel nélkül megmaradtak (megmaradtam) magyarnak.

Apai nagynéném, aki apáca lett, és Kolozsváron maradt a bécsi döntés után, kénytelen volt három generációra visszamenőleg keresztlevelekkel bizonyítani, hogy nincsen zsidó az őseink között. Tényleg nincs, pedig talán nem ártott volna egy kicsi, ezt sajnálom. Román sincs, még véletlenül sem.

Legújabb kutatásaim szerint édesapám ősei örömény származásúak lehetnek. Ha ez igaz, akkor nem őt, hanem hat nemzetiség keveredik bennem. Azt mondják, a korcsok ellenállóbbak: így kell legyen, ezért vagyok még mindig itt... Nem kívánt gyermek voltam. Édesanyám elsőszülött kislánya kétnapos korában meghalt. Én túl hamar jöttem utána, édesanyámat ez nem tette boldoggá, és félt. Félt, hátha én is...

Egyszerre két orvoskolléga került a reanimálóra, de betegként: és mind a kettő menthetetlen esetnek bizonyult. Árpád kollégái voltak, de egy-két évvel alatta jár-

tak, csak homályosan emlékezett rájuk. Orvos számára nehéz másik orvost kezelni, a saját családtagjait pedig lehetetlen.

Az egyik szép szál, szőke legény volt, annak idején a leányok bálványa, furcsa, német nevű, de ő székelynek tartotta magát. Megpattant az agyában egy ér, és azonnal kómába esett. Sajnos ez az ér nem az agyvelő és a koponyacsont között okozott vérömlenyt: azt könnyű lett volna megműteni, mert egy lyukon át ki lehet mosni a vért. Ezt már az ősmagyar táltosok is tudták, és csinálták is, innen az agyafűrt kifejezés. Nála a vérzés az agy központi kamrájában és akörül alakult ki, nem volt mit tenni. Nem lehetett egyebet, mint mestersegesen lélegeztetni és várni a halált.

– Meddig tart még? – kérdezte a megtört apa, aki Németországból jött elbúcsúzni a fiától. Teltek-múltak a napok, a beteg állapota természetesen nem javult, de minden életfunkciója jól működött, csak nem lélegzett egyedül, és már nem volt agya! Az apja naponta meglátogatta, és egyre idegesebb lett.

– A feleségemet nem hoztam el, ő ott maradt a Kanári-szigeteken, kétheti nyaralásra fizettünk be. Mi lesz már, doktor úr?! Nekem is lejár a nyaralásom, és a pénzt nem adják vissza! – Műanyag gyopárokkal díszített szarvasbőr nadrágot viselt, és pipált. – Csináljon már valamit!

– Mit csináljak? Megölni nem akarom, meggyógyítani nem tudom. Az agya már halott, ami még él benne, azt a gépnek köszönhetjük. Nos? Állítsam le a lélegeztetőgépet? – Az atya nem válaszolt, dühösen ment el, még sokáig érződött utána az illatos Amsterdammer holland pipafüst.

Kozma doktor délután, sőt gyakran éjszaka is benn maradt, kísérletezett a klinika padlásán. Egereket altatott és operált a doktorátusi téziséhez. Több száz egeret. Körömollóval fölívagta a hasukat, és összevarrta, ez volt az operáció. Döbbenetes eredményre jutott. Azoknál az egereknél, amelyeket csak elaltatott és felébresztett, egyetlen alkalommal sem talált tüdőgyulladást. Viszont az altatott és operált egereknél annál többet. Tehát nem az altatás, hanem az operáció okozza a műtét utáni tüdőszövődményeket, mondjon bárki, amit akar. Milyen egyszerű! Még egy egyszerű dolog, amit az orvosnak, legalábbis a jó orvosnak tudnia kell.

A másik halálraítélt kolléga jókedvű építésmérnök volt.

– Csodálkozol, hogy mérnök vagyok? Az, de orvos is, pontosabban csak voltam, mert elvették a diplomámat. Pedig szakszerűen és jól csináltam, hidd el, még be sem fertőződött a pasas. Moldovába helyeztek engem is, mint minden magyar orvost. Sok a beteg, rengeteget dolgoztam, mint egy megszállott, szerettem csinálni. A feleségem, tisztviselőtelepi polgárlány, nagyon unta magát. Talán ezért. Rajtakaptam: ott hetyegett az én ágyamban egy tanítóval. Leütöttem. A nejem felugrott és elszaladt. Azóta sem láttam. Engem előntött a tiroxin⁷⁷. Ott feküdt a tanítócska ájultan. Felmarkoltam, volt egy üveg éterem, a pofájába nyomtam, elaltattam és szabályosan kiheréltem. Ahogy hallod, kasztráltam. Mind a két tojását kivágtam „lege artis”, úgy, ahogy kell. Amikor felébredt, a markába nyomtam, hadd vigye, hisz az övé! Persze bezártak. Utána elvégeztem egy almérnököt,

⁷⁷Tiroxin: a pajzsmirigy tüszősejtjei által termelt hormon.

és most itt vagyok. Előrehaladott cirrózisom van, már négyszer véreztem, tudom... Tudom, ne is biztass. – Az ötödik vérzést már nem élte túl.

Beregi doktor jött be a klinikára, mert a baptista prédikátort elvitte a szekuritáté, kellene egy orvosi bizonyítvány, azzal a szöveggel, hogy: „törött láb és bordák, nehéz munkára nem alkalmas”. Amikor Pietraru megtudta, hogy papról van szó, aki ráadásul baptista is, elzárkózott, és nem adott semmiféle papírt. Beregi viszont óvatosan két gémezárkulcsot⁷⁸ nyújtott át Árpádnak.

– Kérlek, vigyázz ezekre, félek, hogy megtalálják nálam, ha...

Kozma tudományos közleményének nem volt hangos visszhangja, de tudott róla az egyetem és az egész sebészi szakma is. Pietraru és a többi vízellenes sebész már nem „fulladozott”, hagyták Kozmát, csináljon azt, amit akar, sőt, néha még meg is kérték rá, hogy kezelje egyik-másik betegüket.

Egyik hétfő reggeli riporton hiába vártak Pietrarura: a főnök széke üres maradt. Másnap és harmadnap is. A felesége sem tudta, hol van. Pedig szükség lett volna rá, mert egy betege kritikus állapotba került. Maros menti, szemrevaló magyar fiatalasszony volt, aki kapott egy munkahelyet a „rongygyárban”, már a legelső napon oda tették a rongytépő géphez, de senki ki nem oktatta, mire vigyázzon. Egy rongy rácsavarodott a kezére, a gép behúzta és összeroncsolta a jobb karját. Pietraru kezelte, amíg el nem ment, de egy hétig ki sem bontotta a kötést. Most rázta a hideg szegénykét, negyvenfokos láz, bűzös, rothadó alkar. Puiu doktor éj-

⁷⁸Gémzárkulcs: hengerzárkulcs.

szaka hívta be Kozmát, gyorsan dönteni kellett: vagy levágják a fiatal nő karját, vagy meghal vérmérgezésben. Otthon a kollektivista szülők és hirtelen elválasztott csecsemője tőle várták azt a kevés pénzt, amit kereshetett volna. Nagyon hiányzott Pietraru, most az egyszer nagyon, de az akkor már messze járt, valahol Nyugat-Németországban. Nem is egyedül: a főnövér is vele ment, mert annak is szerzett útlevelet. Bezzeg ők kaptak, pedig olyan biztos volt, hogy nem jönnek vissza, mint az, hogy a fiatalasszonynak nem nő ki a karja.

Ünnepelt a sebészet: Puiu doktor lett az új főnök és Grisa a párttitkár. (Grisa, akárhogyan is írják, orosz név, nem is véletlenül: az ő szülei is Besszarábiából menekültek ide 1940-ben.)

Végre elkészült a doktorátusi disszertáció, rengeteg táblázattal, statisztikával, amit Kozma doktor logarléccel számolt ki. Tekintettel a papírtakarékossági párthatározatra, arra kényszerült, hogy a lapok mindkét oldalára gépeltessen. Árpád felkészült, a vendéglőben lefoglalta az asztalokat, behűtött két üveg, már régóta őrzött whiskyt, a barátok már megvették a virágcsokrokat, mert vasárnap lesz az ünnepélyes disszertáció. Pénteken mondják, hogy még kell egy papír, a megyei pártbizottság jóváhagyása. Húha!

A nagy épületbe egy oldalbejáraton lehetett bejutni. A főkapun csak a nagyon nagy funkciójúakat engedték be, ez román specifikum, pont úgy, mint az, hogy minden hivatalban egy kis, ablakon vágott lyuk előtt kell hajlongania az alázatos kérelmezőnek. Magas, úriember kinézésű elvtárs fogadta:

– Jól van, doktor elvtárs, és mondja, mióta párttag?

– Én nem... Én még nem vagyok...

– Neeem?! Akkor menjen szépen vissza, dolgozzon becsületesen, és csak akkor jelentkezzen, amikor párttag lesz. Nagydoktorátusa csak párttagnak lehet. Végeztem! – intett a nagy ember, és lefricskázott egy láthatatlan porszemet a különben jól szabott zakójáról.

Árpád úgy érezte, egy világ omlik össze benne, ami betemeti azt a rengeteg munkát, eredményt és pénzt, amit erre a dolgozatra fordított. Nem aludt egész éjjel, legszívesebben elsírta volna magát, de dühös is volt, főleg tehetetlen. Másnap reggel félrehívta Grisát, és megkérte, adjon neki egy papírt, hogy párttagjelölt, azután tényleg be is lép. Ez lenne a megoldás, és ezt lehet.

– Te Árpi, ezt nem lehet. Nem vehetek föl értelmi-ségeket, magyarokat... Hát értsd meg... Különben is, neked mi a meggyőződésed? Gondolod, hogy már elég érett vagy ahhoz, hogy párttag lehess?

Mintha jég szakadt volna be alatta, mint egyszer gyermekkorában korcsolyázás közben. Nem hideg zuhany, jeges elmerülés volt ez a válasz. Tehát már Grisát is elvakította a funkció, vagy csak a félelem, mint Bozant?

– Rendben van! Ha itt nem segítenek, visszamegyek a nagy elvtárshoz, és megígérem, hogy én bizony isten, belépek a pártba, de most segítsen, megkérem, nagyon szépen megkérem...

Az oldalbejárat kapusfülkében egy jól táplált elvtársnő trónolt. Látszott, hogy lenézi a belépő civileket, nagyon felülről, pedig ült, de Kozma doktor meg kellett görnyedjen előtte.

– Kezét csókolom, elvtársnő – rebegette Árpád –, a másodtitkár elvtárshoz szeretnék menni.

- Nincs itt!
- Hol van?
- Terepen.
- És... és mikor jön vissza?

– Honnan tudjam? – és a nő elővett egy sonkás szendvicset. Kozma, inkább csak azért, hogy panaszkodjon, elmondta, hogy ő orvos, doktorálni szeretne, és a többi. De nem várt semmi jót. Mégis.

– Akkor menjen a helyettes elvtárshoz – intett teli szájjal az elvtársnő –, ugyanoda.

Árpád izzadt tenyerét a nadrágja szárába törölte most is, hátha a helyettes elvtárs netalántán kezet fog nyújtani, és halkán bekopogott. A magas, ősz hajú elvtárs (ez is nagyon elegáns volt) mosolyogva nyújtott kezet:

– Jó szerencsét, doktor úr! Maga nem ismer engem, én viszont ismerem magát. Az anyósomat kezelte. Nagyon jól kezelte. Meg is halt azóta. De jól kezelte. Mi a probléma?

– Szeretnék doktorálni, és kellene... – dadogta Kozma, de a kedves helyettes elvtárs nem kérdezett semmit, rászólt a titkárnőre, hogy írja meg a papírt, és kitartóan mosolygott. Pár perc múlva Kozma doktor reszkető térdel, az irattal a kezében botorkált ki a pártházból.

A nagydoktorátusi dolgozat megvédése, az ún. diszsertáció ünnepélyes formalitások sorozatát jelentette. Az asztalnál fél tucat professzor, akik egészen vagy részben a szakmához tartoztak, elolvasták és értékelték az ifjú doktorandusz dolgozatát, véleményüket írásban és szóban is elmondták. Kozma Árpád ott állt a prezídiumtól balra, kezében egy hosszú pálca, ezzel mutogatott a vetített ábrákra, grafikonokra: az egészség előzőleg több-

ször is elpróbálta. A teremben jól öltözött barátok, kollégák és a család, rengeteg virág, tüsszentésre ingerlő fojtogató virágillat, mint az esküvőkön vagy a temetési szertartásokon. Vasárnap délelőtt volt, december eleje.

– Gratulálok a doktorandusznak a téma megválasztásához. A műtét utáni tüdőgyulladások gyakoriságáról van szó, mert ez egyszerre sebészi, altatási és utókezelési kérdés is. Most halt meg Onassis, a világ leggazdagabb embere. Tudják, miben? Műtét utáni tüdőgyulladásban. Biztos, hogy szíves örömet ajándékba adta volna az aranyhajóját Kozma Árpád doktornak, hogy meggyógyítsa.

Adam professzor szellemes értékelését megtapsolta a közönség, és ezzel oldódott is a merev, túl ünnepélyes hangulat. Dicséretetek, gratulációk és virágözön, az emberek sorban álltak, hogy megöleljék Kozma Árpádot.

Most jött rá, hogy attól, hogy az orvostudományok doktora lett, nem vált okosabbá. Valamikor régen még azt hitte, kétféle ember van: nemesek és jobbágyok, mai értelemben diplomások és hétköznapi polgárok. Most már azt is tudta, hogy az egyetem elsősorban arra jó, hogy jobban lássa az ember a szakma, az élet, a valóság törvényeit. A képzettség nem egyenlő az intelligenciával, mert vannak nagyon felkészült emberek, akár professzorok is, akik mindent tudnak a szakmából, de az intelligencia hiányzik belőlük. Ugyanakkor találkozott döbbenetes intelligenciájú fél analfabétákkal is.

Az intelligencia veleszületett isteni ajándék, a szakmai felkészültség foka szorgalom kérdése. Nyilván az a legjobb, ha a kettő együtt van jelen valakiben, de ez nincs mindig így, és erre a nagydoktori cím sem garan-

cia. „De ha ezt belátom, az már valami” – ölelte magához a sok virágot dr. Kozma Árpád: alig fért így bele a Trabantjába.

– Az emberi szervezet tulajdonképpen csőrendszer. Minden szervünk egy hosszabb-rövidebb cső, amin van valahol egy kitágultabb rész, egy hólyag. Olyan, mint az altatógép csőve, amelynek egyik vége a beteg tüdejébe lóg, a másik végén pedig ott a lélegeztető ballon. Sajnálom, ha túl mechanikusnak tűnik a hasonlatom, mégis így van. Legnyilvánvalóbb az emésztőrendszer esete: amely nem más, mint a szájtól a végbélnyílásig húzódó nyolcméteres cső, rajta egy hólyag: a gyomor. Vagy a keringési rendszer: artériák, vénák, hajszálerek és központjukban a kitágult, izmos hólyag: a szív. Hasonlóképpen a vese, húgyhólyag és utána a húgycső, vagy az anyaméh és a szülőcsatorna sem más, mint egy cső, amin van egy kitágult hólyag. A májban termelődő epe vékony csövecskéken fut össze az epehólyagba, onnan az epevezetéken át a belekbe jut. Mit mondjak még? A herékben képződő ondó és a különböző mirigyek váladéka is csöveken át jut el oda, ahová kell.

A hallgatóság ez alkalommal Kozma doktornál jóval idősebb orvosokból állt, akik továbbképző tanfolyamon vettek részt, amit Puiu – most már professzor Puiu – kellett volna megtartson, de akkor éppen nem ért rá. Ez mindenkivel előfordulhat, a nagy emberekkel gyakrabban. Mosolyogtak az öregek, de élvezettel hallgatták Kozma eszmefuttatását, aki így folytatta:

– Hogy a saját szakmámnál maradjak, nézzük csak meg, hogyan történik az intenzív kezelés! Egyszerűen

meghosszabbítjuk ezeket a csöveket, amelyeken bevezetünk vagy kivezetünk valamit a betegből. A légsőbe vezetett intubációs szondán át lélegeztetünk, intravénásan vért, folyadékot, gyógyszereket viszünk be, vagy éppen fordítva: csövön át szívjuk le a kóros gyomorbennéket⁷⁹, pangó vizeletet, székletet s a többi. Amint látják, mindenütt csak csövek: az emberi szervezet saját csőrendszere és az azokat megtöltő csövek mint kezelési eljárások. Tulajdonképpen a sebészi műtétek jelentős része is valamilyen cső hibáját korrigálja, például a gyomorrezekció, bélelzáródás, epekő, vesekő, amely eldugítja a kivezető csatornákat, nem is beszélve az áldásos érműtétekről, de még folytathatnák önök is.

Tapasztalt, öreg sebészek voltak, mégis elgondolkodtak.

– Ez nagyon érdekes, élvezettel hallgattam, az embert mégsem lehet így leegyszerűsíteni, mert az ember... (nem mondta ki) legtökéletesebb teremtménye. Gondolom, ebben egyetért velem.

– Természetesen, de... Itt-ott azért még lehetne javítani az emberi szervezeten. Például két szemünk van és két fülünk, de szívünk csak egy, és az is korábban elmeszesedik, mint a többi szervünk. Jobb lenne, ha két szívünk lenne, hogy felváltva pihenhessenek is. Az életet adó levegő egyetlen vékony csövön jut be a tüdőnkbe: miért nem tudunk, mondjuk, kopolyúval is lélegezni a hónunk alatt? Az ember csak három-négy percre bírja ki lélegzés nélkül, a bálna, a delfin akár negyedóráig is kibírja víz alatt. Miért ilyen kicsi az oxigéntartalékunk? A testhőmérsékletünk csak néhány foknyi csökkenést

⁷⁹Gyomorbennék: gyomortartalom.

vagy emelkedést bír ki. Bezzeg a hüllők, nem is beszélve a baktériumokról, vírusokról, a forró vízben és jégbe fagyasztva is vígan élnek! És még folytathatnám.

– Miért romlanak olyan gyorsan a fogaink? – sóhajtott egy protézises, nyugdíj előtt álló sebész.

– Van egy székelő mondás... – huncutkodott Kozma. – Minek az embernek harminckét fog, eggyel is eleget tudna enni, inkább lenne harminckét... Hiába vagyunk tökéletes lények, legalább két szervünk túl korán hagy el bennünket: a nemi szerveink és a fogaink. Hiába: a biológia bölcs, mert akinek már vannak gyermekei, létrehozta az utódokat, annak már nincs szüksége nemi szervre. De attól még lehetnének fogai! Igen, lehetnének, hogyha úgy használnánk őket, ahogy azt az Úristen megteremtette (Árpád kimondta azt, hogy isten) és nem habzsolnánk forró levest és fagylaltot egymás után. Szóval, ha újra kellene teremteni az embert, tennék néhány módosító javaslatot a Mindenható felé.

Ezt talán nem kellett volna mondania, hátha van az öregek között istenhívő, minek megsérteni őket?

Kozma Árpád tiszteletben tartotta mások hitét, vallásságát, de ő nem igazán hitt Istenben. Ha néha mégis Istent emlegette, inkább azért tette, hogy a kommunista ateistákat bosszantsa. Úgy érezte, nincs szüksége isteni sugallatra, hogy megértse az emberi szervezet működését, elég ehhez a tudomány, ezért lett ateista. De azt sem gyakorolta, pedig „az ateizmus is egy vallás” – jegyezte meg az a szekus, aki vele foglalkozott. „Az, hogy a kommunista filozófia tagadja Isten létét, még nem jelenti azt, hogy Isten nincs” – ezt viszont egy katolikus pap mondta. Tisztelte ezt a papot, no, nem azért, mert

Isten szolgálja, hanem azért, mert a saját hitét állítja a kommunizmus parancsuralmával szembe. És tisztelte azt az ifjú református lelkészt is, aki bátran szembeszállt a diktatúrával, még határozottabban, mint a többi pap. Beregi is az ő társaságához tartozott, de erről nem beszélt. Azt viszont elmondta, hogy a baptista prédikátor autóbalesete nem volt véletlen, a szekuritáté meg akarta ölni.

– A mi református papunk is nagy veszélyben van, valamit tenni kellene érte. Meg kell mentünk – suttogetta Beregi, mikor visszakérte a korábban Kozmánál hagyott kulcsokat. – Ezek a mennyország kulcsai, innen indul a feltámadás nemsokára.

Beregi Sándort ezen az éjszakán elvitte a szekuritáté, de ezt Kozma csak később tudta meg.

Napfényes vasárnap reggel volt, mintha tavasz lenne, pedig december közepét mutatott a naptár. Dr. Kozma Árpád kéjesen nyújtózkodott az ágyban, és elhatározta, hogy aznap nem megy be a klinikára. Nincs is olyan súlyos betege, aki meglepetést okozhatna, és amióta telefonja is van, más az élet. Meglepetést pedig már évek óta semmi sem okozott neki. Minden betegéről mindent tud, azt, hogy mi megy végbe benne, mikorra gyógyul vagy hal meg. Amíg megértette, mi történik a beteg szervezetében, pontosan tudta, mit kell tenni, és ilyenkor a betegség meghátrált az orvosi beavatkozás elől. Ez olyan volt, mint egy kiszámítható sakkjátszma, a halálfejes ellenfél csak úgy léphetett, ahogy azt Kozma doktor rákényszerítette, de csak addig, amíg értette, mi történik a betegben, „amíg a partner logikusan játszott”. Ameddig világosan látott, soha egyetlen betege sem halt meg, de

amikor már nem értette, mi történik benne, olyan volt, mintha sötétben sakkozna és tologatná a bábukat, amelyeket csak az ellenfél lát. A klinikán mindenki tudta, hogy Kozma napra, sőt szinte órára meg tudta mondani, mikor hal meg egyik vagy másik beteg. A legtöbbször hajnalban, reggel, amikor a csendesebb éjszaka után megindul a kórházi mozgás: ajtócsapkodás, takarítónők csörömpölése, huzat, hangoskodás. Ez felborítja az amúgy is végét járó szervezet egyensúlyát.

„A kórház az a hely, ahol a beteg meg kell gyógyuljon vagy haljon, ha már nincs segítség. Fontos, hogy minél kevesebbet szenvedjen, mert a fájdalom az ember legnagyobb büntetése” – vallotta Kozma, ki tudja hányadszorra. Most már mindenki elismerte, sőt tisztelte is. Hol van már az az idő, amikor Pietraru basáskodott, és megleckéztette, amikor azt mondogatta: „Megengedem, hogy elaltasd a betegemet.” Most már Kozma Árpád főorvos, az orvostudományok doktora, tanársegéd, és senki sem írja elő neki, milyen gyógyszert, mennyi folyadékot adjon a betegnek, rábízzák a legsúlyosabb esetek kezelését, mert tudják, hogy ezek nála vannak a legjobb kezekben.

„Igen. Én már mindent tudok!” – nyújtózott nagyot az ágyban. Ezt hangosan ugyan nem mondta ki, de önmagában meg volt győződve róla. És elégedett volt önmagával, mert úgy érezte, mindent elért: a szakmai és tudományos címei mellett elismerik a munkáját, nincsenek aprópénzes anyagi gondjai, a családja egészséges, a fia jól halad az orvosi egyetemen, a lánya is készül, megjelent egy könyvük, amit Réka feleségével együtt... „Milyen szép az élet!” – kiáltotta volna legszívesebben

a napsütötte reggelbe, mert az élet a legnagyobb, legszebb ajándék, amit az ember kaphat. Igen, a Jóisten ajándéka, de akkor veszi el tőlünk az életünket, amikor azt jónak látja. Kozma Árpád fiatal korában nem hitt Istenben, de akkor még keveset tudott a szakmáról és az életről is. Most, legszebb férfikorában, úgy érezte, már mindent tud, amit az életben tartáshoz tudni kell és tudni lehet, de rádöbrent arra, hogy ez a tudás véges, nem elég. Előfordult, hogy ott állt a haldokló beteg ágya mellett tehetetlenül, pedig mindent megtett, amit kellett, nem hanyagolt el semmit, nem hibázott, és mégis. Azaz mégsem. Mégis meghalt a beteg, mégsem volt elég az a minden, amit tudott és tett, mert az ember mindentudó agya véges. Kell legyen valami, ami több, ami felette áll minden megtanulhatónak. Ez az abszolút tudás, amire azt mondjuk: Isten, aki van. De ha nem lenne, meg kellene teremtsük magunknak, mert szükségünk van rá.

– Lehet, hogy Jézus Krisztus nem volt isten, de amit mondott, és amit tett, az mind jó, ezért hiszek benne – mondta Árpád a gyermekeinek, és arra gondolt, hogy Isten fogalmát nem is annyira a gyerekeknek kellene tanítani, hanem a felnőtteknek, mert teljes mértékben úgyis csak ők értik meg. Nem is igazán intelligens az, aki nem hisz Istenben, és egyetlen orvos sem lehet isten-tagadó. Persze mindenkinek megvan a saját istenképe, Kozma doktor sem a töviskoszorúval keresztre feszített fél embert imádta, azt csak tisztelte mint szimbólumot. Számára az Isten valami alaktalan, megfoghatatlan, de mindenben jelen lévő lényeg. Talán olyan, mint egy végtelen nagy komputer, amiben minden benne van, ami már megtörtént, és ami majd meg fog történni. Benne

van minden újszülött sírása, az emberteremtés szerelmes sóhajtása, a haldokló verejtékes nyögése.

– Kérlek, Istenem, tarts meg addig, amíg úgy látod, szükséged van rám – vetett keresztet Kozma doktor. Bol-dog volt és elégedett, talán még soha ennyire, mint most.

Ekkor csengett a telefon. A kapus kétségbeesett hangja úgy érte, mint a villámcsapás:

– Doktor úr! Azonnal jöjjön be, mert sok a sebesült, és halottak is vannak. Itt lőnek! Úristen, most is lőnek, és újabb sebesültet hoznak... Fiatalok, a hátukon... Doktor úr! Kitört a forradalom! Gyorsan, gyorsan!

Olyan gyorsan, ahogyan csak a Trabant bírta. Az szé-gény bírta volna, és Réka ügyesen vezetett, de megállít-totta egy katonakordon a városi néptanács sarkánál. Kozma hangosan kiabált, hogy félre az útjából, mert or-vos, és a klinikára kell menjen. Egy rosszul öltözött civil arrogáns impertinenciával gúnyosan intett:

– Menj, ha akarsz, bolond, menj. De ott lőnek, tan-koóról.

A nagyáruház előtt két kiskatona emelte rá a fe-gy-verét, de félreugrott a Trabant elöl. A villamossíneken egy hadnagy állt, és intett, hogy csak jobbra, a Gyárváros felé szabad menni. Árpád akkor még nem tudta, hogy pár méterrel arrébb, a Jenő herceg téren már ötvenkét forradalmárt öltek meg a kommunista gyilkosok ezen a szeles vasárnap délután. Feltűnő volt, hogy senki sem járt ezen a máskor oly forgalmas utcán, és egyetlen au-tót sem láttak, még parkolni sem. A szél egy zöld mű-anyag zacskót pörgetett, sehol egy ember, de ropogtak a fegyverek. A bank és a régi börtön között sok katona állt, egy alacsony őrnagy volt a parancsnokuk. Kozma

kérte, adjon egy katonát melléje, hogy ne állítsák meg újra. Az be is préselte magát puskástul a Trabantba, de az őrnagy kiparancsolta.

– Ahová maga megy, ott lőnek. Menjen, ha akar, de a gyermeket nem engedem.

Igaza volt. A klinika előtt emberek sétáltak, igen, sétáltak, és gyermekek futkároztak. Hihetetlen, de pár lépéssel arrébb emberek haltak meg, és itt ezek sétáltak, mert nem tudtak semmit arról, hogy amott mi történik. Akkor még Kozma sem. A klinikán tucatnyi jajgató, vérző ember, Irénke, az asszisztensnő és két megrémült takarítónő kötözték a sebesülteket. Árpád és Réka azt sem tudták, kivel kezdjék. Egy férfi tüdőlövést szenvedett, mellkasa tele volt vérrel, már alig lélegzett, azonnal műteni kellett. Volt olyan is, aki a saját lábán jött, például az a fiatal minőségellenőr, akit egy rangjelzés nélküli kommandós lőtt le. Láttá, hogy a mimikriruhás felemeli a fegyverét, és gondosan céloz.

Pont őréá. Jobbra-balra cikázva futott, hogy egy ott álló trolibusz árnyékába kerüljön, de elkészt. Lelőtték. Sérülése súlyosabb volt, mint ahogy eleinte tűnt, a golyó keresztülment a máján és a jobb veséjén. Meghalt. Pár órával a diktátor elmenekülése előtt.

Zihálva, megizzadva hat fiatal orvostanhallgató cipelt egy sebesültet, Kozma fia, Ferike is közöttük volt. Kozma doktor örvendett, hogy lesz, aki segítsen, de azok elszaladtak, mert még sok sebesült maradt a téren. Már ritkábban lőttek, de hozták a sebesülteket, és végre megjött Grisa doktor is: azonnal operálni kezdtek, volt mit.

Sötétedés után egyre több sebesült jött magától, vagy mások hozták őket, a közeli hétszáz éves piacról leg-

alább tízet. Többen elmondták, hogy ott egy őrnagy a síneken terpeszállásban kényelmesen, ráérősen célozgat a pisztolyával: egy öreget megölt, és lelőtt egy kislányt is. Úgy látták a sebesültek, hogy hatan maradtak a földön élettelenül. Láblövessel bicegett be egy sötét bőrű volt katonai altiszt, aki határozottan állította, hogy őt a saját volt parancsnoka lőtte meg. Már csak ismeri! (A forradalom után egy pont ilyen nevű tiszt Románia ENSZ-képviselőjébe került, magas beosztásba. Micsoda véletlen!)

Öt-hat lihegő ember kétségbeesett sietséggel egy jól megtermett, magas férfit cipelt be. Óvatosan letették a kőpadlóra. Kozma doktor rögtön látta, hogy halott. Egy golyó a jobb combartériát roncsolta szét, egy másik érintőlegesen szántott egy árkot a comb külső domborulatán. Tehát gépfegyver. Teljesen kivérzett. Kozma Árpád ekkor döbbszent rá, hogy ő ezt az embert ismeri, szinte barátja. Tegnapelőtt beszélt vele a villamoson, és úgy búcsúztak el, hogy:

– Türelem, már nem tarthat sokáig!

Igen, ez a hősi halott Csizmarik László zenetanár, karnagy, a temesvári szellemi élet kimagasló személyisége volt.

Valami kis sebesüléssel egy sovány, mocskos csólakó is betámolgott, messziről érződött rajta az alkohol szaga, zsebei kozmetikai szerekkel megtömve: nyilván a betört drogériából csente el. Kozma megszidta, de Becsky doktornő védelmébe vette:

– Ne szidd! Ezek gyáva, szerencsétlen emberek, csak így volt bátorságuk kimenni az utcára tüntetni, de ki mentek! – és ellátta.

Az történt, hogy vasárnap délután az Opera téren ezernyi tüntető szeme láttára néhány szekuritátés betört az Eminescu könyvesbolt kirakatát, kihordták Ceaușescu műveit, leöntötték motorinával⁸⁰ és meggyújtották. Azután betörték az illatszerbolt, a szőrmeüzlet, a játék-bolt és más egységek kirakatát aljas szándékkal, hogy ráfoghassák a tüntetőkre, hogy azok deklasszált, rendbontó, bűnöző elemek.

– Egyszerű diverzió, mi ezt tanultuk a kiképzésen – vallotta egy főszekus lenéző mosollyal később. Ahogy ez ilyenkor történni szokott, egy-két dolgot tényleg el-emeltek, főleg az alja nép, de fosztogatásról szó sem volt. Sőt, a szekus provokátorok (akiket már másnap felismert a város) által felgyújtott üzletekben a temesvári tüntetők oltották el a tüzet.

Ezen a véres vasárnapon a tragédia alig százméternyire az Operától, a Jenő herceg téren történt. Ez egy kis négyszögletű tér, már a török időkben a város központja volt, hét keskeny utca nyílik belőle. Ezeket az utcákat lezárták a fegyveresek, és a térre beszorult tüntetőkbé egyszerűen belelőttek. Minden irányból, a tetőről is. Nem siették el, nyugodtan céloztak, mint az a szadista őrnagy kissé arrébb, a hétszáz éves piacon. Nem volt hová menekülni, mert minden mellékutcából jöttek a fegyveresek, és mindenki lőtt. Igen, mindenki: a milícia, a katonaság, a határőrök, a szekuritáté és nagyon sok, terepszínű ruhába öltözött, de hétköznapi civil ruhás személy is. Bezzeg a forradalom után mindenki igyekezett tisztára mosni a saját egységét, lassanként már csak halottak voltak, gyilkosok nem. Koz-

⁸⁰Motorina: gázolaj (lehet dízel üzemanyag, de lehet fűtőolaj is).

ma doktor olyan sebesültet is kezelt, aki néven nevezte azt a lugosi katonatisztet, aki őt meglőtte.

Újabb sebesülteket hoztak, akik a hétszáz éves piacról az Újklínika utcájába menekültek. Közel a klinikához egy magas világossárga fal állt, nagyon sokan az alá menekültek, de rosszul tették, mert az utca túloldalán egy nagy daru állt, annak a kezelőkabinjából szórákozva lőtték az embereket, jó célpontok voltak a világos fal előtt a sötétben is. Azt mondták, két milicista altiszt gyilkolt a biztos fémkalitrkából, mint ahogy a Kárpátok géniusza tette a kommandói fűtött vadászházból az oda szoktatott mackókkal. Belőttek a klinika udvarába is. Sokan követelték, hogy oltsák el a villanyt az udvaron, de Kozma doktor nem engedte, mert sötétben a sebesültek nem találták volna meg a kórházat. Hogy példát statuáljon, Csizmarik holttestét a kerekesszáron ő toltatta a kivilágított udvaron át a hullaházig. Persze, hogy félt, de nem lőttek rá.

Egész éjjel ropogtak a fegyverek, mégis kevés sebesültet hoztak. „Biztosan a Megyei Kórházba viszik őket” – gondolta Kozma, és így is volt. Komoly emberek állítják, hogy egészen enyhe sebesülést szenvedett embereket másnap reggel fejlövással láttak viszont a hullaházban. A kórház liftjében lőtték agyon őket.

Nagyon közel az Újklínikához, a nyomda körül mindenkire lőttek, mondta egy orvoskolléga, balneológus Buziáson, akinek szerencséire csak a lábát találták el, másnapra gázgangrénát⁸¹ kapott, de megmaradt. Hajnal felé egy katonatiszt Kozma doktort kereste, halál-

⁸¹Gázgangréna: sercegő üszök, veszélyes fertőzés, mely a roncsolt szövetek elhalását okozza.

ra rémült, az arca reszketett, talán sírt is. Jelzése nem volt, azt mondta, letépte és eldobta, és mintha azt is mondta volna, hogy kapitány.

– Nem bírom tovább, annyi szörnyűséget láttam... Segítsen!

Kozma maga se tudta miért, de megbízott benne:

– Rendben van, bekötözöm az ép karját és befektetem, itt biztonságban lesz.

De a tiszt arra kérte, adjon neki egy kórházi moltonköpenyt, mert fél egyenruhában maradni. Később visszahozta, helyes, mert leltári tárgy volt. Kozma doktor találkozott egy régi ismerősével, oltyán volt, határőr kapitány ott, a Duna partján. Őt is riadóztatták, bepakolta a kicsi bőröndjét és bevonult.

– Tudod, Árpád, mi volt a kofferemben? A civil ruhám, mert ha látom, hogy szorul a helyzet, rögtön átléptem volna Magyarországra. Én végigharcoltam a II. világháborút, nem vagyok bolond megdöglenni ezekért.

Kozma doktor még azon az éjszakán lejegyezte a sebesültek és halottak nevét, címét: még szerencse, mert hétfőn reggel a szekusok elvitték a regisztert.

Hétfőn reggel kellemesen meleg volt az idő, szinte tavaszias, bár hajnalban egy kevés hó pilinkélt. Nyomasztó, döbbenetes csend uralta a várost, pedig az utcákon hullámozott a tömeg, de hangtalanul. Csak suttogva beszélgettek egymással az emberek, egyesek sírtak, de a legtöbben komor, elszánt arckifejezéssel rótták az utcát. Ismeretlen emberek kérdezgették egymást, hogy a másik nem látta-e ezt vagy azt, több mint ötszáz halottról és ezerötszáz letartóztatottról suttogtak, de ér-

dekes, már nem féltek egymástól az emberek. Volt, aki égre emelt karral átkozódott, mások fogcsikorgatva rázták az öklüket, de csendben, mert fegyveres katonák és felfegyverzett mindenfélék sűrűn járták az egész várost. Csak a járőrök közeledtére csendesedtek el a népek, de ahogy elhaladtak, hujjogatni kezdett a tömeg:

– Gyilkosok! Adjátok vissza a halottainkat!

A Megyei Kórház előtt nagy tömeg gyűlt össze, és egyre hangosabban követelték a halottaikat. Elöl rendőrkor-don pajzsokkal, mögöttük egy sor katona, hátul élesre töltött fegyverekkel a szekuritáté, mert már nem bíztak a hadseregben. A járőrök is ilyenek voltak, elöl az ijedt kiskatonák, mögöttük a gyilkos szekusok. A nagyposta bezárt, a telefon-összeköttetés megszűnt, Temesvár minden kijáratát ellenőrizték. A Párizs utcai Tervezőintézetben, ahol a nagy dunai vízerőművet is tervezték, néma csendben várakoztak hétfő reggel a beteretelt alkalmazottak. Egy pártaktivista felszólította az „elvtársakat”, hogy ítéljék el a hazaáruló, bűnös, népellenes huligánokat, akik Magyarországról szivárogtak be, hogy megdöntsék a ragyogó szocialista rendszert és leszakítsák Erdélyt Románia szent testéről. Senki sem mozdult. Ekkor felállt a magas Claudiu Iordache műszaki rajzoló és író-ember, és ezt mondta:

– Emberek! Egypercnyi néma felállással adózzunk megölt hőseink emlékének!

Azt mondják, mindenki felállt, az elvtárs hisztériásan kirohant, Claudiu meg felment az Opera erkélyére.

Kozma doktor ki sem mozdult a kórházból vasárnap délután óta, a sebesültjei éltek, de kifogyott a vatta, a kötszer, antibiotikum azelőtt sem volt elég, lepedőket

téptek szét: azokkal kötöztek. Hétfőn reggel egy szekus őrnagy hívta a sebészetet, senki sem mert beszélni vele, Árpád vette föl a kagylót.

– Doktor, hány sebesült van és hány dög? – Igen, így mondta: dög. Árpád megmondta. Az őrnagy nem mutatkozott be.

Kilenc óra tájban két, ünneplőbe öltözött, sötét nyakendős fiatal szekus jött be a klinikára. Mindketten bemutatkoztak, és azt mondták, hogy beszélni akarnak a sebesültekkel.

– Ennek semmi akadályja – mondta Kozma –, de a reanimálóba csak fehér köpennyel szabad belépni, rögtön küld kettőt. Berohant a kórtermekbe, és hangosan kioktatta a sebesülteket:

– Itt van a szekuritáté, mindenki mondja azt, hogy csak véletlenül sétált az utcán, nem is tudta, mi történik ott, csak egyszerre meglőtték, de fogalma sincs, kik lehettek.

Csak egy tizenkét éves fiúcska nem értette meg, Maxim Irimelnek hívták:

– De én tüntetni voltam a nyomda előtt, ott lőttek meg.

– Mondd azt, hogy a nagyanyádnál voltál a tömbházban.

– De az nem lakik ott.

– Nem baj, te lementél cigarettát venni.

– Én nem dohányzom.

– Akkor cukorkát.

– De, doktor bácsi, cukorka nincs is.

Már benn voltak a szekusok, amikor egy keménykötésű szerb férfi, akit hasba lőttek, hangosan szidni kezd-

te a gyilkosokat, hogy majd ő megmutatja nekik, csak gyógyuljon meg. Szerencsére szerbül mondta, és még nagyobb szerencse, hogy Kozma szerbül is tudogatott, így aztán a saját anyanyelvén próbálta elhallgattatni a dühös, különben súlyos sebesültet, de ő tovább fenyegetőzött. És a harmadik szerencse, hogy Mónika doktor-nő, Árpád tanítványa, már jött is egy fiola diazepammal, amit gyorsan befecskendezett a bekötött cseppinfúzióba. Mire a szekusok az ő ágyához értek, mélyen horkolt, fel sem lehetett volna ébresztetni. A két fiatal szekus nagyon udvariasan és tartózkodóan viselkedett, Kozmának az volt az érzése, hogy egy kicsit féltek.

Késő délután tucatnyi fiatal, fiúk és lányok lélekszakadva hozták a hátukon a társukat. Ünneplő zakóba öltözött, nyakkendő, szép magas fiú volt, alig tizennyolc éves. Az ortodox katedrális előtt állt, gyertyával a kezében, több társával és kisebb gyerekekkel együtt. Egy elhaladó páncélautóból sortüzet lőttek rájuk. Ennek a szép gyermeknek pont a szívét lőtték keresztül. Ott feküdt a bejárat cementjén nyugodt, fehér arccal. Lihegő társai összeölelkezve sírtak. Árpád is.

A rádióban, mintha mi sem történt volna, vidám népzene és Ceaușescu-magasztalás. A Kárpátok géniusza pont ezen a reggelen, december 18-án 8.30-kor repült Teheránba. Ez alkalommal ezüstróka neje nélkül.

Fegyveres, fémsisakos katonák masíroztak az utcákon, sok katonát szállító tehergépkocsit lehetett látni, kabinjukra szerelt gép-fegyverekkel. A klinikával szemben a trolibuszmegállóban fehér ládából muníciót osztottak ki:

– Fegyvert tölts! – hangzott a parancs, és csattog-

tak a závarzatok⁸². Árpád mindezt a klinika lapos tejéről leste meg.

Meleg, csendes volt ez a reggel, sehol sem lóttek, újabb sebesült sem érkezett. Az utcákon rengeteg volt a katona, de még több a civil. A Dóm tér felől a Jenő herceg tér felé nyolcas sorokban fegyelmezett tüntetők meneteltek, több embert felismert, aránylag sok volt közöttük a magyar. Komoran üdvözölték egymást, senki sem mosolygott, a lyukas zászlók csúcsán fekete szalagok. Mindenütt katonák, de azok nem avatkoztak be. Kozma Árpád is velük ment. Az Opera téren hangosbeszélők, több ezer ember térden állva imádkozott, vallásos énekek hangzottak el, magyarul is. A környező házak padlásablakaiból sötét gépfegyvercsövek szegeződtek a térre. „Mesterlövészek” – mondták az emberek, de továbbra is ott maradtak a téren. Az Opera művészbejárójában egy magas férfi állt, géppisztollyal a mellén. Magyarul üdvözölte Kozmát, és beengedte az Operába, a forradalmárok szentélyébe. Az erkélytől kissé balra, összevarrt lepedőkre kék festékkel rámászták, hogy: „Éljen a Román Demokrata Front!”. Ez volt az első politikai szerveződés a kommunista diktatúra ellenében. Kozma Árpád rögtön beiratkozott.

Este Ceaușescu rádió- és tévébeszédében bejelentette a statáriumot. „Le fogják bombázni Temesvárt” – mondták az emberek. Mások azt rebesgették, hogy már hét-ezer felkelőt halálra ítélték, megvan a lista. Az Opera előtti tér ennek ellenére éjszaka is tömve volt. Szerencsére szokatlanul melegnek bizonyult ez a december.

⁸²Závarzat: a hátultöltő fegyvereknek azon része, mely a mozgatható csövet az agyhoz zárja.

Dél felé szaladtak, hogy egy katonai autó érkezett, és Kozma doktort keresik. „No, ez a vége, most elvisznek” – gondolta Árpád, de elindult lefelé a lépcsőn, igaz, nagyon lassan, töprengve, hogy most mit tehetne. Hallotta, hogy mögötte többen jönnek, csoszognak a kórházi cipők. Mintegy harminc nővér, takarítónő, liftes, sőt, járóképes sebesült követte.

– Azért jövünk, mert nem engedjük, hogy elvigyék a doktor urat! – Jól tudta, hogy puska ellen nem véd a fehér köpeny, de most már nem félt. Ahogy az udvarra értek, kipattant a páncélkocsi ajtaja, és kinyúlt rajta egy lyukas zászló. Hála istennek.

– Kenyeret hoztunk a betegeknek – mondta egy fiatal forradalmár, Gabi Marinescu.

Az éjszaka több különvonat érkezett a nagyállomásra: rengeteg olténiai, krajovai munkást hoztak nemzetőr egyenruhában, hogy védjék meg Romániát a „magyar huligánok” ellen. Az állomáson Gabi Marinescu vezetésével kenyérrel és borvízzel várták a fáradt munkásokat, bevezették őket a főtérre, és nem kellett sokat magyarázni, már meg is értették, mi a helyzet. Többségük azonnal visszament Krajovára, és másnap már ott is ropogtak a fegyverek.

Délelőtt legalább száz katona sétált kényelmesen, de sorban a klinika előtt, mellettük zsebre dugott kézzel egy kövér őrnagy. A klinika kapuja csak úgy fehérlett a sok nővértől. Kozma intett nekik, hogy jöjjenek utána, és oda szaladt az őrnagyhoz, szinte ordítva rázta a karját:

– Ne lőjetek senkire! Legyetek velünk, katonák!

A fehér köpenyes sereg mind utána, a katonák közé vegyültek, ember embert győzködött. Amennyire félel-

metes volt a helyzet kezdetben, annyira barátságos lett egyből. Megígérték, hogy nem fognak löni. Egy páncélos kocsis ment el mellettük, rajta fellombozott katonák. Kozma és a nővérek mosolyogva integettek, de a páncélosok rájuk fogták a fegyvert, és ordítottak:

– Mars, be a házakba! Dolgozzatok! Háború van!

Késő éjszaka ezres tömeg vonult el az Újklínika előtt, a nyomdához mentek, mert ott készült a forradalmi kiáltvány. A szekuritáté elfoglalta a nyomdát, és úgy hallatszott, hogy letartóztattak mindenkit, aki a kiáltványon dolgozott. A sok tüntető azért ment oda, hogy megrohamozza a nyomdát. Kozma doktor felkészült, kifőzte azt a pár megmaradt fecskendőt, csak azt nem tudta, mit fog beadni velük. Szerencsére csend volt egész éjjel.

– De mi lesz velünk, ha Bukarest nem kezdi el? – kérdezték a sebesültek és Kozma is.

Másnap Temesvár kétségbeesetten kereste a halottait. Feltúrták a frissen ásott sírokat, a szegények temetőjében zokogó emberek a tűz körmükkel kaparták ki a meztelen holttesteket, és azzal fenyegetőztek, hogy beviszik őket a főtérre. Kozma doktor egy arab orvos tanítványával és egy zsidó asszisztenslánnyal kiment a temetőbe. Még neki, halálhoz szokott orvosnak is borzalmas volt a látvány: patkányok rága fogatlan férfi hullája mellett felvágott hasú fiatalasszony, szögesdróttal összekötözött karú, hihetetlenül sovány holttest.

Az őrzőgő, gyászoló családok tovább ástak, mert ezek a hullák ismeretlenek voltak, mindenki a sajátját kereste. Megjelentek az ortodox papok, és elkezdték a temetési szertartást. Kozma szinte betört a főorvos irodájába. Bájos, szőke, gyermekes doktornő volt a megyei főor-

vos, aki sohasem tudta, mit kell tenni, most aztán igazán tanácstalan volt. Annyit azért ő is tudott, hogy a szegények temetőjébe a hozzátartozók nélküli csavargókat, csöveseket temeti a város, egyszerűen meztelenül és buldózerrel, hogy olcsóbb legyen. Lehet.

Amikor kimentek az utcára, Mircea Dinescu beszélt a rádióban, pont akkor jelentette be, hogy Ceaușescu, a gyilkos diktátor megszökött. Emberek ezrei ujjongtak, ugráltak, sírtak, kacagtak örömükben, mindenki mindenkivel ölelkezett, minden autó dudált, őrzöngött a város. Az Opera erkélyén egyik szónok a másik kezéből kapkodta ki a mikrofont, a hihetetlenül nagy tömeg (állítólag kétszázzezren voltak) minden szónokot megéljenzett, énekeltek és gyakran imádkoztak letérdelve, a harangok zúgtak, az öröm olykor szinte az örülettel volt határos.

– Mi, romániai magyarok és hazafiak – hangzott az erkélyről (Beregi Sándor beszélt, hála a Jóistennek, hogy él!), mi, magyarok Temesváron és az egész országban román testvéreink mellett harcoltunk. Nekünk is megvannak a saját hősi halottaink és szenvedő sebesültjeink. Ez a forradalom a mi forradalmunk is. A tirannizmus⁸³ minden román állampolgárt sújtott, minket, magyarokat kétszeresen. A nacionalista kommunista párt megpróbált minden bűnt reánk, romániai magyarokra és Magyarországra hárítani, de a román nép elég intelligens volt ahhoz, hogy ne hagyja magát megmérgezni. Testvérek, emberek vagyunk mindannyian. Ha megvágom ezt az ujjamat, piros vér folyik belőle, ha megvágom a másikat, abból is piros vér folyik, és mind a kettő egy-

⁸³Tirranizmus: zsarnokság, önkényuralom.

formán fáj. Le a sovinizmussal, függetlenül attól, kitől ered! Szabadságot Tőkés László tiszteletesnek, aki a román népi felkelés, a forradalom lángját fellobbantotta! Mi, magyarok ígérjük, hogy továbbra is veletek együtt harcolunk. Le a sovinizmussal, le a kommunista párt vezetőivel! Éljen a dicső szabadság!

Harsogó éljenzés, több ezren V betűt mutattak az ujjakkal, valaki onnan fentről elkezdte a miatyánkot mondani, románul. Kozma Árpád könnyes boldogságában szerette volna megölelni Beregi Sándor barátját és azt a kétszázezer embert, akik letérdelve imádkoztak; egyszerre sírt és nevetett, imádkozott és őrzöngött, mint mindenki. Boldogan és büszkén éljenezte sorstársát és a legjobb barátját, Beregi Sándort, aki elsőnek nyilatkozott a romániai magyarság nevében. Milyen jó, hogy életben maradt!

Végre hazamehetett félelem nélkül, szabad emberként, és beülhetett a fürdőkádba. Élvezettel csorgatta magára a meleg vizet, és akkora habot vert, hogy az felpúposodott a kádban. Kozma Árpád boldog volt és elégedett, mint akkor, vasárnap délelőtt, amikor kitört a forradalom, még annál is boldogabb, mert most már nem félt. Talán először életében, és gyönyörűnek látta a jövőt. Most is a telefon csörgött bele a lelkivilágába, az az átkozott telefon. Az orvos mindig valami rosszra gondol, ha megcsörren a telefon, mert őt akkor keresik, amikor valami baj van. Felkapta, vizes lábnyomai ott maradtak a szőnyegen.

– Halló, Kozma Árpád! Te, te gyilkos, te ganéj, te szemét! Megölted a gyermekemet!

– Várjon, várjon, hölgyem! Maga kicsoda, és milyen örültségeket beszél itt összevissza?

– Gyilkos vagy, és holnap meg fogja tudni az egész város! Te szemét! Kösd fel magad minél hamarabb...

– Nem fejezte be, Kozma várt, de a nő nem mondott többet.

Hát ez mi volt? Nyilván teljesen alaptalan rágalom, de akkor is fenyegetés. Árpád felmérte ésszel, hogy nem kellene komolyan vegye, de annyi sebesültet és halottat látott ezen a héten, hogy beleborzongott. Az előbbi felszabadult boldogság helyett a félelem jeges hangyái korcsolyáztak a hátgerincén, és be kellett lássa, hogy nem közömbös számára az, amit ez a mély hangú boszorkány mondott. A diktátor megszökött, a forradalom győzelmét ünnepelték, de még mindig lőttek. Úgy látszik, még nincsen vége. Ágyában alvó kislányt, íróasztalánál ülő technikust – valamilyen Gyurit – a csukott ablakon keresztül lőttek agyon. „Engem is eltalálhat egy mesterlövész, de mit akarnak tőlem, és kik ezek?” Ismét csengett a telefon, ugyanaz a hang:

– Te, rohadt gyilkos! A barátoddal együtt lógni fogtok... Megölted a gyermekemet...

Kozma Árpád most figyelmesebb volt, mint az előbb, és rádöbrent, hogy nagyon ismerős számára ez a hang. Színpadról, rádióból, valahonnan... És magyarul beszélt. Csak azt nem tudta, ki lehet ez a nő. Ebben a pillanatban nagyszerű ötlete támadt, és beleordította a kagylóba:

– Igen, megöltem a gyermekedet, és téged is meg foglak ölni, mert felismertelek, tudom, hogy ki vagy!

A vonal megszakadt a túloldadról, Árpád furcsa elégtétellel törölte magát szárazra, de ismét csilingelt a tele-

fon. Elhatározta, hogy nem veszi fel. Aztán mégis felvette, hiszen orvos. A klinikáról hívták: mellkaslövés. Azt mondták, orvos a sebesült, de nagyon súlyos eset, jöjjön gyorsan. Amikor ki akart lépni a kapun, egy hurokra csomózott kötélbe botlott. Lehet, hogy a mély hangú boszorkány küldte, de most sietnie kellett.

Úristen! A sebesült orvos Beregi Sándor volt. A legjobb barátja és sorstársa, akivel végigszenvedték a diktatúrát, az üldöztetést, lehallgatást, mellőzést és minden nyomorúságot, aki egy-két órával ezelőtt az Opera erkélyéről beszélt... Aki nem akárki... Aki Beregi Sándor! Hátról lőtték le, a golyó is benne maradt valahol a tüdő felső részében, veszélyesen közel az aortához. Azonnal meg kellett műteni, és vért is kellene adni, de honnan?

Kozma doktor operáció után lélegeztetőkészülékre helyezte Beregi barátját, ő maga a mellette lévő ágyra ült, és figyelte a pulzusát, az arcát. Azt a határozott, konok férfiarcot, amelyet olyan jól ismert, de most hiányzott róla a komolyságot időnként szétfeszítő humor. Beregi Sándor arca már olyan volt, mint egy halotté: rezzenéstelen, közömbös és nagyon sápadt. A lélegeztetőgép ritmikusan pumpálta és szivattyúzta a levegőt a petyhüdt tüdőkbe. Helyettesítette azt, amit az élő ember önmagától csinál. Csodálatos találmány.

Kozma Árpád észre sem vette, mikor aludt el. A gép egyenletes pufogása és a felhalmozódott kialvatlanság behegesztették a szemét. Azt álmodta, hogy áramszünet van, és neki valahová szaladni kell, valakit meg kell menteni. Hirtelen felugrott az ágyról, mardosó büntudattal, Beregi barátja mellett egy szál gyertya égett az éjjeliszekrényen, amitől még ijesztőbb volt a sötétség.

Tényleg áramszünet volt, a gép harmonika alakú pumpája petyhüdtlen lógott: áram nélkül ez az életben tartó csodálatos gép is halott volt. Rémülten Beregi pulzusához kapott, hátha már nem is él a barátja, meghalt, mert ő elaludt. Beregi mozdulatlansága és a pislogó gyertya valószínűs ravatallá változtatták a reanimációs ágyat, de ekkor felemelkedett az átlótt mellkas. Csak most vette észre, hogy a gyertya fénykörén kívül ül valaki, aki kézi ballonnal lélegezteti Beregit. Ferike volt, a fia: még csak orvostanhallgató, de már megtanulta, hogyan kell ezt csinálni.

A diktátort és sátáni nejét lelőtték. Beregi Sándor életben maradt. Szenteste volt.

Amire nem emlékezem, mert nem is emlékezhetem, olyan kicsi voltam...

Azt mondják, jó gyerek voltam, keveset sírtam és jó étvággal megettem mindent, amit a kezembe adtak: murkot, almát, főtt krumplit. Állandóan totyogtam, a felnőttek lába alá kerültem, és nagyon szerettem a székek, ágyak alá elbújni. Az idegenektől nem féltem, a kutyanktól sem, de volt egy kopasz nyakú kakasunk, na attól igen. No meg a sötétségtől. Engem nem lehetett sötét szobában egyedül hagyni, mert ordítottam. Ha bejött valaki, vagy meggyújtották a petróleumlámpát, azonnal elaludtam.

Édesanyám már kétéves koromban magával vitt a vásárokra. Apám sárga agyagból, mezítelen lábbal hajtott korongon megformálta az edényeket, amelyeket aztán kiégetett. A nagy kemencében két-három napig éjjel-nappal égett a tűz, amíg vörösre nem izzott a nyers cserépedény. Utána fényes zománcba mártot-

ta, végül ecsettel cikornyákat, virágokat festett rájuk. Nekem pici csuprokat, játéklovacskákat csinált. Amiket természetesen a szájamba vettem, mint mindent.

Amit apám gyártott, azt anyám árulta a vásárokon, piacokon. Fogadott szekérre, sok szalma közé pakolták a törékeny cserepeket, és lassan már este elindultunk, hogy korán reggel jó helyet kapjunk a vásárban. Többször mondom, mert anyám kénytelen volt engem is magával vinni. Én édesdeden aludtam a karjaiban, akkor is, amikor fújt a szél vagy esett az eső, mert betakart egy ponyvával.

A vásárokon ott lábatlankodtam a cserépedények között, időnként felvettem egyet, és kínálgattam a vevőknek: „Tessék. Ez jó. Félhiteles.” Anyám nagyon kellett figyeljen, mert loptak, főleg Komlóson és Óbében. Nagy ponyvára ki volt rakva az áru: köcsögök, bögrék, zománcos díszes tányérok, virágcserepek és nagy fazekak, amelyekben a legjobb töltött káposzta fő. Leghamarabb a csirkeitatókat adta el, ezek olyanok voltak, mint egy kerek kenyércipó, belül teljesen üresek, sok kerek lyukkal körben, hogy a kiscsibék csak inni tudjanak belőle, kiborítani vagy belepiszkolni ne. Ez nagyon munkaigényes áru volt, de legalább el lehetett adni.

Ahogy modernizálódott a világ, egyre több gyári fémedény került a piacra, zománcos, piros pettyes lábasok és fazekak, pléhcsészék és kancsók. Hamar divatba jöttek, annál is inkább, mert Németországból hozták, de lássuk be: praktikusabbak is voltak ezek a könnyű, tiszta pléhedények, mint az apám gyártotta nehéz, törékeny cserepek. Én még láttam olyan vasedényt a Kapusztában, amelynek három, tenyérnyi

hegyes lába volt (ezért hívták lábasnak): a nyílt tűzhely paraszára állították. Volt rajta egy jel: Sz+Bánya, tehát Szentkeresztbányán gyártották. Azért a tejesköcsögöket, virágserepeket, éjjeliedényeket még el lehetett adni, de már nem igazán volt kifizetődő, mert drága volt a fa, a zománc, a szállítás és embert próbálóan fárasztó a munka. Ezenkívül ott volt a konkurencia, mert Nagyszentmiklóson három fazekasgeneráció dolgozott: a Szász, a Roos és az apámé.

Még kétéves sem voltam, amikor apám felpakolt mindent egy szekérre, és átköltöztünk Pécskára: a húgom is ott született. Országúton nagyon messze van Pécska, de Sáralfván, komppal a Maroson át alig fél-napi járás. Pécska nagy és gazdag község, és ott nem volt más fazekas, apámnak nagyon jól ment. Hatalmas kemencét épített, és nagyon olcsón vette a fát a Maros árterületéről. Mondta is, hogy ilyen jó kemencéje sohasem volt. (Csak az érdekesség kedvéért: a pecska szó szerbül azt jelenti, sütőkemence. Nem véletlen, hogy olyan híres a pécskai házi kenyér.)

Nagy piacokat tartottak, sok vásárlóval, de itt még többet loptak, főleg a cigányok. Egyszerre többen jöttek, emelgették, kopogtatták, cserélgették az edényeket, nem lehetett mindenkire figyelni. A cigányasszony elterítette bokáig érő rokolyáját, ezzel befedte az edényeket, a derekára fel volt kötve egy drótkampó, azt beleakasztotta a cserépedénybe, felállt, és üres kézzel távozott. Egyszer anyám észrevette, és kiabálni kezdett, a cigányasszony ártatlanul emelte magasba a kezét, de egy jókedvű fiatalember hirtelen felemelte a szoknyáját. A csóré feneké mellett ott himbálózott egy festett köcsög.

A jó sohasem tart sokáig: apámat behívták munkaszolgálatra, „koncentrára”, befejeződött a pécskai aranyélet.

Akkor a nagyszentmiklósi zsinagógával szemben laktak a szüleim, az ún. Sólet-fertályban. Ez volt életünkben az egyetlen ház, amelyet a sajátunknak mondhattunk, édesapám apai szülőháza. Én is ott születtem. Alacsony, sárga agyagpadlós vályogház, sáros udvarral: kút is volt az udvaron, mert a fazekassághoz sok víz kellett, de ebből nem lehetett inni. Nagyszentmiklóson csak artézi vizet ittak a népek, még ha messzire is kellett menni érte.

Amikor édesanyám férjhez ment, és ebbe a házba költözött, két megszeppent legény, apám és az öccse lesték a parancsait, mert ők már évek óta szülők nélkül, egyedül tengődtek. Várták, hogy valaki a gondjukat viselje. Nos, anyám nem volt rest, rendet csinált, és átvette a parancsnokságot. Végre felszabadult és kiélhette magát, mert otthon a nyomdász nagyapám parancsolt mindenkinek, mindenben ő döntött, és a legkisebb elmentmondást sem tűrte el.

Lehet, hogy tőle örökölte anyám a kapitányi hajlamokat, de most egyszerre lett két alázatos szolgája, akik lesték a szavát, és mindenben engedelmeskedtek neki. Ezt eleinte nagyon élvezte, később magától értetődővé lett, hogy anyám a család vezére, de jöttek a nehézségek halmozottan, amelyekkel anyám már nem tudott megbirkózni, belefáradt szegény. Már szívesen átadta volna a vezetést édesapámnak, de addigra ő is elfáradt. Életveszély, éhezés, nyomor, emberfeletti küzdelem, hogy egyik napról a másikra legalább életben marad-

junk ebben az összerombolt, széztüllesztett világban. Olyankor, amikor már nincs megoldás, az emberek nem a valódi okokat, hanem egymást vádolják, és pont azokon bosszulják meg magukat, akiket a legjobban szeretnek. Anyám állandóan apámat hibáztatta a nyomorúságunkért, pedig ő semmivel sem volt hibásabb, mint az anyám, tulajdonképpen egyikőjük sem, hanem a sors és az idő, amelybe és amikor beleszülettek. Ezt jól tudták mind a ketten. Mégis...

De akkor még ott, a Sólet-fertályban fiatalok voltak, és nagyon szerették egymást. Apám anyám kerekedő hasára helyezte a fülét, és boldog volt, ha egy pici mozgást érzett. Én rugdalóztam ott.

Péntek reggel kezdődtek a fájások, anyám imádkozott, hogy ne siessek, ne szülessek meg éjjél előtt, mert nem jó nap a péntek, és szerencsétlen a tizenhármasszám. Mégis ezen a napon jöttem a világra. Hiába, engem senki sem kérdezett arról, hogy meg akarok-e születni vagy sem, és arról sem, hogy mikor és hol. Egyszerűen csak jöttem. Hogy honnan, azt nem tudom, amint azt sem, hogy hová megyek tovább. Így van ez, a semmiből a semmibe, és ami között van, az a rövid idő – az az egyszemélyes örökkévalóság.

Nagy újszülött voltam, több mint négykilós, de lehet, hogy rossz volt a konyhamérleg, vagy a bába nem látott jól, hisz már elmúlt kilencvenéves, de mivel a rokonunk volt, illett vele a világra jönnöm.

– No, ez is egy vastagfejű Kozma! Legyen szerencséd az életben! – mondta a sváb bába, és keresztet vetett rám.

Vége